

August Cesarec

Sin domovine

ŽIVOTNA DRAMA EUGENA KVATERNIKA

U 15 SLIKA S EPILOGOM

SADRŽAJ

MJESTO PROLOGA	3
PRVA SLIKA	6
DRUGA SLIKA	10
TREĆA SLIKA	14
ČETVRTA SLIKA	21
PETA SLIKA	26
ŠESTA SLIKA	32
SEDMA SLIKA	34
OSMA SLIKA	41
DEVETA SLIKA	48
DESETA SLIKA	51
JEDANAESTA SLIKA	53
DVANAESTA SLIKA	56
TRINAESTA SLIKA	58
ČETRANAESTA SLIKA	60
PETNAESTA SLIKA	62
EPILOG	65
POMAGALO REDATELJU	68
RJEČNIK	70

MJESTO PROLOGA

Ovu dramu nosio sam u sebi nekoliko godina i pronio je sa sobom po gotovo svim glavnim stanicama križnog puta na koji je Eugen Kvaternik bio osuđen u domovini i svojim i progonstvima, a koji se za nj uslijed tih progonstava započeo u Rusiji, nastavio u Francuskoj, Italiji, Švicarskoj i završio opet u domovini i u Rakovici.

Na spomenutom početku tog njegovog križnog puta, već daleko od Hrvatske, u Rusiji, ta drama se u meni zapravo i rodila. Rasla je potom u Parizu, dozrela konačno u Zagrebu, gdje sam odmah poslije svog povratka prvi njen nacrt i prvih pet slika napisao u bijeloj samoći iza zatvorenih vrata. Tako je to valjda najbolje i dolikovalo, dok se radilo o pisanju drame o toliko progonjenu i napačenu čovjeku kako je to bio Eugen Kvaternik.

Bio je to čovjek ideje, a ne interesa, stalni plivač protiv struje koja je gotovo po pravilu vodila u blato oportunitizma, po riječima samog Strossmayera, u "škopstvo". Bio je borac do posljednjeg daha i od krupnih naših figura zapravo jedini prkosnik i pregalac, koji je pitanje hrvatske slobode u Austriji htio riješiti beskompromisnim djelom, a ne možda samo kompromisnim ili beskompromisnim riječima.

Takav čovjek, takav izuzetak, ali i kao izuzetak simbol najpozitivnijih hrvatskih tradicija i energija, započetih možda još od Ljutovida Posavskoga koga je on obožavao i u kojega se, kao u vođu jednog davnog nacionalnog ustanka, htio ugledati, zaslužio je bez svake sumnje osobitu pažnju naše književnosti i umjetnosti, zaslužio ju svakako već davno prije nego što mu je ja sad kušam ukazati ovom dramom.

O njemu i njegovu životu, punom burnim prijeloma, obrata i događaja, završenih konačno s onim najtragičnijim u Rakovici, moglo bi se pisati ne jedan roman nego seriju romana. Ja sam odabrao dramsku formu, jer mi se ona činila najkraćim putem do cilja, a i jer mi je za taj izbor dao podstreka sam - Kvaternik. Iz dijela njegova *Dnevnika*, koji je nekad izdao Kerubin Šegvić, vidno je da je Kvaternik u odsudnim svojim časovima sam svoje doživljaje i život smatrao kao **dramu**.

"**Moja drama se razvija pošteno**, tim većom revnošću radih na novom planu koji će riješiti moju sudbinu". Tako je on pisao 1858. u Petrogradu, kada je dobio u ruku tajnu knjigu o ruskim planovima u Palestini, s čime je odmah vezao svoj optimističan, preoptimističan, materijalan, ali i sa službom ideji povezan plan, koji će mu se poslije, iskorišćen od njegovih protivnika, osvećivati kroz čitav život, do same smrti.

"Okolnosti proti mojoj volji tjeraju k **nekakvom razvitku drame!**" zapisao je sebi u dnevnik slijedeće godine, kad ga, u Firenci već, Talijani, u dobroj inače namjeri, razotkrivaju kao pisca jedne brošure koja može samo da još pogorša njegov ionako već labav odnos s Rusijom u čijoj se tad još službi nalazi.

"Oh, znatiželjan sam kako će se **ta veličanstvena drama svršiti!**" zapisao je, opet godinu dana kasnije, u Parizu, povodom svoje prve audijencije kod vatrenog protektora tadašnjih nacionalnih revolucionara u Evropi, princa Jérômea Napoleona.

"Sada da vidim **kako će se ta drama razviti!**" popratio je koji dan kasnije svoje pregovore s nekim talijanskim diplomatima, prinčevim pouzdanicima, dodavši opet za koji dan: "Evala! **da vidimo konačno rješenje te velike drame!**"

Podstreka za dramsku formu o drami njegova života bilo je, kako se vidi, dosta i sa strane samog Kvaternika. Poslije konačne odluke o njoj ostalo je samo pitanje provedbe te odluke u djelo. A o tome ja sigurno ne bih ovdje govorio, da se za tu provedbu nisu javile poteškoće, neočekivane i jače od najbolje moje namjere da ih savladam.

Eugen Kvaternik je historijska pojava koja je nekad, pa ne baš ni tako davno, stvarno postojala i djelovala, i za koju se zna i može činjenicama uglaviti da je djelovala baš tako a ne drukčije. Time je za mene ne samo bio odmah omeđen opseg, unutar kojega sam za umjetničku reprodukciju Kvaternikova lika smio dati razmaha fantaziji, nego mi je bila odmah nametnuta i dužnost da se u rješavanju postavljena zadatka držim, što je ipak moguće vjernije, činjenica. Od svijetu pak dokumenata koji postoje o Eugenu Kvaterniku bilo od drugih ili od njega samoga, najvažniji je njegov *Dnevnik*, pisan od 1857. do 1870. Jedan njegov dio je, rekoh već, priredio nekad za štampu Kerubin Šegvić, no u cjelini je on javnosti ostao nepoznat i baš do te njegove cjeline, do originala *Dnevnika*, ja nisam mogao doći, jer se on, na žalost, nalazi u privatnim rukama.

Kako dakle pisati dokumentarnu dramu o jednom historijskom licu bez uvida u glavni dokument koji o njemu postoji? Ta poteškoća me je, priznajem, na dugo vremena tako obeshrabrila, u mojoj namjeri da pišem o Kvaterniku, da je pet prvih napisanih slika ove drame ostalo samo tih prvih pet slika u mojoj ladici kroz skoro godinu i po dana.

Dalje sam ja mogao poći i dramu dovršiti istom kad sam se pomirio s time da sam za tu dramu sakupio ipak dovoljan materijal sa studijem Kvaternikove epohe u Moskvi, Parizu i Zagrebu, s potanjim upoznavanjem obilne Kvaternikove književne ostavštine nađene u Rakovici, i omašnog istražnog materijala, sačuvanog o Rakovičkom ustanku. Najposlije, Šegvićev ekscerpt prvog i drugog Kvaternikovog progonstva i "Rakovica" Nehajeva, koji je od mene bio sretniji pa dobio uvid barem u dio dnevnika o trećem progonstvu i doživljajima Kvaternikovim opet u domovini i o tome pisao u spomenutoj knjizi, bili su mi barem neki surogat za original dnevnika; moglo se započeti s konačnom izradbom drame, što sam ove zime i izvršio.

Ovako kako sada pred čitaocem predleži ta drama, ona je plod svjesne želje i namjere da ostane što dalje od namještene kakve i iskonstruirane dramske radnje i prema tome iskonstruiranih kazališnih efekata. Životna drama Eugena Kvaternika, sa realno odigranim sukobima i slomom, u koje je trebalo samo umjetnički poseći i književno dramatizirati što je već kao drama u životu postojalo - to je bio uzor u koji sam se ugledao, to rukovodstvo kome sam se predao u pisanju ove književne i pozorišne životne drame, posvećene čovjeku koji ju je nekad prvi put proživljavao i tragično proživio na prvom i stvarnoj pozornici života, u dalekom svijetu i kod nas kod kuće.

No gradeći tako tu dramu u prvom redu na dramatici činjenica, ja sam se ipak pokatkad u kojem detalju udaljio od historijske istine. Tiče se to naročito Kvaternikova antipoda u ovoj dramu, i samom životu, Ivana Vončina, a spominjem to ovdje radi toga da tako unaprijed spriječim kakav prigovor.

Ivan Vončina, u Kvaternikovo vrijeme podžupan riječke županije, nije nikad postao veliki župan te županije. Ako sam ga ja takovim učinio u dramu, onda je to bilo samo radi bolje karakterizacije oportunistu kojeg sam u njegovu licu htio suprotstaviti beskompromisnom Kvaterniku. A na tu slobodu osokolila me činjenica da je Ivan Vončina, jedan od vođa narodnjačke stranke, konačno ipak, kao nejednom i sama stranka, toliko popustio svojim oportunističkim sklonostima da se u doba Pejačevića i Khuena primio mjesta odjelnog predstojnika za bogoštovlje i nastavu.

Drugo jedno udaljenje od historijske istine, zapravo anahronizam, počinio sam u četvrtoj slici drame gdje je govor o lijepoj Jeleni, a podrazumijeva se pod tim glavno lice iz istoimene Offenbachove operete. Ta slika drame odigrava se naime 1863, a "Lijepa Jelena" se u Parizu prvi puta davala godinu dana kasnije, 1864. Ipak sam ostao kod tog anahronizma, i to isto iz razloga karakterizacije lica i epohe: za epohu Drugog Carstva bio je kao muzičar, sa svojom lakom, poigrivom, nedubokom glazbom, karakterističan predstavnik baš Offenbach, a od njegovih djela baš i ovdje spomenuta opereta.

Nasuprot tim slučajevima u kojima sam sebi dopustio slobodu da se udaljim od činjenica, mogao bih navesti druge slučajeve u kojima sam se gotovo doslovno ili ih tek za dramu preradivši držao

pisanih tekstova. Najviše se to tiče zaključnog Kvaternikovog govora pred sudom u trećoj slici i Starčevićeve diskusije s Kvaternikom u osmoj slici drame.

Poseban problem u drami bio je Rakovički ustanak. Ni brojni istražni spisi koji o tome postoje nisu mi, kao ni našim historicima, mogli dati odgovor na sva pitanja koja se nameću u vezi s tim ustankom. Ipak, jedno se danas na temelju tih spisa daje ustanoviti prilično jasno i nedvoumno, a to je pitanje otpada jednog dijela ustaša¹ od Kvaternika i postavljanja zasjede u kojoj su on i njegovi drugovi, Rakijaš i Bach, izgubili živote. To pitanje, istovetno samo s posljednjom karikom u lancu uzroka koji su doveli do sloma ustanka, mislim da sam u drami osvjetlio na način koji se može nazvati i više nego objektivan. Nitko mi, nadam se, neće moći predbaciti da sam dobro i zlo, pozitivno i negativno u Rakovičkoj buni podijelio isključivo na jednu ili drugu stranu njenih učesnika.

Išao sam za svojim osvjetljenjem Kvaternika i njegova rada, ali sam, rukovođen kompasom činjenica, bio daleko i od same misli da u tom osvjetljenju krivotvorim razmjere svjetla i sjene, zasluge i krivnje pojedinih lica ili i cijelih grupa, pa kao u cijeloj ostaloj drami, tako sam tom stavu ostao vjeran i na njenom koncu, posvećenom buni u Rakovici. Tako je tu na jednoj strani osim Petra Vrdoljaka pokazan od graničara i Petar Korenić ili bar spomenut i Petar Luketić, a na drugoj strani osim Jove Trbojevića i Maksima Momčilovića pokazan i Rade Čuić s Vasiljem Došenom.

Najposlije, što se još tiče Rakovičkog ustanka, treba napomenuti neke momente koji su o njemu sad prvi puta izneseni u ovoj drami, u jedanaestoj i trinaestoj slici. Stvarno je istražnim spisima potvrđeno da su Kvaternik i Bach drugu noć ustanka prenoćili na oficirskoj stanici u Plavči dragi, no dosad je bilo nepoznato što su tamo doživjeli i da su se još jednom tamo vratili. Uspomena pak na to postoji u obiteljskoj tradiciji još žive kćerke tamošnjeg tad natporučnika Jerka Prpića, gđe Mileve Novak. Njoj se za sve podatke o tome i na ovom mjestu zahvaljujem, a po tim podacima, predanima istoj gospođi od njene pokojne majke, desio se stvarno i onaj momenat koji se nalazi u drami, da je Rakijašu prije daljnjeg polaska ustaša u Plaški u naglom zamahu pukla sablja na dvoje. To dakle u mene nije neka kazališna doskočica nego historijska istina.

Bilo je i drugih lica koja su mi pomogla u sabiranju materijala i žive još predaje o znatnijim učesnicima ove historijske drame, pa se i njima za to također ovim putem zahvaljujem.

S time sam možda sve rekao što je, barem za prvi mah, bilo potrebno reći za popudbinu ove drame u svijet, na pozornicu i pred čitaoca. Dalje neka govori ona sama.

U travnju 1939.

A. C.

¹ **ustaša** - ustanik

PRVA SLIKA

DOGAĐA SE U ŽÜRICHU, U RUJNU 1860.

LICA:

Eugen Kvaternik, odvjetnik i publicist
Ružica (Milka), njegova žena
Josip Praus, novinar
Gazdarica Kvaternikovih

Jednostavna građanska soba. Iznad komode, zatrpene novinama, slika Majke božje sa zapaljenim kandilom pred njom. U naslonjaču do prozora, nedaleko od stola, također zatrpanog novinama, knjigama i spisima, sjedi RUŽICA KVATERNIK i krpi čarape. Uzdahnula je, a na vratima je pokucala i ukazala se GAZDARICA.

GAZDARICA: Pošta, molim! Stavila je na stolić do vrata pismo i odmah izlazi.

RUŽICA odbacila je čarape, srnula po pismo, motri ga tren: Iz Beča! Raskinula je pismo, čita ga vidljivo sve uzbuđenija, najposlije klonula u naslonjač i zaplakala: Eugene, kakvo razočaranje!

Ona još plače, a na vratima se ukazao Kvaternik.

KVATERNIK zastao je, snebio se: Što je, Milko? Pismo? Otkuda? Bacio je na krevet šešir, poletio do nje, ona mu u suzama predaje pismo.

RUŽICA: Beč je odbio tvoju ponudu!

KVATERNIK čita, vidljivo i on sve uzbuđeniji, i zgnječio pismo: Hajduci, bečki hajduci! Najprije čekaj, onda se nadaj, i sad ovo! Ushodao se sobom, prišao Ružici, draga je po kosi. No ti ne plači, Milko! Preživjeli smo i teže udarce! A može još uvijek bolji odgovor doći iz Rusije...

RUŽICA otire suze: Iz Rusije? Dvije godine rada s njome bile su preteška škola! Vidjet ćeš, oni ti neće ni odgovoriti...

KVATERNIK: Misliš? Ja se ipak nadam, prevažna je to stvar za njih, ta njihova tajna! No ovo su hajduci, ovo! Gleda opet u pismo. Moji uvjeti im se čine nemogući, cijena tajne knjige im je enormna, a što se tiče političke saradnje... moj smioni program im ne daje nikakve mogućnosti za praktične pregovore! Naravno, kad se radi o slobodi neke Hrvatske, onda program ne daje nikakve mogućnosti za praktične pregovore! Ali čekaj, bečki vuče, naći će se diljka i za te! Ushodao se opet sobom, uzrujano sućuci teške brčine, gužvajuci u ruci pismo.

RUŽICA digla se, no stoji kraj naslonjača: Eugene! Genček!

KVATERNIK stao je, osmjehnuo se: Milko!

RUŽICA prišla mu je, uhvatila ga za ruku: Oprosti, to je bio moj savjet da se pokušaš nagoditi s bečkom vladom...

KVATERNIK: No što! Mislio sam ja i sam na to...

RUŽICA: Mogli smo možda što pametnije učiniti! I ne bi li možda bilo još uvijek moguće: da staviš ponudu Francuskoj, Napoleonu?

KVATERNIK: Napoleonu? Tu bi u obzir mogao doći samo mladi Napoleon, princ, a ti znaš da sam mu ljetos uzalud nuđao i hrvatsku krunu, tražeći pomoć za nas, Hrvate. Čast Napoleonima, no bojim se da za njih još mnogo više znače Mađari!

RUŽICA: No šta onda, Genček? Mislila sam da će taj odgovor iz Beča značiti konac tvog progonstva, mogućnost da se vratimo u domovinu. A sad? *Brišući suze povlači se opet u naslonjač.* Ja ne znam, šta ćemo sutra jesti!

KVATERNIK *sjeo je za sto, odložio pismo, zakopao glavu u dlanove:* Ne treba zdvajati, ne, ne smije se to! Putevi Providnosti sigurno još s time nisu iscrpljeni i zašto od njih ne bi bio jedan koji vodi k spasu, slobodi, sreći? Milko! *Digao se, zanio.* Noćas mi se prisnio moj pokojni otac, a njegov sjen u snu znači za me svjetlo na javi! Majko božja, *okrenuo se k slici, sklopio ruke,* ti si svjedokom naših tuga, budi i zagovornicom naših radosti! *Okrenuo je glavu spram vrata, sluša.*

RUŽICA *gleda ga puna nekog svetog poštivanja i ljubavi:* Daj bože, daj bože!

KVATERNIK *naglo:* Netko vani pita za nas...

RUŽICA *trgnula se:* Da, istina!

GAZDARICA *propustila je u sobu Prausa:* Da, gospodin Kvaternik je kod kuće!

PRAUS *klanja se:* Gospodin Kvaternik?

KVATERNIK: Da, to sam ja...

PRAUS *zatvara za sobom vrata, prilazi i pruža ruku:* Ja sam Praus, tajnik biskupa Strossmayera. Dolazim iz Beča i nosim vam njegov pozdrav!

KVATERNIK: Od Strossmayera pozdrav? *Silno veseo.* O, hvala vam i dobro nam došli! Dobro nam došli! I izvolite sjesti! *Nuđa mu stolicu i, kako je Ružica ustala, pokazuje nju.* Ovo je moja žena!

PRAUS *prilazi Ružici, ceremonijalno joj ljubi ruku i odlazeći kaput i šešir koji mu preuzima Kvaternik, sjeda:* Ja sam zapravo samo na prolazu ovdje u Zürichu. Prekinuh put u Pariz da se vidim i porazgovorim s vama, gospodine Kvaterniče!

KVATERNIK *objesio je kaput i šešir o klinčanicu:* O, molim, vrlo mi je drago, vrlo! Ima već nekoliko mjeseci da nisam govorio s našincem. A ovakva posjeta... *Pogledao je Ružicu.*

RUŽICA *digla se s kupom čarapa na odlazak:* Ja možda smetam...

PRAUS: O, milostiva gospođo, vi nam nimalo ne smetate!

KVATERNIK: I ja tako mislim, Milko!

RUŽICA *sjela je natrag, htjela se zaposliti sa čarapama, no odgurnula ih je od sebe, metnula ruke u krilo i sluša.*

PRAUS *Kvaterniku:* Mi smo u Beču dobili vaš spis o odnosu hrvatske krune spram Ugarske. Biskup je oduševljen, vaš spis je došao kao naručen u čas kad država stoji pred povratom ustavne slobode i svojim preuređenjem. Ne može se dopustiti da to preuređenje Mađari iskoriste na štetu jedinstva carevine i naših hrvatskih prava...

KVATERNIK: Ja napisah što mi je bila domovinska dužnost, i vrlo drago mi je čuti da se takav domorodac kao biskup Strossmayer sa mnom slaže. No, *ustane,* ne može pravo naroda biti zbiljsko pravo dok nije podjednako pravo za sve narode u državi, u Evropi. Ako su pak tačni znakovi da se u Austriji poslije duge, opake noći stalo daniti, onda sam ja spreman obustaviti svoju dosadašnju borbu protiv Austrije i učiniti sve što je u mojim silama da pomognem pobjedi dana, pogotovo za moj narod! Ja o spremnosti za tu svoju novu dinastičko-hrvatsku politiku pisah i biskupu Strossmayeru, pa vam je to kao njegovom tajniku možda poznato...

PRAUS: Sve što ste pisali, prošlo je kroz moje ruke...

KVATERNIK *gleda ga, uzima sa stola pismo, izravnava ga i pruža Prausu:* U tom slučaju, izvolite pročitati odgovor koji sam upravo pred koji čas primio od bečke vlade...

PRAUS *čita pismo, dok ga Kvaternik pozorno brišući maramicom naočari:* Da, te stvari su mi poznate i, štaviše, mogu vam reći da smo biskup i ja, iako tek naknadno, doznali za odaslanje tog

pisma. No gospodine Kvaterniče, *ustaje i prilazi mu bliže*, poslije toga pisma već se i mnogo toga promijenilo, pa vam ja upravo želim kazati da je biskupovim zagovorom uspjele bečku vladu zadobiti za to da s mnogo većom sklonošću gleda na mogućnost vašeg povratka u domovinu. A to je jamačno za vas i glavno...

KVATERNIK *gotovo zanosno*: Glavno, naravno, glavno! Jesi li čula, Milko?

RUŽICA *živahnula je, no i ostala skeptična*: Daj bože, došlo uistinu do te sreće! No hoće li to biti skoro, gospodine?

PRAUS *sjeo je*: Tačno ja dan, naravno, ne mogu da kažem. *Kvaterniku*: Trebalo je razbiti nepovjerenje koje je usprkos vaših prijedloga imala spram vas bečka vlada. Konačno, vi ćete sami dopustiti da po onome što je mogla čuti o vašem radu protiv nje kroz dvije godine emigracije...

KVATERNIK: Skoro tri!

PRAUS: No kroz skoro tri godine vaše emigracije... ona nije mogla drugo nego da se ogradi od vas bedemima nepovjerenja!

KVATERNIK: Na sve me je ona sama izazvala!

PRAUS: Dopuštam, ali hoću samo da vam prikažem zbog čega je morao zapinjati rad na vašem povratku! Vi valjda ni sami ne mislite da je Beču ostalo nepoznato da ste se vi stavili u službu Rusije i čak primili njeno državljanstvo, da ste u Parizu imali sastanke s mladim Napoleonom i, još najgore, stavili ste se u vezu s talijanskom vladom i prošle godine svojim proglašom na graničarske ćete pomogli Pijemontu i Francuskoj pobjedu kod Solferina...

KVATERNIK *iznenađen i ponosan*: I to se zna?

PRAUS: Kako vidite, zna se! A na sve je onda došao još taj vaš zahtjev po kome ste sporazum s Bečom vezali na isplatu od zbilja enormne svote od 200.000 forinti, kojom bi Austrija imala od vas otkupiti tajnu knjigu o ruskoj propagandi u Svetoj Zemlji. Oprostite, to je prilično iznenadilo i samoga biskupa!

KVATERNIK: A vi mislite da otkriće do kojega sam došao samo najsretnijim slučajem u svom životu i po kome je moguće spriječiti pravoslavnu Rusiju da preotme katolicima Svetu Zemlju, ne vrijedi čak i milijune forinti? Ta tajna knjiga bila je u Rusiji priređena u nekoliko primjeraka samo za cara i najpovjerljivija lica, koliko joj se važnosti davalo...

PRAUS: No ona je prestala biti tajnom, pa je takvom zacijelo više ne smatraju ni u Rusiji na koju ste se, kako pisaste biskupu, odlučili također obratiti radi njena otkupa...

KVATERNIK: Odlučio sam se na to kad sam već izgubio vjeru da će moju ponudu prihvatiti Austrija. A zašto to sve? Gospodine, recite to i biskupu, najmanje i nikako nije to kod mene bila neka pohlepa za novcem! Da je te ikada bilo u meni, vjerujte mi, ja bih danas sam mogao dijeliti novac kapom i šakom, jer nije bilo malo prilike da se skupo prodam za svog potucanja po svijetu! Ali sve te žrtve, ne samo moje nego i nedužne jedne žene, *pokazuje Ružicu*, traju već godinama, otkad mi je Bachov režim oduzeo pravo odvetništva, uništio u domovini egzistenciju...

RUŽICA *uzdiše i kima glavom*: Istina je!

PRAUS: Znam ja to, gospodine!

KVATERNIK: Jest, i za sve te žrtve ja mislim da imam pravo dobiti od Austrije odštetu! A tu su i potrebe za propagandu u smislu predložene dinastičko-hrvatske politike. No ako se sve to ne uviđa, molim, isporučite u Beču, i sam ću to poručiti, da ja ne reflektiram ni na jedan novčić neke odštete! Ne, glavno je meni sreća i spas moje napaćene domovine i mogućnost da za nju radim konačno opet pod njenim nebom, pod njenim zvijezdama, s njenim sinovima, s narodom mojim, koji nepravedno trpi, pogažen je kao crv, a zaslužio je nebesa! Jest, da njemu pomognem, za to ću uvijek biti spreman na sve žrtve, na svaku borbu, pa bio to, otvoreno vam kažem, i sam ustanak! Ali, *osmjehnuo se, zasukao brčine, sjeo*, kako se sada pokazuje, taj više neće biti potreban!

PRAUS: Kad bi bio i potreban, vi vjerujete, gospodine Kvaterniče, da bi on kod nas bio moguć? U malenoj, zaostaloj, nesvjesnoj Hrvatskoj koja još više spava negoli je budna?

KVATERNIK: Treba je probuditi, vjerovati u Davida koji je oborio Golijata!

PRAUS s *osmijehom*: Vi vjerujete u uspjeh pračke, a danas odlučuju puške i topovi!

KVATERNIK: Od najtežeg topa jače je pravo kome je eksploziv ponos uvrijeđena naroda! No na vaše izlaganje dužan sam vam i nešto drugo reći, podsjetiti vas, da više nisam u ruskoj službi i da sam pred koji mjesec tražio od ruske vlade da me otpusti iz ruskog državljanstva. Mislim da bi bilo dobro naročito s tim argumentom poraditi kod bečke vlade da mi dopusti povratak u domovinu...

PRAUS: Biskup je to već i učinio! I uvjeravam vas da je njemu mnogo stalo da se to što prije dogodi! Zagreb je, nemalo i pod utjecajem plemstva, postao bezglav u svom ludovanju za združenjem s Mađarima... prosto kao da je sasvim zaboravio četrdesetosmu! A biskup u vama, još više nego u Starčeviću, vidi najbolje suradnike u borbi protiv tog ludovanja. Vi sigurno još uvijek na dobroj nozi stojite sa Starčevićem?

KVATERNIK: S pobrom svojim? On sve zna i saglasan je sa mnom!

PRAUS: To bolje, to bolje! No, *ustao je, ogledava se za svojim kaputom*, vi ćete oprostiti, ja sad moram otići. Ako vam je s voljom, možemo se naći još poslije podne, moj vlak polazi dalje istom opet uvečer.

KVATERNIK: Ah, vrlo rado, kako da ne! Samo izvolite doći, bez sustezanja, kao brat bratu! *Polazi do klinčаницe, no Praus je već sam skinuo kaput.*

PRAUS *odbija Kvaternikovu pomoć pri odijevanju*: Hvala, vrlo ste ljubazni! *Polazi do Ružice, opet joj ljubi ruku*: Moje poštovanje, milostiva gospođo, i do viđenja, danas poslije podne, a onda i skoro, skoro u - Zagrebu!

RUŽICA *ustala je, sretna*: Pozlatile vam se riječi, gospodine!

PRAUS *rukuje se s Kvaternikom*: Da sve bude što skorije, ja ću još danas pisati biskupu. Izvrsno je da ste se odrekli novčanih potraživanja od Beča. To će, nadam se, uz biskupov zagovor, mnogo pospješiti rješenje!

KVATERNIK: Nikad mi sjaj zlata nije bio putokaz u životu, vjerujte mi na dušu! Čuo sam doduše, pisali su mi iz domovine da su me tamo poneki radi mojih pregovora s Bečom nazvali bečkim plaćenikom...

PRAUS: Mađaronske intrige! Ne vrijedi ih ni spominjati! No do viđenja, gospodine Kvaterniče! Bilo mi je vrlo drago...

KVATERNIK: Meni, s razlogom, još više! *Prati ga do vrata, zatvara ih za njim, gleda tren Ružicu*: Milko! *Srnuo je spram nje, uhvatio je za ruku*. No što kažeš, Milko? Nije li mi se s pravom ukazao noćas sjen pokojnog oca? Majko božja, *sklopio je ruke*, hvala ti za zagovor!

RUŽICA *privila se uza nj*: Ipak, nismo tog vjesnika sreće mogli pozvati ni na ručak...

KVATERNIK *zanosno*: Pozvat ćemo ga na ručak u Zagrebu! U Zagrebu, Milko! Skoro, rekao je, skoro!

RUŽICA *i smije se i plače*: U Zagrebu! Poslije tolikih neuslišanih čežnja gotovo mi je to već sasvim nevjerovatno! Zagreb, naš Zagreb! *Grle se oboje.*

ZAVJESA

bi napraviti mogli! Živu istinu je rekel gospon Kvaternik, zazelenila bi nam se grana v toj prigodi! *Njemu iza leđa izašao je treći purgar, visok, tanak kao motka, s burmuticom u ruci. I, zatvarajući ovu, kihnuo je, baš u prvog purgara. Ovaj se ljutito okrenuo:* No kaj je to, gospon? Kaj ni tu dost mesta da i kam drugam kihnete? Neg baš po meni, sega ste me poplivali! *Briše glavu.*

TREĆI PURGAR *tura burmuticu u džep, a maramicom briše nos:* Naj oprostiju, gospone! Štel sem se okrenuti, ali mi je vušlo! Baš je luti šnofanec!

PRVI PURGAR: Mene ni niš briga kakov je vaš šnofanec, ali moja glava ni vaš špuktrig! Sem vre zaprav v spravišču sebi zamerkal kak ste šnofali, šmerkali i skihavali se! Za takve lude ni dojtji v spravišče i samo bantuvati govornike i publikum!

TREĆI PURGAR *očistio je nos, turnuo i maramicu u džep:* No je, ja si itak mislim da more biti i Horvatov šnofačev, dobrih domorodcev... Al povečte mi rajši kaj oni veliju ob reči našeg gospona Kvaternika? Je to osebjuno vučena glavica!

PRVI PURGAR *važno:* Ne nit čudo, poklam pol sveta prešel i z najveći ludmi zestal se i razgovaral je...

DRUGI PURGAR: Ja sem čak čul da je v Parizu zestanek s samim Napolionom imal...

PRVI PURGAR: Je istina, a ja vam morem reči, takaj s taljanskim kralom, pak je malo falelo, i z ruskim carom, samo mu to pokvarili jesu...

DRUGI PURGAR: Kaj oni ne veliju, gospon!

PRVI PURGAR *gordo:* Velim, kaj sem čul, tak reči, iz njegovih vust! Em ni jenput on pri meni v bertiji sedel i nesem ja njega jenput s špricerom i kojom večericom trahtiral! Znajju, gospon Kvaternik vam baš ni najbol pri penezih, sad se je, veliju, stoprom malo pomogel, gda su ga v sabor uzebrali!

DRUGI PURGAR: A pripovedaju da je v fremtu jezera² od Rusa i Švabe dobival...

PRVI PURGAR *kao zatečen:* Morebiti da je dobival, od zraka ni mogel živeti... *Trećemu purgaru:* No kaj vi, gospon, opet hočete kihnuti?

TREĆI PURGAR *kihnuo je na drugu stranu:* Sad ni išlo po vami! Al gda vre sreću imel jesem najti se z vami, povečte mi rajši kaj bu sad žišlo iz toga predlaganja gospona Kvaternika ter Horvatska mora biti slobodna? Naj mi ne zameriju, meni se nekak vidi da bi to se³ samo na praperu ostati moglo...

PRVI PURGAR *strogo:* Zakaj vam se tak vidi?

TREĆI PURGAR: Zakaj? Pak su valda čuli da su denes najstrasneše proti Švabi i Madarom graničari! A vidiju, pred kratki čas je mimo mene prošel jen graničar i čul sem ga drugomu reči da bi on ves za Kvaternikovo predlaganje bil gda bi to bilo ispeljivo! I to je ono, vište! Gospon Kvaternik bi štel da bi se naša Horvatska čisto othaklala od Beča i Budimpešte i bila slobodna kak... no kak on vrabec na krovu! Metemtega, če sem ja, rečemo, za vas dveh zahaklan, kak se ja od vas othaklati morem ako mi vi, gospoda, to ne dopuščate, a ja proti vas dveh preslab jesem?

PRVI PURGAR: A kaj ste vi, gospon, ribič, ter mislite da se cela jedna zemla za drugu zahaklati more kak belica na udicu?

TREĆI PURGAR: Ja sem šnajder, a od mesec-dva takajše pek...

PRVI PURGAR: Šnajder i pek? Se mi vidi, i vi ste jeden od onih novatorov i gladušov koji naše stare cehovske regule rušiti hočeju i slobodu meštrije iščeju...

DRUGI PURGAR: Ja kakti da sem vre čul za tu vašu pripovest...

TREĆI PURGAR *veseo:* Čuli ste? Ondak vendar znate da mi je vumrl brat, pek i vdovec, ostavivši meni pun koš dece, tak da ja sad v njihovo ime i pekariju voditi moram! Ali, gospoda, njih dva mi niš otpovrnula na moje pitanje nesu, najmre kak bi se Horvatska othaklati mogla...?

DRUGI PURGAR: Nu kaj oni sami ob tomu misliju?

² *jezero* (prema mađ. *ezer*) - tisuća

³ *se* - sve

TREĆI PURGAR: Kaj ja mislim? Znaju, *ogleda se*, on isti graničar i ob tomu svoje mnjenje je imal, pak sem ga čul reći da bi se to se samo na jedan način spelati moglo, *spusti glas*, da se zdigne buna, revalucija...

PRVI PURGAR *ogledao se također*: To su ga čuli reći? Nu, če se prav zeme... khm, v tomu more biti i puno istine! Je, istinu bum vam i ja povedal, *također spustio glas*, kak god da je gospon Kvaternik v svojoj reći danes rekel da buna nî potrebna, ja za stanovito znam, nekak sem od samoga njega našnofal, ter se on zdignuti bunu bojal ne bi. Ne pripovedaju zahman da ju je on vre vani v fremtu štel pri nas zdiči pomoću Rusov i Talijanov!

DRUGI PURGAR *isto spustio glas*: Je to i do mojih vuh došlo! Al povečte, kak si on to misli, gdo bi se zdigel i bunil vun morebiti nekuliko graničarov? Bute se vi?

PRVI PURGAR *glasnije*: A bute se vi?

DRUGI PURGAR *isto glasnije*: Čast domovini, no ja se ne bum! Z bunom samo v rešt dojdeš. A baš sem si tak lepo hižu prefarbal, mesnicu preuredil...

PRVI PURGAR: A ja... Ni leto dan kak sem se po drugi put oženil, ne bi pošteno bilo dopelati v hižu mladu ženu i napušćati ju za nekakovu meglu... Nego, gospon šnajder i pek su se još najviše zabrinuli kak bi se othaklali, pak si ja mislim, *gotovo surovo trećem purgaru...* vi bi se buniti morali!

TREĆI PURGAR *izvadio je burmuticu, prepao se*: Ja buniti se? Kaj vami pada na pamet, gospon? Bunu dela samo bokčija, kak oni zagorski kmeti za Jelačića bana, a ja, ja... nu gospon, tu i ja velim, čast domovini...

Iz kanala se uspeo GRADSKI TEŽAK, seljak iz podgorske zagrebačke okolice, star, smežuran, prljav od zemlje i s krampom u ruci.

TEŽAK *obratio se najbližem, prvom purgaru*: Kaj se to dened pripetilo v spravišču, gospon? Komu su to tak kričali živio?

PRVI PURGAR, *a i drugi, odmakao se naglo, začepio nos*: Fuj, kak ti smerdiš! *I odmahuje rukom.* Odi ti rajši natrag i kopaj, samo kopaj, nî za tebe politika!

U isti mah, iza ugla spram Markova trga, pojavio se austrijski GENERAL i, njemu slijeva, visoki ČINOVNIK u cilindru. Idu bez riječi, gordo, a spram njih, s protivna ugla, dojurio je starčić, tanak, mršav, s mapom akata pod rukom, vladin PODVORNIK, i duboko se klanja skidajući kapu.

PODVORNIK: Sluga ponizan, presvetli!

PRESVIJETLI je samo lagano kimnuo glavom, GENERAL niti to. PODVORNIK juri spram sabornice, prva dvojica nestaju za suprotnim uglom.

PRVI PURGAR, *za njim i drugi i treći, također je skinuo šešir pred generalom i presvijetlim, a kad su ti nestali, potkašljao se*: Khm! Nu, i kak oni misliju, gospon Glistić, red bi bilo nekaj pojesti... *Okrenuo se naglo spram trećeg purgara, koji je upravo ušmrknuo burmut, i srdito se zaklonio od njega rukom.*

TREĆI PURGAR: Naj se ne bojiju, baš mi se ne kiše, gospon! Nu nek staneju, samo da im još nekaj povem! Bute videli, bute videli, gospoda, če je tak kak vi velite, se se to za gospona Kvaternika dobro zvršilo ne bude! Kak se osebujno nekaj šuška, vre ni Strossmayerovi narodnjaki š njim zadovoljni nesu, a ne samo mađaroni...

PRVI PURGAR: O tom potom, gospon, nu meni vre preveč v črevu kruli da bi još politiziral!

DRUGI PURGAR: Bormeš tak i meni, gospon Štingl! *Odlazi s prvim purgarom.*

TREĆI PURGAR *gleda za njima, bori se s kihanjem i kihne*: Vište, bu istina! *Odlazi također.*

TEŽAK s mrmljanjem se prije na psovku purgara povukao, pa ne mareći za generala i presvijetlog, obrisao o gaće ruke i iskopkao iz rogožara na zemlji komadić kuružnjaka. Jeo je, mljaskao, sada dohvatio kramp, pa mrmljajući zamahnuo njime spram purgara.

ZIDAR mlad, pojavio se iza ugla, s vedricom žbuke, lopaticom i čekićem. Nasmijao se: Kaj se vi, kumek, srdite i mašete za tim ljudima z krampom?

TEŽAK: Neg kaj bi drugo! Tu kopam i popravlam z vami kanale za njihove zajdnice, a gda ih pitam kaj se to denes pripetilo v spravišču, ja jim smerdim, za mene je kopajne, a ne politika! Jim vrag...!

ZIDAR odložio je vedricu i lopaticu, zadržao u ruci samo čekić, i opet se nasmijao: Baš tak je i meni čera rekel gazda: nî za mene politika! Nu je, za nas je, oni misliju, samo kladivec i kramp...

ZAVJESA

TREĆA SLIKA

DOGADA SE U ZAGREBU U RUJNU 1862.

LICA:

Eugen Kvaternik
Dr. Ante Starčević, veliki bilježnik riječke županije
Josip Praus, novinar
Ivan Vončina, podžupan riječke županije
Milutin Matok, svršeni pravnik
Ružica
Dr. Lavoslav Šram, branitelj
Predsjednik suda
Državni odvjetnik
Prvi purgar
Drugi purgar
Prisjednici suda, sudski podvornik, publika

Sudnica županijskog Sudbenog stola. U publici vidna RUŽICA, do koje s jedne strane sjedi STARČEVIĆ, a s druge MATOK. Odvojeno, nedaleko braniteljeva mjesta sjede PRAUS i VONČINA. Na kraju, u publici PRVI i DRUGI PURGAR.

KVATERNIK *stojeći pred sudom*: Ja sam, slavni sude, na koncu svoje zaključne riječi. Te dvije godine kako sam se vratio u domovinu, bile su godine golemih nada kojima se strašno narugalo golemo razočaranje. Došao sam u znaku zore, kada se činilo da će se širom otvoriti vrata ustavnosti i slobodi, a doživio sam opet jednu noć u kojoj je sramotno oklevetan i rastjeran naš sabor, još prije toga istjerani iz njega zastupnici Krajine. Krajina je i dalje ostala neujedinjena s provincijalom, pod tlakom još gorim no taj provincijal, sva domovina se još više pretvorila u haračište za haračlije, s privredom koja pada, s porezima koji rastu, s bijedom koja se liječi ovrhom i batinom, s prosvjetom čije je svjetlo stalno u opasnosti da ga ugasi mrak tamnice. Kraj takovih prilika, gdje je sve nezadovoljno, *predsjedniku suda*, gdje je i vaša velemožnost sigurno nezadovoljna...

PREDSJEDNIK SUDA: Molim, mene ne upotrebljujte za svoje argumente!

KVATERNIK: ... ja napisah svoja "Politička razmatranja", zbog kojih sam, eto, tobože zbog bunjenja naroda, doveden na optuženičku klupu. A što rekoh ja u njima? Slavni sude, ništa drugo nego ono što može spasiti carevinu, a to je da Hrvati u njoj imaju biti zadovoljni. Bez zadovoljstva Hrvata nema Austrije, bez uvidavnosti Austrije bit će samo Hrvatska koja će, pa pisao ja ili ne pisao knjige, okrenuti svoj pogled i bez mene tamo gdje zbilja može doživjeti spas, a ne samo nadati se u nj, pa stalno biti razočarana i izdana!

DRŽAVNI ODVJETNIK: Svespasonosni napoleonizam!

KVATERNIK *žestoko*: Napoleonizam, kažete! Gospodine, htjeli mi ili ne htjeli, napoleonske ideje kruže Evropom, ideje narodnosti koje su već pomogle Talijanima kojima se okreću svi potlačeni narodi. I ako sam ja o tome pisao u svojoj knjizi, onda to nije bilo bunjenje nego prosto ustanovljenje jedne činjenice...

DRŽAVNI ODVJETNIK: Činjenice po kojoj bi Hrvati, kako ste napisali, širom otvorili vrata svojih granica čim bi samo Francuzi Napoleona III. pokucali na njih! I vi to ne smatrate bunjenjem?

KVATERNIK: Ako je to bunjenje, onda mu je kriv sustav koji omogućuje takovo raspoloženje u narodu...

DRŽAVNI ODVJETNIK: Po vašem mišljenju, raspoloženje...

KVATERNIK: Ja ne znam, gospodine, da li vi imate zaključnu riječ ili ja...

Mrmljanje među publikom. Naročito se u tome ističe stalno Starčević.

DR. ŠRAM: Molim slavni sud da zaštiti mog branjenika od stalnih prekidanja...

PREDSJEDNIK SUDA *nijemom kretnjom ruke moli državnog odvjetnika da šuti. Kvaterniku: Izvolite nastaviti...*

KVATERNIK: Slavni sude! Ja ne mogu završiti a da se još jednom ne osvrnem na onu stvar koja se još najviše kosnula moga srca, a to je, da me optužba smatra ruskom podanikom, inostrancem, i zato traži moj izgon iz cesarevine, poriče mi vlastitu domovinu. Uistinu, teško je meni o tome govoriti bez suza, ne znam da li suza žalosti ili ogorčenja. *Ružica iza njega u dvorani briše suze, Starčević i Matok su se nagnuli spram nje i umiruju je.* Ja sam još pred više od dvije godine tražio od ruske vlade da me otpusti iz ruskog podanstva i nije na meni krivnja da odgovori nisam dobio do dana današnjeg. Ali što sam kroz te dvije godine dobio, bilo je priznanje, poslije kojega moj izgon iz domovine može biti samo najveća uvreda naroda! Meni je narod povjerio najsvetije i najodgovornije zvanje koje može da vrši jedan sin domovine, izabrao me za svog zastupnika u saboru. I nikad tada nije nikome ni na pamet palo da mi poriče pravo na obavljanje tog zvanja kao tobožnjem inostrancu, nisu to učinili ni oni moji protivnici, pristaše jedinstva s Mađarima, kojima bi to i te kako tad išlo u prilog...

DR. ŠRAM: Protivnici su imali više srca i poštenja nego nazoviprijatelji...

STARČEVIĆ: Tako je!

KVATERNIK: Jest, nazoviprijatelji, koji su me pozvali u domovinu, *Praus i Vončina su živahniji, kadeći mi i milujući me dok su mislili da ću im biti sredstvo za njihove ciljeve.* A ti ciljevi, po svom priznavanju zajedničkih posala s Austrijom, znače samo izdaju naše domovine!

VONČINA: Fraze!

KVATERNIK: Kome je izdaja domovine fraza, taj dokazuje da može prvi počiniti tu izdaju. A i strahovitu nepravdu svakom patriotu, kakva se i meni želi učiniti. Slavni sude...

PREDSJEDNIK SUDA: Molim da ne polemizirate s prisutnima u publici.

KVATERNIK: Ja polemiziram s pravim začetnicima ovoga procesa. S onima koji su dobro znali kako stoji stvar, a ipak su me stali javno klevetati da sam se s nekom ruskom tajnom htio prodati Austriji... Jest, *spram Prausa*, to više nisu mađaronske intrige, kako je netko u ovoj dvorani nekad rekao! To su klevete nazovinarodnjaka...

PREDSJEDNIK SUDA: To ne spada ovamo...

KVATERNIK: Ali spada da je meni od tih ljudi, u doba, kada njihov čovjek, inače naš uvaženi pjesnik slobode, zauzima najviši položaj hrvatskog kancelara pri dvoru u Beču...

PREDSJEDNIK SUDA: Molim da se držite stvari!

KVATERNIK: ... u to doba da je meni, opet kao tobožnjem inostrancu, odbijena molba za povratak prava na vršenje odvjetničke prakse. Pošto mi se odlučilo oduzeti čast, odlučilo se oduzeti mi i mogućnost egzistencije, onako isto kao nekad za Bachova režima! *Negotovanje u publici.* I kako da to onda ne spada ovamo? Spada, jer po tome se vidi prava pozadina ovog procesa...

DRŽAVNI ODVJETNIK: Prava pozadina ovog procesa jest prosto i formalno to da ste se ogriješili o zakon!

KVATERNIK: Ni o zakon, ni o domovinu, ni o išta što mi je u životu sveto! Stvar je u tome, slavni sude, da ja nekome u ovoj zemlji smetam, zato te klevete, zato to uništavanje egzistencije, zato taj

progon, ta zapljena knjige, koja me je materijalno potpuno ruinirala, zato to traženje kazne i čak izгона iz rodnog mi grada i zemlje! A ja mislim, ja sam uvjeren, da u ovoj zemlji, u ovom već dovoljno velikom grobu mučenika, nije još izumrla pravda i nema razloga za pravljenje novih mučenika koji bih sad imao biti ja sam. Gorak je, slavni sude, krušac progonstva, ja sam to već iskusio, i s dubokim pouzdanjem u boga ja se pouzdajem i u vas da nećete izdati bratsku krv nego ćete me priznati sinom domovine i izreći samo hrvatsku pravicu! *Briše maramicom čelo, pa naočari.*

PUBLIKA: Bravo! Živio! Živio Kvaternik! *Pljesak.*

PREDSJEDNIK SUDA *ustao je, zvoní:* Molim mir! Upozorujem publiku da se kloni manifestacija koje ne spadaju u sudnicu! *Publika se umiruje.* Rasprava se odgađa na pola sata radi donošenja osude! *Povlači se sa sudom iz dvorane.*

Publika također izlazi.

PRVI PURGAR *drugome:* A vi nećete malo na zrak!

DRUGI PURGAR *otvara veliku škaniclu, vadi iz nje knedle i jede:* Bum ja došao za vami, samo da vništím te včerašnje cvečknknedle...

PRVI PURGAR: Dobri im tek želim! *Odlazi.*

KVATERNIKA koji je ostao na svome mjestu redeći spise, okružili su dr. Sram, Starčević, Ružica, Matok.

DR. ŠRAM *stišće Kvaterniku ruku:* Čestitam, čestitam, ovo je majstorski bilo!

STARČEVIĆ je obgrlio KVATERNIKA i nijemo mu steže ruku.

RUŽICA: Što misliš, Eugene, što će biti?

KVATERNIK *gladi joj ruku:* Spokojno, Milko, spokojno. Ja osjećam da je Providnost s nama!

MATOK: ja stalno mirim gospođu Ružicu da sve još može najbolje ispasti. U hrvatskoj historiji se još nije čulo da bi iz domovine bio izagnan jedan od njenih najboljih sinova!

STARČEVIĆ: Stari Grci su prakticirali takove običaje, ali nikada na svoju korist!

RUŽICA *dr. Šramu:* Što vi sami mislite, gospodine doktore?

DR. ŠRAM *s neopredijeljenom gestom, gledajući Starčevića:* Ako ima pravde, ja mislim da će se ona za pola sata ovdje oglasiti...

MATOK *povukao je Kvaternika za rukav:* Gospodine Kvaterniče, ja bih vam imao nešto saopćiti u četiri oka!

KVATERNIK: Meni? Sada? *Povlači se s Matokom u kraj.* A što bi to bilo?

MATOK *žurno, uzbuđeno:* Zapravo, ja sam vam to htio saopćiti još prije vaše zaključne riječi, ali sam baš radi razgovora zakasnio u sudnicu. Kažem vam to u najvećem povjerenju... Jedna osoba kojoj se zakleh da je neću odati, obavijestila me u ime jedne druge, vrlo visoke osobe, da se cio taj proces protiv vas ne mora svršiti s nekim naročitim posljedicama ako vi samo jedan korak učinite za sporazum s vladom...

KVATERNIK: Matoče, i vi dolazite s time preda me, vi koga sam smatrao svojim prijateljem?

MATOK: Baš zato! No ja vam isporučujem samo što mi je rečeno. Ista osoba tvrdi da je kod generalne komande pohranjeno mnogo novaca kojim biste mogli raspolagati! Kaže čak da se za tu stvar zanima sam car...

KVATERNIK *položio je ruku na rame Matoka:* Dragi Matoče, smatram da i vi sami uvidate koliko je ta isporuka suvišna. Bilo je to lani, još za trajanja sabora, kad me je biskup Strossmayer, kojega tada još visoko cijeniš, htio vjenčati s Austrijom, ponudivši mi na dar prsten od kralja. Ja odbih, ne

želeći takav politički brak koji bi značio nevjeru spram domovine. Isporučite tako i vašoj visokoj osobi da Kvaternik nije bio i neće biti kruhoborac, a još manje Juda koji se prodaje za novac!

MATOK: Oprostite, bilo je u najboljoj namjeri! *Oba se vraćaju ostaloj grupi.*

DR. ŠRAM: No što, da malo i mi izidemo, gospodo? Vi ste za to, gospodine Starčeviću?

STARČEVIĆ: Hoćemo li, Geno?

KVATERNIK *uzima Ružicu pod ruku*: Možemo, braćo! *Odlazeći prolaze mimo Vončine i Prausa, koji su ostali dosad sjediti u razgovoru.*

VONČINA *pozdravio se kimanjem glave sa Starčevićem i skočio naglo pred Kvaternika*: Pardon, clarissime, samo jedno pitanje!

KVATERNIK *stao je, pustivši Ružicu*: Molim!

VONČINA: Vi ste tu meni i mojim drugovima insinuirali izdajstvo domovine, krivnju za vaš progon i uništavanje egzistencije...

KVATERNIK: I ostajem pri tom!

VONČINA: To veći je to razlog za moje pitanje! A vi, clarissime, *obraća se Starčeviću*, oprostite mi taj argumentum ad personam! *Kvaterniku*: Vaš prijatelj Ante Starčević veliki je bilježnik riječke županije kojoj sam ja podžupan. Zajedno tamo službujemo, zajedno smo, eto, prekojučer doputovali po županijskom poslu u Zagreb. I smatrate li vi da bi gospodin Starčević, kad bi bile osnovane vaše optužbe protiv nas, mogao da služi i saraduje s nepoštenjacima i izdajicama domovine?

KVATERNIK: Ako Starčević danas s vama služi i saraduje u riječkoj županiji, onda on to ne čini radi vjere u Ivana Vončinu, bivšeg činovnika u bečkom ministarstvu policije za vrijeme Bachova apsolutizma. On to čini radi vjere u narod kome on sa svoga mjesta u slobodnoj županiji može i bez vas biti koristan!

STARČEVIĆ *mrmrljajući dosad*: Ne prepirite se, gospodo, o Starčevićevoj velikobilježničkoj stolici u riječkoj županiji. Ona se već temeljito ljulja. *Vončini*: No istini za volju, magnifice, moram reći da se ona to više ljulja što je vaša podžupanska stolica čvršća i uspinje se više k velikožupanskoj...

VONČINA *sa smiješkom*: Za vas bi to bilo samo dobro, uz moju velikožupansku postala bi čvršća i vaša velikobilježnička. Iako smo se lani na saboru politički razišli...

STARČEVIĆ: Nismo se sa stolicama srasli, magnifice! Starčević, ako dođe nužda, može i opet s najprostije kućne stolice raditi za narod! No, gospodo, meni se puši lula duhana... *Odlazi.*

KVATERNIK *Vončini, odlazeći*: Gospodin podžupan bi bolje učinio da na red pozove svoje novinare u "Pozoru".

VONČINA *za njim*: A gospodin Kvaternik, da protiv nepoćudnih mu Hrvata ne traži pomoć u strašne mu inače i inostrane bečke vlade...

KVATERNIK *okrenuo se, stao*: Mogu vam i na to odgovoriti! *Ružica i Matok ga mire i izvode iz dvorane. Za njima, mljašćuci, odlazi i drugi purgar.*

VONČINA *ostavši s Prausom sam u dvorani*: Što može da odgovori! Već prvo, kako god se on tu danas izmotavao, od te sramote da je od austrijske, respektive ruske vlade htio iznuditi 200.000 forinti ili rubalja, neće se on nikada oprati! Ali ipak, zar bismo mi dirnuli u to njegovo prljavo političko rublje, da nas nije izazvao denuncijacijom naših narodnih prvaka, tobože, oni su mu iz pizme uskratili pravo na vršenje odvjjetničke prakse! Pa gospodine Prause, i kakova je to dosljednost, obarati se na nas kao na Austrijance, a sam svoje zemljake tužakati vladi te Austrije?

PRAUS: Zacijelo to nije dosljedno, i jedino što bi ga moglo ispričati...

VONČINA: Ostavite isprike! Politika nije škola za djecu da govorimo o ispričnicama! Politika je u tome da su pred nama danas samo dva izlaza: ili austroslavenska federacija ili, ne daj bože, austro-mađarski dualizam! Sve drugo, sve ono što hoće Kvaternik, prosto je donkihotska iluzija! Don Quijoti pak spadaju u romane a ne u politiku!

PRAUS: Ja toga čovjeka poznajem još iz Züricha i što sam ga više poslije toga upoznavao, to sam više dolazio do uvjerenja da je to neobično pošten čovjek ali i opsjednut. Opsjednut fiksnom idejom da ima među nama izvršiti u ime Providnosti neku naročitu misiju kao nekad Djevica Orleanska u

Francuskoj. Jedanput se preda mnom baš i silno zanio za tu djevicu... Samo što je za ovu bio rat, za nj je ustanak, te ako baš hoćete u njemu naći nešto donkihotsko, onda bi se moglo reći da je to naš Don Quijote koji bi htio biti naš Garibaldi.

VONČINA: Garibaldi! Ustanak s nekoliko graničarskih zanesenjaka a la onaj Vrdoljak, i valjda s onom propalicom Krcivojem s kojim se pred nekoliko mjeseci potezao po krčmama, brbljajući kako će srušiti Strossmayera i postaviti vladu na čelu s mađaronom grofom Jankovićem!

PRAUS: Vi vjerujete u to?

VONČINA: Dokazano je da je s tim Krcivojem govorio o ustanku i kako je već bolje raditi s mađaronima nego s nama, "austrijancima". To je taj Krcivoj sam priznao...

PRAUS: Ipak Kvaternik nije radi toga tužen. Govori se da je taj Krcivoj provokator!

VONČINA: Provokator? Hoće li vas moći netko provocirati na ustanak?

PRAUS: Mene neće, ali mi je ipak sve to prilično razumljivo. Doba je to romantičnih pokreta, revolucija, ustanaka, buna, karbonarizma, garibaldinizma, napoleonizma. Čuli ste Kvaternika kako se za Napoleona rasplamtio i danas na procesu, a taj Napoleon, od kojega on toliko očekuje, pokušao je sam dva i vrlo smiješna ustanka prije nego mu je uspio treći koji ga je učinio carem!

VONČINA: Carem na ruševinama francuske demokracije! Hvala lijepa na takvom prijatelju potlačenih nacija! Ni sami Talijani ga više ne smatraju takvim, dok im sa svojom vojskom drži zaposjednut Rim... *Ulazi i klanja im se državni odvjetnik.* Klanjam se, gospodine Milčiću!

DRŽAVNI ODVJETNIK *prilazi im obojici, rukuje se:* Kako je, gospodo, kako je, magnifice?

VONČINA *sa smiješkom:* U ovoj dvorani valjda onako kako državni hoće...

DRŽAVNI ODVJETNIK *isto sa smiješkom:* Ah, molim, nad državnim ima valjda još koja sila koja se ne nalazi u ovoj dvorani...

PRAUS *izvadio je dozu sa cigaretama:* Oprostite, gospodo, no ja idem da popušim cigaretu!

VONČINA: Molim, izvolite! *Praus odlazi. U polušaptu spram državnog odvjetnika:* No, kakvu osudu očekujete?

DRŽAVNI ODVJETNIK: Ja mislim da se čovjek pokopao!

VONČINA: I izgon? *Običnim glasom.* Zapravo, i ne bi to valjalo! Učinila bi se tom norcu samo reklama!

DRŽAVNI ODVJETNIK *širi ruke, smješka se:* Što se izgona tiče, o tome ste, magnifice, vi valjda bolje obaviješteni!

VONČINA: Ja? No što vi...! Ja tek prekojučer s Rijeke... No nešto uistinu znam! *Obazire se.* U povjerenju rečeno, on je, kako sam čuo, ponudio generalnoj komandi sporazum ako ga ne osude i dobro plate.

DRŽAVNI ODVJETNIK: Zbilja? No... sudeći prema nekadanjoj njegovoj ponudi bečkoj i petrogradskoj vladi... Ali, nekako mi je to ipak nevjerojatno. Vi to znate iz pouzdana vrela?

VONČINA *smije se:* Iza jednog vrela je uvijek drugo vrelo, dok ne dođete i do onoga koje protivno govori! No kako vi inače, kako vaša gospoda? Je li još uvijek švermuje za šarmera Napoleona?

DRŽAVNI ODVJETNIK *obazire se:* Ah, kažem vam, ženski hir! Ne znam što su ženske pojele na tom šircnjegeru! Što se nas muških tiče, ja mislim da je već dovoljno to da budemo protiv tog Napoleona, što je za njegove vladavine ušla u modu opet krinolina!

VONČINA: Što vas to tako smeta?

DRŽAVNI ODVJETNIK: Kako da me ne smeta! Magnifice, za to zvono od suknje treba vam žena trostruko više tkanine! A zaboga, nije tkanina zaplijenjeni papir da bi je bilo tako lako smagati...

VONČINA *smije se:* Zaplijenjeni papir! Toga je, velite, dosta! *vani zvono za nastavak rasprave.* Nu, zvoni, skoro ćemo čuti što misli Justicija o vašim zapljenama! *Obojica se povlače u pozadinu, iza stola suda, gdje se naskoro obojica smiju. Publika se vraća na svoja mjesta, među prvima oba purgara.*

PRVI PURGAR *drugome koji briše suze:* Kaj je z vami? Kaj se morebit plačuju zbogradi gospona Kvaternika?

DRUGI PURGAR: Ne, neg sem se tak prejel teh cvečkknedlov da mi suze od njih na oči zviraju... No kaj oni misliju da bu tak hudo z gosponom Kvaternikom zišlo?

PRVI PURGAR: Niš nemren reči. Si samo mislim, poklam tak brzo osudu pročitali buju, da je ona vre ranjše gotova biti morala...

U dvoranu ulazi Kvaternik sa svojim društvom koje se razilazi na prijašnja mjesta.

RUŽICA hvatajući muža za rukav: Sretno, Eugene!

Kvaternik pogledao ju, kimnuo glavom i okrenuo spram optuženičke klupe. Ulazi SUD, DRŽAVNI ODVJETNIK se vraća na svoje mjesto, VONČINA ostaje iza stola suda, podalje od PRAUSA koji je na starom svom mjestu.

PREDSJEDNIK SUDA čita: U ime... kašlje i nastavlja dalje tiho, mrmļajući, tako da se samo razumije: Kvaternik Eugen, spisatelj... rođen u Zagrebu... poslije provedene glavne rasprave... provedavši dokazni postupak... pronašao je da je... ogriješivši se o paragraf... počinio smetanje javnog mira i poretka, vrlo glasno, pa ga je osudio na mjesec dana tamnice, pooštrene samotnim zatvorom od osam dana, s time da poslije pretrpljene kazne bude kao inostranac protjeran sa područja austrijske cesarevine.

U dvorani uzbuđenje.

RUŽICA vrisnula je i udarila u plač: Eugene! Mire je Starčević i Matok.

DRUGI PURGAR prvomu: Sirotica!

KVATERNIK okrenuo se spram Ružice, no šuti.

PREDSJEDNIK SUDA publici: Molim mir! Kvaterniku: Optuženi, imate li još šta reći? Zadovoljavate li se s osudom?

KVATERNIK svladava se, no ipak ostaje strašno uzbuđen: Očekivao sam hrvatsku pravicu, a dočekao sam osudu kojom se meni današnjim danom domovina uskratila. Najviši predstavnik naroda, hrvatski sabor, priznao me kao svog člana sinom domovine, a danas me sud tjera iz te kao šugavo pseto u progonstvo, kao da nije bilo dosta već jednoga! Da li baš to mora biti plaća za onu ljubav, za one žrtve, koje sam ja do danas već primio za sreću svog naroda? Ne, i ne tražim ja za to nikakvu plaću, nikakvo priznanje! Neka me se kleveće, neka me se ruži, neka me se sudi, makar i na smrt, primit ću to s mirom, jer znam, povijest me uči, da je najveća ljubav za narod bila nejednom gonjena po tamnicama, pogibala na stratištu. Ali jedno mi ne oduzimajte, ne oduzimajte mi čast da budem Hrvatom, ne oduzimajte mi tlo na kome sam prohodao, ne oduzimajte mi te zrake domovinskog sunca, kroz prozor pada baš na nj pramen sunca, ne oduzimajte mi domovinu! Ja prosvjedujem protiv takvog nasilja rođene braće nebraće, ja ulažem utok, spreman, ako se taj odbije, da se uteknem i zaštititi cara Francuza ili i svijuu Rusa, za koji slučaj vam odmah ovdje predajem svoj putni list. Vadi iz svojih spisa putni list.

PREDSJEDNIK SUDA odbija da primi putni list: Osuda još nije pravomoćna, a stvar s putnim listom spada na političke vlasti. Spram državnog odvjetnika: Vaše mišljenje?

DRŽAVNI ODVJETNIK: Zadovoljavam se s osudom!

PREDSJEDNIK SUDA: Rasprava je dovršena! Odlazi sa sudom.

DR. ŠRAM žuri spram KVATERNIKA, ovaj uzrujano sprema svoje spise, RUŽICA ga gleda u plaću i dočekuje ga kraj izlaza sa STARČEVIĆEM i MATOKOM.

RUŽICA: Eugene, Eugene!

KVATERNIK *i njoj i svima*: Ovu osudu sudit će bog! *Izlazi s njima.*

Posljednji izlaze oba purgara.

DRUGI PURGAR: Je, kaj veliju, kaj veliju, gospon Štingl?

PRVI PURGAR: Velim da to ipak ni prav, ovak ka cucak potirati iz domovine domačega sina. Em ga se sečam, kak se je negdar još kak mali dečec po Zagrebu šetal z svojem pokojnem tatekom, preštimanim profesorom našim! Je, žalosnom se denes pokazala ta horvatska pravica v koju je tuliko veroval gospon Kvaternik!

DRUGI PURGAR vrti glavom, oba odlaze. U dvorani ostaje samo stari SUDSKI PODVORNIK, pospremajući sto senata.

ZAVJESA

ČETVRTA SLIKA

DOGAĐA SE U PARISKOM PALAIS ROYALU, 17. KOLOVOZA 1863.

LICA:

Eugen Kvaternik

Princ Jérôme Napoleon, bratić cara Napoleona III.

Emil de Girardin, novinar

Mlada glumica

Lakaj

Kabinet princa, s vidikom na baštu Palais Royale. Nedaleko radnog stola princa veliko poprsje Napoleona I.

PRINC *sjedi za stolom, uzrujan, žestok*: Francuske trupe su u Rimu da čuvaju papu i spriječe ujedinjenje Italije. Francuske trupe su u Meksiku da naprednoj meksikanskoj demokraciji nametnu krunu jednog austrijskog nadvojvode. No francuske trupe nisu u Poljskoj koja u svom opravdanom ustanku krvari pod kozačkim kopitom i vapi za pomoći svog tradicionalnog prijatelja, napoleonske Francuske. To je dosljednost, to su lovor-vijenci koje danas slavi te Francuske priskrbljuje moj bratić, nasljednik velikog Napoleona! *Pokazuje nedaleko poprsje.*

GIRARDIN *sjedi njemu nasuprot; ledeno mirno*: Vi hoćete rat, a za osamljenu Francusku rat bi bio samoubojstvo. Kakvu pomoć mogu poljski ustaše imati od samoubojica?

PRINC: Vi hoćete mir koji je moralno samoubojstvo Francuske. Kakvo zadovoljstvo možete imati da se Evropa podsmijava Francuskoj koja je na vapaj poljskih ustaša smotala svoj barjak slobode i zna za nj samo još na papirnatom bojištu novina?

GIRARDIN: Nikakvo zadovoljstvo, osim da služim interesu Francuske.

PRINC: Vi služite caru Rusije, vi čak na papirnatom bojištu novina, u svom organu, izdajete stvar slobode koju ste inače toliko branili u svom životu!

GIRARDIN: I branim je još uvijek!

PRINC *naglo je ustao*: Ne branite je! Braniti slobodu, to danas znači, u duhu velikih ideja Osamdesetdevete, pa i moga strica, *pokazuje poprsje*, braniti nepovredivost načela narodnosti, u danom slučaju narodnosti poljske, a što vi pišete o tome?

GIRARDIN: Pišem što mislim, jer nisam navikao da pišem što ne mislim. *Također je ustao*. Poštujem svaku ideju koja se ne protivi slobodi, no ipak prilično sumnjam da li je takva ideja baš uvijek to razvikano načelo narodnosti. Ako to načelo znači pravo, ono može značiti i nasilje, ako znači mir, ono može značiti i rat. Da, i rat još najviše. A ja vam rekoh razlog zašto ne želim da se to dogodi danas nama poradi Poljske.

PRINC *šećući sobom zaustavio se*: Kad se radilo o ratu s Pijemontom protiv Austrije, onda vas nije smetao niti rat niti obrana načela narodnosti...

GIRARDIN: Onda je bio drugi položaj Francuske u Evropi, drugi i u samoj Francuskoj. No što misli time vaša visost reći da politika ne smije mijenjati svoje toalete kao opatica?

PRINC: Ali ih ne smije ni kao koketa! A u vašem slučaju, gospodine Girardine, oprostite...

GIRARDIN *poklonio se sa smiješkom*: Ja znam, promijenio sam dosta tih toaleta, ali...

PRINC: Mogla vam je to biti taktika, no ja ne znam...

GIRARDIN: A ja znam. Nosio sam svoju zastavu na lijevo i desno, ali sam uvijek držao visoko svoju zastavu. A s tom zastavom u ruci bio sam nekad tako slobodan pa sam prisilio na odstup Luja Filipa i otvorio tako put na prijesto vašoj dinastiji. I mada tad na to baš nisam mislio, želi li mi vaša visost i to predbaciti kao koketno mijenjanje političkih toaleta?

PRINC *sjeo je, mirnije*: Govorimo bez persiflaže, gospodine Girardine! Ja nisam ništa drugo htio nego da vas, Napoleona naše štampe, *Girardin se sjedajući naklanja*, zamolim za to da u svojoj "Pressi" barem ublažite, ako već ne možete promijeniti svoj stav o pitanju pomoći poljskom ustanku... Gospodine Girardine, vi ste nekad, htjeli ili ne htjeli, pomogli mom bratiću na prijestolje, pomognite i meni da u čas kad moj bratić zaboravlja na časne tradicije tog prijestolja, spasim bar ja te tradicije, spasim i čast Francuske! Francuska vas to traži...

GIRARDIN: Vaša visosti, Francuska je pod vodstvom vašeg bratića dva puta ratovala i dva puta dobila bitku. Ali ruku na srce, prinče, ona te ratove nije dobila zbog svoje jakosti nego zbog slabosti svojih protivnika. Smije li se dakle nju rinuti u treću pustolovinu, dok su sad njeni protivnici nesumnjivo jači, a mogla bi to biti cijela Evropa, zajedno s Austrijom?

PRINC: Austriju bi od toga ipak mogao zadržati ljudi inače caričin pothvat s nadvojvodom Maksimilijanom u Meksiku...

GIRARDIN: Možda, ali ni to nije sigurno. Austriju bi mogla zavesti želja za revanšem zbog Solferina. No i bez obzira na to, potrebno je pogledati na samu Francusku. Ako mi vaša visost dopusti, ja ću biti potpuno iskren.

PRINC: Samo pod tim uvjetom ja i mogu s vama govoriti.

GIRARDIN: Ja neću vašoj visosti ništa novo otkriti, oči vaše visosti previše su pronicave da to i same ne bi vidjele. Što je zapravo ta Francuska, obasjana za svijet aureolom napoleonizma? Po primjeru vašeg bratića, ta Francuska se zabavlja, flertuje, pleše, pali vatromete, priređuje utrke, spiritističke seanse i izložbe, pravi iz sebe feeriju koja zavodi i kojoj se zavidi. A zapravo, sve je to samo maskiran bal, na kome je dosad njegov prvi učesnik briljirao u maski atlete, atlete čija je snaga bila u tom da tobože kao strašno teške diže šuplje bučice od lima...

PRINC: Iako mislite mog bratića, vi pretjerujete!

GIRARDIN: Ili i ne pretjerujem. Svakako, ako mislim njegovo carsko veličanstvo, i ako se ono urazumilo pa se prestalo razmetati snagom i nasjedati raznim revolucionarnim iluzionistima, onda mi dopustite da vam kažem i to, da ja u tom slučaju mogu biti samo na njegovoj strani. Mogu pomoći samo njegovu politiku razuma i opreza, pa i dvoličnosti, a ne politiku vašu, koliko god mi je inače čast i zadovoljstvo imati u vašoj visosti svoga prijatelja...

PRINC *nemirno bubnja prstima po stolu*: Moji me prijatelji obično napuštaju kad su mi najpotrebniji. Ali, ja ipak, bilo to po volji moga bratića ili ne, mogu ostati samo kod one politike koju sam o pitanju poljskog ustanka razvio u Senatu... Može da stoji slika koju ste vi razvili o Francuskoj, ali ona će biti još točnija s ovim dodatkom da Francuska može uvijek više nego što se čini, samo treba da u sebe povjeruje! *Pogled mu je zapeo o Napoleonovo poprsje, sam on je ustao, upro u poprsje prstom*: Da je on živ, on bi se usudio!

GIRARDIN *ustavši zirne na poprsje preko lornjona; sa smiješkom*: Nije njemu s Rusijom uspjela velika premijera, ima razloga za sumnju da bi mu bolje uspjela repriza...

PRINC *gleda ga, pruža mu ruku*: Žao mi je, gospodine Girardine, iskreno mi je žao! No do videnja i radovat će me ako budemo mogli nastaviti našu diskusiju sutra navečer na soareji u mojim Pompejima...

GIRARDIN: U vašem slatkom poganskom paklu? No bit će mi drago, visosti, bit će mi drago! *Klanja se, odlazi*.

PRINC *šeće kabinetom, sjeda. Lakaj unosi posjetnicu. On baca na nju pogled*: Uvedite gospodina!

S dubokim naklonom ulazi Kvaternik, u gali hrvatskog velikaša, s pisanim memorandumom pod rukom.

KVATERNIK: Moje najdublje poštovanje, vaša carska visosti!

PRINC: Dobar dan, gospodine!

KVATERNIK: Ja se nadam da me se vaša visost sjeća, premda je prošlo već više od tri godine od naših posljednjih susreta... ovdje! *Ogleda se.*

PRINC: Gospodin je iz Hrvatske? Da, da! *Pogleda posjetnicu.* Gospodin Kvaternik! Izvolite sjesti!

KVATERNIK: Hvala! *Sjeda.* Velika mi je čast, visosti...

PRINC: Vi dolazite iz Hrvatske ili ste kroz cijelo to vrijeme bili ovdje u Parizu?

KVATERNIK: Iz Hrvatske, vaša visosti. Ima mjesec dana kako sam ovdje i kako mi je bila jedina želja da mi sreća bude blagosklona i budem primljen od vaše visosti.

PRINC *s malim naklonom*: Mene nije bilo ovdje, a bit će mi drago čuti što se događalo s vama kroz te tri godine.

KVATERNIK: Mnogo, visosti! *Uzbuđeno*: Mnogo! *Smirenije*: Ako mi vaša carska visost dopusti, ispričat ću ukratko.

PRINC: Molim!

KVATERNIK *zagledao se u memorandum koji drži na koljenima; poslije kratke pauze*: Da počnem od početka, ja sam se, visosti, već koji mjesec poslije našeg posljednjeg susreta, zagovorom nekih prijatelja u Beču, koji je tada prelazio na ustavnost, vratio u domovinu. No taj povratak je urodio samo najtežim razočaranjem. Bečka vlada je, istina, dopustila izbore i saziv hrvatskog sabora u koji sam ja također bio izabran. No jer ne htjedosmo plesati kako je svirao centralistički Beč, naš sabor bio je raspušten, a ja... ja sam naskoro radi jednog spisa bio optužen, osuđen na tamnicu i konačno protjeran iz vlastite domovine!

PRINC *tek sada kanda pravo zainteresiran*: Kako je to moguće?

KVATERNIK: Ako se vaša visost sjeća, ja sam nekad, kad me je Austrija prvi put prisilila na odlazak u tuđinu, bio primoran da uzmem rusko državljanstvo...

PRINC *trgnuo se*: Rusko?

KVATERNIK: Da, no kojega sam se već davno odrekao, samo što mi to Rusija dosada nije priznala. A to je bila izlika mojih protivnika, kod kuće i u Beču, da me proglase inostrancem i istjeraju. Tako sada, vaša visosti, sjedi pred vama domoljub bez domovine, no i čovjek...

PRINC: Iz kojega ste vi mjesta?

KVATERNIK: Iz Zagreba, glavnoga grada Hrvatske.

PRINC: Pa što mi još možete reći za tamošnje prilike?

KVATERNIK: Mogu vašu carsku visost na svoje osobno i narodno poštenje uvjeriti da su kod nas duhovi, osim šake austrijanaca, potpuno oduševljeni i zauzeti za njegovo veličanstvo, cara Napoleona. I tim povodom, kad je o tome riječ, ja molim vašu visost da izvoli to saopćiti njegovu veličanstvu u znak povjerenja i poštovanja koje mu na moja usta izriče cio moj narod.

PRINC *nekako krivim tonom*: Učinit ću to i vrlo mi je to ugodno čuti!

KVATERNIK *sve samopouzdanije*: Hrvatska je s Francuskom, visosti, i Austrija to zna i zato se Francuske boji. Kao smiješan kuriozum, *sam se nasmije*, navest ću vašoj visosti slučaj da su na našoj Vojnoj granici silom obrijali jednog čovjeka zato što je nosio bradu a la Napoleon III. A ja vašoj visosti ne rekoh da je taj strah Austrije od Francuske dobrim dijelom bio razlogom i moga izгона iz domovine. Ja sam naime u svom spisu napisao da će Hrvatska s veseljem otvoriti granice francuskoj vojsci ako joj ta u njenoj borbi za slobodu dođe u pomoć!

PRINC *opet zainteresirano*: Vrlo interesantno!

KVATERNIK *gotovo u zanosu*: Da, visosti, i stoga se ja usuđujem iskazati svoju najdublju želju i uvjerenje da bi Francuska trebala povesti računa o tom raspoloženju u Hrvatskoj, pa iskoristiti to i u svoju korist, a i u korist pravde i slobode u onom dijelu Evrope...

PRINC: Na koji način vi to mislite?

KVATERNIK: Načina ima stotinu, a jedan bi bio, da se danas u doba poljskog ustanka, poveže akcija s tim ustankom, u korist i Poljske, koja je također uprla oči u Francusku...

PRINC: Vrlo bi me zanimalo da to поближе izložite!

KVATERNIK: Poblіže sam ja to izložio u ovom memorandumu koji sam imao čast sastaviti specijalno za vašu visost i za koji molim vašu visost da ga se udostoji primiti i dobrohotno ga pročitati! *Ustaje i svečano, s naklonom, predaje memorandum.*

PRINC *lista po memorandumu, zaklapa ga*: Sigurno ću ga pročitati, predmet se uistinu čini vrijedan pažnje!

KVATERNIK: Vaša visost će se o tome još više uvjeriti kad pročita spis. To je moje najdublje uvjerenje, da današnju Evropu može spasiti samo francusko-poljsko-hrvatska saradnja. Francuska bi jedino trebala iskrcati vojsku na hrvatskim obalama, dići Hrvatsku na oružje, dići i Rumunje, pa onda na granicu Poljske! Hrvati su, vaša visosti, nejedanput vojevali i pohvale stjecali od vašeg velikog strica! *Pokazuje poprsje Napoleona.*

PRINC *pogleda poprsje, digne se*: Da, takav plan, preko vaših hrvatskih obala, imali su pred koju godinu Garibaldi i Mađari s Košutom...

KVATERNIK: Onda se na tom, visosti, radilo bez nas Hrvata...

PRINC: A kako sad stojite s Mađarima?

KVATERNIK: Mi tražimo i spram njih svoju nezavisnost, no spremni smo s njima na obrambeni savez protiv Austrije, ako to oni hoće. Sa svojim mađarofilima, grofom Jankovićem, mi smo i prilično sporazumni. Na žalost, ni Mađari kod sebe kod kuće ni oni u emigraciji nemaju još dovoljno shvaćanja za potrebe naroda koji ipak sa svojim posjedom jadranske obale predstavlja ključ svake akcije...

PRINC *šeće sobom, u mislima*: Trebalo bi se bezuvjetno sporazumjeti s Mađarima i Talijanima!

KVATERNIK: Rekoh, visosti, mi smo spremni. Treba samo, ja i opet kažem, Francuska...

PRINC *stao je pred njim*: Francuska, gospodine, sasvim simpatijama svog naroda stoji na strani ustanka Poljaka i sviju potlačenih nacija. Ja ću pomno pročitati vaš spis i veselit će me ako mi bude moguće učiniti što za vas... Ali vam zapravo, moram odmah reći da sam se ja prilično povukao od tih poslova. A moj Palais Royal i nisu carske Tuilerije...

KVATERNIK *malo zbunjen, snalazi se*: Ja vjerujem ipak, vaša visosti, vjerujem u Napoleonide! *Pokloni se.* No ja sam očito predugo zadržao vašu visost...

PRINC: Nimalo predugo, gospodine! *Pruž mu ruku*: Do viđenja!

KVATERNIK: Bit će za me zaista sreća da vidim opet vašu visost! *Duboko se klanja i odlazi.*

Princ se vraća k radnom stolu, uzima memorandum, gleda ga tren. Rinuvši na vratima lagano od sebe lakaja, u kabinet je srnula mlada glumica.

GLUMICA *objesno*: Dobar dan, svijetli prinče!

PRINC *naglo se okrenuo*: O! *Osmjehnuo se, pošao glumici u susret, pružajući joj ruku*: Koje li sreće!

GLUMICA: No sreća kao da se dijeli danas tu kod vas, visosti! *Sjeda na divan.* Kakvo je to čudo od čovjeka bilo sad ovdje? Ošinuo me na izlasku s bljeskom ushita u očima kao da su mu se tu kod vas ukazala devetora nebesa!

PRINC *sjeo je do nje*: Možda jer je vidio vas?

GLUMICA: Ah, doista čudovište! Upravo sam ga se prestrašila! To je jamačno neki Meksikanac...

PRINC: Hrvat, gospodice!

GLUMICA: Hrvat? Što je to?

PRINC: Što je Hrvat? *Smije se.* No što je, recite radije, s vama? Vaše želje?

GLUMICA: Vi ih više ne znate, prinče?

PRINC: Ne znam sigurno da li znam...

GLUMICA: Ah, a obećali ste mi protežirati me kod mog direktora da u novoj sezoni dobijem ulogu Lijepe Jelene...

PRINC *s osmijehom*: Ulogu Lijepe Jelene? Ah, draga gospodice, *s izvjesnom gorčinom*, za takvu protekciju imat će valjda u Francuskoj moći princ Jérôme Napoleon! *Cjeliva joj ruku.*

ZAVJESA

PETA SLIKA

DOGADA SE U TORINU, KONCEM PROSINCA 1864.

LICA:

Eugen Kvaternik

Ružica

General Stjepan Türr, mađarski emigrant

Ante Rakijaš, nazvan *Uran* } uskoci
Halter } iz
Kresnik } austrijskih
Martin Kuretić } garnizona
Leskovar } u Italiji

Kvaternikov stan. U kutu sobe, nedaleko vrata, malo božićno drveće.

KVATERNIK *pušeći cigaretu sjedi za stolom punim papira i spisa:* Vaš smioni podvig s Garibaldijem na Siciliji zadivio je, gospodine generale, čitav svijet. Ali prava slava, korisna i za vašu domovinu, čeka vas u zajedničkoj borbi s nama Hrvatima koji vam preko Dalmacije i Granice otvaramo pobjedonosni put u Mađarsku.

TÜRR *također pušeći, sjedi njemu nasuprot:* Ja sve svoje sile i sposobnosti stavljam rado Hrvatima na raspoloženje. U borbi za slobodu ja nisam samo Mađar. Ja sam i Hrvat, Srbin, Rumunj, Talijan, glavno je jedno: dolje zajednički dušmanin!

KVATERNIK: Da je bilo vaše smionosti u talijanske vlade, dušmanin bi već bio svladan, naši narodi slobodni. Bože moj, kad se sjetim što nam je sve obećavala ova godina! Torino je mogao postati Betlehemom narodnih sloboda. Poljaci, Česi, Mađari, Hrvati, sve se to sjatilo ovdje, spremno da na prvu riječ skoči protiv Austrije. Kod nas u Hrvatskoj samo se čekalo da se svi pojavimo na obalama Jadrana, na čelu s Garibaldijem, koji mi je pisao da me smatra bratom, a Hrvatsku sestrom Italije. U Zagrebu je bila osnovana već i tajna narodna vlada, sa Starčevićem i grofom Jankovićem kao članovima, gotove su bile i proklamacije, gotov i pečat te vlade. *Pokazuje taj Türru.* I sve je ostalo lijep, neostvaren san!

TÜRR *čita s pečata:* Narodna vlada. Jednakost, sloboda, nezavisnost! Preveli ste geslo poljskog ustanka, ne?

KVATERNIK: Da. No nikad ne bi ni taj ustanak propao, da mu se pomoglo, kako sam ja to još lani predlagao Napoleonu, pogotovo kad smo se sporazumjeli o tom i s vama, Mađarima. Tko je kriv da je sve ostalo samo... lijepa svirala na vrbi? Konačno, ja ne mogu kriviti samo talijansku vladu, jer vidim da je ona još uvijek spremna pomoći naš hrvatski ustanak. Krive su, ja mislim, Tuilerije, car Napoleon, njegova neodlučnost i koketerija s Austrijom...

TÜRR: Ja vas uvjeravam, gospodine Kvaterniče, da je i stari Napoleon još uvijek za naš rad. On to jedino ne smije pokazati javno. Bilo je u tom pogledu nesporazuma između njega i mladog Napoleona. No to se izgledilo. Princ se izmirio sa carem, ostavši i dalje prijateljem slobode, kako su to zapravo njih obadvojica. Eto, baš jučer dobih od princa pismo. Izvolite se osvjedočiti! *Vadi iz džepa pismo i pruža ga Kvaterniku.*

KVATERNIK *ponešto pikiran, čita i vraća pismo*: Da. Nema sumnje, to je simpatično da vas on usprkos svega sokoli na daljnju borbu. U sadanjem momentu to znači da je on i za našu, hrvatsku borbu i nama Hrvatima može to dati samo još veći poticaj za nju. Ali, gospodine generale... *Suzdržava se da izrekne.*

TÜRR: Vi ste htjeli nešto kazati?

KVATERNIK *ustao je uzbuđen*: Kraj svega još respekta, ja već imam nekih iskustava s Napoleonidima! I to htjedoh reći: iznevjere li Napoleonidi, možda sa svojim uplivom na Italiju, koja nas pomaže, i ovaj puta stvar slobode u Evropi, mi Hrvati ćemo iz toga izvući krajnje konzekvence. Mi bismo se Hrvati tada nazvali i Srblijima i pristali uz Rusiju, samo da tim laglje zadademo smrt tolikoj prevari naroda!

TÜRR: Vi se, uvjeren sam, suviše uzbuđujete, gospodine Kvaterniče. Napoleonidi nisu onaj nesretni Girardin koji je ovih dana pisao da bi za stvar mira u Evropi bilo najbolje kad bi Austrija Italiji prodala zaposjednutu još Veneciju i radila onda dalje sa svojim narodima što ju je volja. Vi niste to čitali?

KVATERNIK *sjeo je, mirniji*: Čitao sam i zgrozio se nad tolikim materijalizmom...

TÜRR *podigavši se*: Uostalom, kad sam se sjetio tog novinara, pada mi na pamet: znate li vi da se tu u Torinu nalazi i jedan vaš kolega, hrvatski novinar, doktor Tkalac?

KVATERNIK *skočio je*: Tkalac? Vi ga zovete hrvatskim novinarom? Tkalca? Ta kultura me je s drugim izdajicama u domovini oblajala pred cijelim svijetom da sam neubrojiv, da sam bio ruski agent i kao inostranac bio nepovlasno biran u sabor... A sam je on ruski agent, možete mu na ruci vidjeti prsten od ruskoga cara, i ja ne bih rekao dvaput ne, da je on ovamo došao kao špijun! Jest, vidio sam ga, tu smo se na ministarstvu u predsoblju sreli, gledali se kao lav i tigar i samo s gnušanjem mi se tad ispunila duša! Ali zašto vi to pitate?

TÜRR: Pitam, jer sam čuo da je on vrlo sposoban, kulturnan čovjek. Sa zvanične talijanske strane imam autentične podatke da je on pouzdan i, u povjerenju rečeno, da radi s Talijanima i Francuzima isto kao i mi protiv Austrije. Konačno, vi sami znate, i on je bio progonjen u Austriji kao i vi. Tako sam mislio, ne bismo li mogli privući i njega...

KVATERNIK *snebušen*: Njega? U naše sveto poduzeće njega?

TÜRR: Ja znam, obaviješten sam, vas i njega dijele i načelne razlike. On misli kao Jugoslaven što vi mislite kao Hrvat... No ako ste vi baš odlučno protiv, ja neću inzistirati! Poduzeće je prvenstveno vaše, hrvatsko. Tako vi imate najviše prava odlučivati!

KVATERNIK: Ja sam se već odlučio, gospodine generale! *Netko kuca. Tko je? Na vratima Uran-Rakijaš. Kvaternik veselo*: Ah, Uran! No uniđi, Urane!

URAN *ulazi više gledajući Türra negoli Kvaternika*: Ako ne smetam...

KVATERNIK *pohrlio je do njega, vuče ga spram Türra, zanosno*: Gospodine generale, ovo je onaj u koga ja vjerujem, ovo je moja desna ruka! Uran, stražmeštar, uskok iz austrijskog garnizona u Peschieri, koji je s time *šali se* izgubio sve šanse da u austrijskoj vojsci postane podmaršal, kao njegov ujak, graničarski podmaršal Benko. *Ozbiljno*: Ali i Uran, o kome sam vam govorio kao o svom prvom poslaniku u domovinu radi ustanka. No Urane, a ovo je gospodin general Tür, slavni pobočnik Garibaldija...

URAN *ustobočio se po vojnički i pozdravio generala poklonom glave*.

TÜRR *smješka se i dobrohotno ga tapša po ramenu*: Samo odvažno, mladiću! Usuditi se, znači i pobijediti! No ja ću se, za danas, oprostiti s vama, gospodine Kvaterniče. Moju knjižicu o gerilskom ratu ću vam poslati. Nadam se da će dobro doći vama i vašim momcima.

KVATERNIK: Duboko sam uvjeren, i hvala vam unaprijed...

TÜRR *do vrata već, stao je*: Vaša gospoda se nije vratila kući. Izručite joj, molim vas, moj rukoljub.

KVATERNIK: Hvala, u njeno ime, na pažnji, gospodine generale!

TÜRR *zagledao se u božićno drvce i s lakim osmijehom poklonio se*: No do videnja, gospodine Kvaterniče!

KVATERNIK: Do videnja, gospodine generale! Dopustite da vas ispratim. *Ne obazirući se na Urana, koji se opet ukočio na pozdrav, Türri izlazi, za njim Kvaternik. Za čas se taj vraća, veseo.* Nu, Urane...

URAN *ozbiljan*: Čuo sam da je general Türri veliki meštar mađarskih framasona...

KVATERNIK *uozbiljio se, stao*: On? No bog nas zato valjda neće napustiti! Kažu da su i Napoleoni framasoni! No gdje su drugi momci, Urane? Rekoše također doći...

URAN: Halter će s Kresnikom i Martinom sigurno doći!

KVATERNIK: A onaj Zagorac, Leskovar, zbilja nestao?

URAN: Nisam ga više vidio!

KVATERNIK: Nevaljanac, za novac je to učinio! A mogao je tu lijepo živjeti od svoga zanata! No Urane, i dobro je da se još porazgovorimo nasamu! Odluka je pala, ti polaziš na rad u Dalmaciju!

URAN *obradovano*: Uistinu? O, gospodine naš! *Uhvatio je Kvaternika za ruku.* Ispunjuje se moja najusrdnija želja!

KVATERNIK: Za pasoš će biti pobrinuto, dat će ga Talijani, kao i novac. Ovdje ti ja već sve spremih. *Polazi k stolu.* Tu ti je moj proglas na graničare, proglas o ustanovljenju narodne vlade, kazneni postupnik za vrijeme ustanka... Možeš to odmah uzeti, a o ostalom smo već dovoljno govorili, sporazumjeli se.

URAN: Jesmo, gospodine naš, i sve sam razumio! *Uzima spise, meće ih u unutarnji džep kaputa, udara se u grudi.* I pod ovim svetinjama prije će srce graničarsko pući nego Uran-Rakijaš iznevjeriti započeto djelo!

KVATERNIK *dirnut*: Valjan si ti momak, i ja sam uvjeren da ćeš to djelo dostojno izvršiti! Domovina te još ne zna, ali će te znati, tamo te čeka borba, ali i slava... slava čovjeka koji otvara putove... o, Urane, i domovini i u domovinu! *Uzbuđeno mu trese ruku.*

URAN: Moja je vjera duboka da neće proći ni mjesec dana, pa ćete i vi moći za mnom da nam svima stanete na čelo! *Glasovi izvana, jako kucanje na vratima:* Očito naši! Unutra!

Ulaze Halter, Kresnik i Martin Kuretić, prvi u zimskom kaputu, druga dvojica omotana samo šalovima.

SVA TROJICA: Dobar dan! Pomaže bog!

KVATERNIK: Zdravo, momci! U pravi čas! U veliki čas!... No Halteru, što ti nisi skinuo kaput?

HALTER *gleda njega i druge zbunjeno, šuti.*

KVATERNIK: No što je? Opet vam se ugursuzima nekud drugud žuri? A mi tu spremamo velike stvari i htjeli smo se s vama porazgovoriti. Sutra odlazi Uran da i vama spremi put za prebacivanje u domovinu...

HALTER *skidajući kaput*: No da, ali...

KVATERNIK: Što, ali? Kako se to uopće vas trojica držite?

HALTER *odlažući kaput na stolac*: Pa znate, nije dobro! Na putu ovamo sastali smo, tu u blizini, doktora Tkalca. Šetao je po parku s onim barunom, veli, Kneževićem, koji se hrustio da će se ići tući u Rumunjsku...

KVATERNIK: Ja sam već rekao da s njima ne trebate imati posla!

HALTER: Tkalac nas je sam zaustavio. I saopćio nam je kao sasvim sigurnu vijest koja će sutra doći u novine, da je naša urota izdana. Austrijske vlasti su sve već nanjušile...

KVATERNIK *zaprepašten*: To vam reče?

URAN *žestoko*: Ta izdaja je mogla poteći samo iz naših redova. Ti si, Halter, najviše šarao s tim Tkalcem...

HALTER: Ja?

KVATERNIK: To je Austriji mogao izdati samo Tkalac! No tko njemu? Tko? *Gleda Haltera.*

HALTER: Ja mu nisam ništa više govorio od drugih! *Uranu:* A ti se ne nabacuj tako lako sumnjama!

URAN: A ti, ako ti je čista savjest, nemoj vikati!

KVATERNIK *sjeo je, podnimio glavu na koljena i zamislio se. Svi gledaju u nj. Sobe se hvata sumrak. Pauza. Kvaternik se trgnuo:* No nije li nas to, momci, odao onaj nesretni Leskovar koji je pobjegao od nas?

KRESNIK *miješa kajkavštinu i štokavštinu:* Pak nî on pobegel, sam ga danas videl opet dela v pekariji. I rekao je k vam dojtî.

KVATERNIK *pogledao je Urana, no šuti.*

URAN: A gdje je bio sve ove dane?

KRESNIK: Veli da je z svojom puckom otišêl na ladanje Božića slaviti...

URAN: Ili se tu po gradu bečario i kockao! No vidjet ćemo se!

KVATERNIK *ustao je:* Ostavite sad to, djeco! Ako se pravo uzme, i što je mogla Austrija doznati o našem poduzeću? Da spremamo ustanak protiv nje? To ona može znati prosto po tome što zna da ja postojim i da sam tu među vama! Ali, momci, ni riječi više nikome da naš Uran odlazi i da vi kanite za njim...

URAN: Zakunite se na to!

OSTALA TROJICA: Kunemo se!

KVATERNIK: Da, braćo i prijatelji, približio se čas odlučne borbe! Udite u nju bez straha, s nepokolebivom vjerom da jest bog u povijesti, jest ruka Providnosti, koja satire zlo i dovodi do pobjede pravdu! U toj vjeri neka vas ništa ne zbuni, ni težina borbe ni možebitni prolazni neuspjesi! Pogledajte samo oko sebe danas! U Francuskoj imate Napoleona koji je dva puta uzaludno dizao ustanak, bio gonjen i zatvaran, a danas je svemoćni car u Evropi! Tu bliže, Garibaldi, bio je pred godinu-dvije ranjen i izdan od vlastitog svog naroda, a ipak nije sustao i sloboda Italije je sve potpunija! Može li s našim slavnim, najstarijim narodom u Evropi biti drukčije? Prijatelji moji, kad dozrije čas slobode i Providnost božja pošalje na zemlju svog posrednika, može i slaba žena oslobađati narode! A kamoli ne ovakovi momci i junaci...

KURETIĆ: Iako smo goli, sokoli smo!

KVATERNIK: Jest, pravo reče, Martine! Golišavci ste, ali ćete biti poletarci! Samo izvršujte hrabro što vam se naređuje, i dok mene nema, neka vam Uran bude otac i mati, njega slušajte!

URAN: Dok mi je na ramenu glava, neću odustati od udarena puta, a tko sa mnom ide, ide s bogom, ide s Hrvatskom, ide s Kvaternikom! Živio naš Kvaternik!

SVI: Živio! *Dižu Kvaternika uvis.*

KVATERNIK: Hvala vam, mladići, a što kliknuste meni, neka vrijedi još više za domovinu našu... *Kuretiću:* Nu tobđijio, sokole moj, pođi načas sa mnom! A vi, momci, pobrinite se za svjetlo! *Izlazi s Kuretićem.*

KRESNIK *prišao je do svjetiljke na stolu i zaposlio se oko nje da je zapali:* Velik, mudar čovek je naš gospon Kvaternik, a Tkalec pripoveda za njega takve stvari da me je čisto sram reći mu kaj o tom.

URAN: Što priča?

KRESNIK: Danas nam je pripovedal kak je gospon Kvaternik nekad silne peneze od ruske i austrijske vlade iskal. Al jih nî dobil, pak je zato tak proti njima.

URAN: To je kleveta, to je laž! Takvim spletkama ne treba nasjedati!

KRESNIK *zapalio je svjetiljku:* Ja jim i ne verujem!

HALTER *zapalio na Kresnikovoj žigici cigaretu, a daje cigaretu i Kresniku:* Ja sam nešto drugo čuo... Od jednog kolege, talijanskog slagara, koji je, veli, socijalist i silno mrzi Napoleona. On veli da je Napoleon zarobio i prevario čak vlastiti narod, pa će prevariti i sve druge narode koji se nadaju u njegovu pomoć. Poljake je već, veli, prevario, i Talijane...

URAN: Ne treba slušati ni socijaliste. Oni...

KVATERNIK *vratio se s Kuretićem, sam nosi bocu vina, a Kuretić pladanj sa čašama. Još na vratima:* Slabo ćemo, momci, proći! Mislio sam da je toga više, a jedva će biti na svakoga po čaša...

KRESNIK: Ni ni to potrebno, gospon Kvaternik!

HALTER: I to ti veliš, Krapinčan! Kod vas u Krapini neće žaba u vodu!

KRESNIK: Baš kak ni kod vas u Zagrebu, osobito što se slagarov tiče!

Kuretić je odložio čaše na sto. Kvaternik nalijeva. Netko kuca na vrata. Svi su se šutke osvrnuli, a ulazi Leskovar s velikim kolačem "vezilom" u ruci.

LESKOVAR *malo nakresan, počinjući da pjeva i prelazeći u običan govor:* Na tem mladem letu... veselime se! Gospon Kvaternik, lepe ih prosim, najte se na me srditi, če vam jas tak kesne, k Božiču posle Božiča, toto za vezile donesel jes! Vredi, bume rekli, za Nove Lete! *Pružam mu kolač.*

KVATERNIK *odbija kolač, strogo:* Gdje si se skitao, nesrećo? Zar je to disciplina, otići, a nikome se ne javiti?

LESKOVAR: Sem se svojem majstoru javil...

URAN: Ali se nama nisi! Sramotno je tvoje ponašanje!

LESKOVAR: A kaj to na te spada? Sem ni već na tvojoj lenunglištri vu Peškijere, si sam krouhek sloužim! A toto sem vami, gospon Kvaternik, s temi rukami zamesil i nujam im od serca kak čačeku naše domovine...

KVATERNIK *mekanije:* Ja sam ti, Leskovare, već nejednom zabranio da meni što nosiš. Ako si bio tako sretan pa našao sebi ovdje mjesto, pomoz, koliko možeš, svoje drugove koji su u većoj nuždi!

LESKOVAR: Pak im ja i pomažem, mi vezda nigdo v tem nič nemre zameriti! To i Uran zna!

KRESNIK: Istina je, si znamo!

KVATERNIK: No ostavi to onda sad na stolu i hvala ti! Pa jedino nastoj da kao hrvatski vojnik pokažeš više discipline! I evo, baš će biti čaša i za te! *Nalijeva čašu.* Nu, momci! Pridite! *Sam je podigao čašu, svi su prišli, uzeli čuše, pa i Leskovar, koji je, gurnuvši veselo laktom Kresnika, odložio vezilo na sto. I kuca se sa svima.* Momci, vi znate, za što pijemo! Bog poživi djelo i težake! Bog poživi naše poduzeće!

SVI *kucaju se s njim i međusobno:* Bog poživi! Živilo!

LESKOVAR *Kresniku, tiše:* A kaj nek živi? Ja nič ne vem...

Kresnik nešto tumači Leskovaru, a otvaraju se vrata i na pragu se ukazala Ružica, očito došavši iz grada s paketićima u ruci.

RUŽICA *zastala je:* Kakav je to svečan čas...

KVATERNIK *poletio je spram nje:* Uistinu svečan! Ispunjuje se što sam ti pričao za Urana! No da ti pomognemo... *Pomaže joj s Halterom skidati kaput, odlagati paketiće.*

RUŽICA *spazila je na stolu kolač:* Oho, a šta je to?

LESKOVAR *odvojio se s Kresnikom, gleda bor, zapjevao je:* Stolček stoji, Marija sedi, vu Betlemu gradu luč gori...

KRESNIK *prihvatio je:* Vu Betlemu gradu...

KVATERNIK *živo Leskovaru i Kresniku:* Nu i zapalite svijeće! Neka se i one povesele s nama! *Sam je pohrlio do drvca, pali svijeće sa Kresnikom i Leskovarom.*

LESKOVAR *pjeva s Kresnikom:* Vu Betlemu gradu stolček stoji. Marija vu nemu lepe sedi...

URAN: Čekaj, hoćemo jednu drugu! Halter, kako ide ona koju si neki dan pjevao? Nije božićna ali...

HALTER: Misliš onu? Gdje su moji? *I pjeva:*

Gdje su moji mili dvori
i zelene livade... *spram Ružice:*
Gdje se šeću Hrvatice
i hrvatski govore...

Ružica je prišarafila svjetiljku i svi su prihvatili pjesmu, pjevajući samo u sjaju božićnih svijeća:

Ah da m' je bit u domovini
med Hrvatima!
Tam' je moja mila majka,
tam' je otac, braća mâ.
Tam' je moja radost prava,
tam' je moja sreća sva!

Posljednji stih ponavlja samo Halter u basu.

KVATERNIK izdvojio se iz grupe oko drvca, stao pred sve, do Urana: Mila braćo, istinu govori pjesma, ali treba nešto i učiniti za tu sreću! Urane, ti ćeš nju prvi okusiti! I kad budeš tamo, ne zaboravi ti si preteča i posvjedoči za me!

URAN: I posvjedočit ću, učitelju! Grle se.

ZAVJESA

ŠESTA SLIKA

DOGADA SE U MILANU, U LIPNJU 1867.

LICA:

Eugen Kvaternik

Ružica

Mansarda, s prozorom, kroz koji pada mjesečina. Pred prozorom sto za kojim sjedi Kvaternik, nadnesavši se nad svoj dnevnik. Tiho je na vrata ušla Ružica, s novinama u ruci.

RUŽICA: Dragi su ljudi naši susjedi, tu ti opet šalju novine! Ima u njima mnogo o budimskim svečanostima! No ti još uvijek kod svoga dnevnika, Genček?

KVATERNIK *samo je bacio pogled na novine, koje je Ružica stavila na sto:* Ne mogu se danas rastati s njime, kao s dragim mi ispovjednikom. Baš prolistah zapiske iz onih već davnih dana kad sam s onolikom napetošću očekivao vijesti od Urana, a dočekao glas o njegovu uhapšenju i tamnici...

RUŽICA *sjela je:* Ja se sve bojim da i vaše milansko poduzeće ne završi kako je nekad torinsko...

KVATERNIK *zamišljen:* I ja se već pribojavam! Već

je skoro dva mjeseca kako je otišao i ne javlja se. *Digne se, žestoko.* No što! Dotjerali ga, htjeli iz njega opet učiniti pandura Italije i bolje je da je i sad uskočio, izložio se za djelo koje ga može učiniti herojem Hrvatske! A uistinu, silan je to mladić! Ja još ne vidjeh takovu snagu volje, prosto mi se katkad čini da me i samoga diže i uznosi!

RUŽICA *kima glavom:* Da, da! Uporan je on, nepopustljiv! Ali Eugene, muči me misao, što može čovjek sam, ti, pa on, ako su svi drugi još gluhi i još više nego gluhi! Ta vijest koju smo danas čitali o našem svijetu u Hreljinštini...

KVATERNIK *ustao je:* Zbilja je strašna! Priznajem ti da sam plakao, kad sam o tome večeras pisao u svom dnevniku! *Sjeda za sto, lista dnevnikom.* Da, i kako da te to do suza ne ogorči! U Budimu je slava, Budim likuje, u njemu se kruni krivokletnik Franjo Josip i za hrvatskog kralja, za hrvatskog kralja u Budimu, mjesto u Zagrebu! I na tu uvredu, na taj prvi trijumf prijevarnoga dualizma, naš svijet u Hreljinštini nije znao odgovoriti drugim nego da pod mađarskom zastavom, s poklicima eljen mađarska sloboda, ustane protiv svojih hrvatskih vlasti i malone kamenjem utuče riječkog velikog župana, Ivana Vončinu! Ja sigurno nemam razloga da branim tog Vončinu! Ti se sjećaš, Milko, kad sam se ono za preklanjskog otvorenja sabora vratio s tobom u domovinu da joj u teškim časovima i ja pomognem, on je kod nas s Mažuranićem i Haulikom bio glavna politička potpora Beča, Beča koji me je tad po drugi put prognao u zapravo već treće moje progonstvo!

RUŽICA: Sjećam se, kako se ne bih sjećala onih strašnih dana!

KVATERNIK: Da, i tad se desilo ono zbog čega je preko noći posijedio Starčević: da su gospoda, i Strossmayer s njima, priznala zajedničke interese Hrvatske s Austrijom. U godini poraza te silnice kod Sadove još je i Tkalac bio mudriji od njih, zovući na otpor i ustanak, a ne na popuštanje, koje je za Beč i Peštu značilo otvoren put u njihovu nagodbu i dualizam. Nesumnjivo je to, Milko, za nas novi, dvostruki jaram koji neće postati lakši ni od toga što su gospoda, čast im ipak za to, odbila svoje sudjelovanje u budimskoj krunidbi! No dok boli ta njihova krivica i nepouzdanost, kako istom mora boljeti nepouzdanost naroda!

RUŽICA: Zaveden je on bio tamo, nahuškan, i porezi su, vele, visoki!

KVATERNIK: Sve ja to znam! Ali i to znanje je užasno! *Zagledao se u otvorenu stranicu dnevnika.* Eto baš jedne rečenice koju zapisah u misli na Urana. *Čita.* Iz dana u dan, iz noći u noć tuži se, boluje duša moja, čekajući poziv na početak djela... *Strasno, ne čitajući.* Poziv koji bi značio da me i narod zove! A zar je to poziv, to, da moj nesvjestan još narod pod mađarskom zastavom pozdravlja mađarsku slobodu? Ah, Milko, ja znam, uvjeren sam, da on nije svuda takav, o nije! Ali ipak, ipak! I to sam zapisao! *Čita.* Srce, buntovno moje srce, nisi li ti sa svojim burnim kucanjem kao zvono koje uzalud bije na uzbunu? Čeznjo, ljubavi, pozive mog života, nisi li ti samo san koji je vrijeme odsanjati? Ne savjetuje li to i položaj u Evropi gdje i samom Napoleonu dolaze glasi o porazu u Meksiku? Ali... *naglo zaklapa dnevnik,* ne smije se sumnjati! Osjećam da se ne smije sumnjati! Nije li tako, Milko, najmilija ti moja? *Ustaje, polazi do nje, miluje joj kose.*

RUŽICA *miluje mu ruku:* Ti znaš, Genček, da ja uvijek želim onako kako to ti želiš! No ipak je to teško, teško, željeti samo, čeznuti, bez kraja i konca, tako daleko od domovine, tako sami!

KVATERNIK: Svemu jedanput dolazi kraj! A gle, tko nam je to došao u pohode! *Na prozoru se ukazao velik, pun mjesec i polako prelazi pačetvorinu prozora. Kvaternik polazi do prozora, gleda mjesec.* Uvijek kad vidim to svjetlo, nasmiješeno lice, pitam se što je ono već vidjelo u svojoj dugoj, nijemoj historiji! Golgotu, Gvozd, Vaterlo, ali i Uskrs, Duvanjsko polje... Da! I što vidi sada? Cijelu daleku domovinu našu, njene staze, njene gajeve i rijeke, i nad njima se smiješi, njih obasjava, u njima se blista! O, mili moj, i pozdravi nju lijepo! Najljepše! I Urana u njoj, sve naše! *Naslonio se na prozor, ostao nepomičan, nijem. Pauza.*

RUŽICA *gleda ga, kima glavom, uzima novine, pregledava ih, čita i krikne:* Eugene!

KVATERNIK *trgnuo se preplašen:* Što je?

RUŽICA *ustala je, zakoračila:* Pogledaj tu bilješku u novinama, sasvim dolje! *Silno uzbuđena, digla je novine.* Genček! Amnestija!

KVATERNIK *posižući za novinama:* Kakva amnestija?

RUŽICA *vitlajući novinama po zraku, sva se razigrala, i smije se i plače:* Opća amnestija u Austriji povodom krunisanja u Budimu! Amnestija za sve političke krivce, i one u tuđini! Pogledaj, tu, tu!

KVATERNIK *istrkao joj je novine iz ruku, čita:* Amnestija, uistinu! *Dršće od uzbuđenja.* Milko, no primiti li je...?

RUŽICA: Nisi li se dosta napatilo i ne treba li te domovina?

KVATERNIK: Da, pravo imaš! O Milko! *Smije se i tresse je uhvativši je za ramena. Zagledao se u raspele, obasjano mjesečinom, i sklopio ruke:* A ti, bože, učini da bude sretno!

ZAVJESA

SEDMA SLIKA

DOGADA SE U ZAGREBU, U SVIBNJU 1869.

LICA:

Eugen Kvaternik

Ružica

Ante Rakijaš

Ivan Vončina, izdavač novina

Dr. Milutin Matok, odvjetnik

Vjekoslav Bach, pravnik

Prosjak iz Granice

Kvaternikov stan. Vrata na hodnik.

KVATERNIK *šeće sobom u živom razgovoru s Rakijašem koji sjedi:* ni ono pred koju godinu u Milanu nisi me tako obradovao svojim dolaskom kao danas! Ante, moj stari Urane, ti si sigurno čuo, no kako da ne bi čuo, cio grad o tome bruji, kakav se veliki događaj dogodio jučer u Zagrebu! Pohodio nas je princ Jerolim Napoleon!

RAKIJAŠ: Čuo sam u vlaku...

KVATERNIK: Da, neočekivano eto ti njega k nama jučer poslije podne. Vlasti htjedoše to zadržati za se, ali stvar se ipak pročula, pa su ga na kolodvoru dočekali i naši i pozdravili ga s gromkim živio!

RAKIJAŠ: Izvrsno!

KVATERNIK: I ja sam ga vidio! Spram večera odosmo Ružica i ja šetati spram Maksimira, u nadi da je princ pošao onamo. I nismo se prevarili. Eto ti njega najednom na povratku u karuci. Stajah na zidu biskupove bašče, pozdravih ga duboko, a on mi odzdravi čvrsto pogledav na me stojećega.

RAKIJAŠ: Vjerojatno vas je prepoznao?

KVATERNIK: Ne znam! Ali to znam da je znamenit događaj taj dolazak jednog Napoleonida među nas! To znamenitiji, što je princ, došavši iz Italije, prošao samo našu obalu i krajeve, pa se odatle, kako se čuje, danas ujutro uputio ravno natrag u Pariz. To znači, ta posjeta išla je isključivo nas Hrvate, Napoleonidi se zanimaju za našu sudbinu i naša vjera u njih je duboko razložna. Kad se bude opet krojila karta Evrope, sigurno je da će oni imati u ruci škare i mi Hrvati nećemo biti prikraćeni!

RAKIJAŠ: Mnogo zavisi i od nas da se toga pokažemo vrijedni! No mislite li da bi u Evropi moglo skoro doći do zapletaja?

KVATERNIK: Ja mislim da proživljujemo sudbinske dane Evrope. Ili će se Nijemac u miru nagoditi s Napoleonom ili će se na svoju nesreću pozvati na silu oružja. U tom slučaju Austrija će morati da koju tu zemlju odstupi dobivši naknadu u Njemačkoj, pa bi to bio i konac mađarskog jarma koji nam je Austrija lani objesila na vrat.

RAKIJAŠ: A kako je to bilo nedavno ovdje kod vas za posjete Franje Josipa?

KVATERNIK *sjeo je, s omalovažavanjem:* Kako to već može biti za takovih posjeta! Mnogo službene pozlate i malo prava zlata ispod nje... No Ante, mi tu sve politiziramo, a kako si ti, na kako dugo si došao...?

RAKIJAŠ: Na dan-dva i baš da se vidim i porazgovorim s vama. Tražio sam veći dopust, ali ga nisam mogao dobiti od novog šefa, velikog austrijanca. Čuo je za moju prošlost. i za drugi moj zatvor poslije Milana, pa tako ne znam kako ću uopće još dugo moći da izdržim među financima...

KVATERNIK: Nu znaš, mjesto možda i nije najzgodnije za te! Jedino što si blizu Granice... Ali nedavno sam od svog saradnika Bacha čuo da mu prijatelj i kum Fabijani ima izgleda da postane gradski satnik u Karlovcu. On je naš, pa bi tad mogao tamo i tebe namjestiti. Tako bi ti s njime zajedno, na dobro zaklonjenom mjestu, ostao i dalje blizu Granice...

RAKIJAŠ: To bi bilo vrlo dobro! Ali, gospođo Ružice, *ova je ušla s nekoliko šalica koje reda po komodi*, vi ste mi prije pobjegli, a sada zbilja morate uzeti taj darak! *Ustao je i pruža joj sa stola veliku šunku, loše zamotanu u novinski papir.*

RUŽICA *smije se*: Ali to je daretina, a ne darak, to i vas stoji...

RAKIJAŠ: Ništa ne stoji, rekoh vam! To je poklon prijatelja iz Granice, sam Vrdoljak iz Rakovice donio mi je da vam to predam! *Kvaterniku*: Svi mi znamo da vam ni u domovini nisu procvale ruže. Kako sad stoji s pitanjem vršenja odvjetničke prakse?

KVATERNIK: Nikako! *Ustao je*. Hrvatskih zakona odvjetnik, Eugen Kvaternik, još uvijek je u svojoj domovini smatran samo trpljenim gostom i kao "inostranac" ne smije sebi u svom zvanju stvoriti egzistenciju! No Milko, *gleda i šunku koju još uvijek Rakišaš drži u ruci nudajući je Ružici*, kad je od prijatelja, još k tome Vrdoljaka, uzmi to...

RUŽICA *uzima šunku*: No hvala vam, bit će odmah dobra prilika za užinu! *Odlazi sa šunkom.*

RAKIJAŠ: Teške su to, nezasluženo teške vaše prilike...

KVATERNIK: Teške, da! Ali jedno je dobro, čovjek ima vremena za pisanje. Pimate li tamo uredno naš časopis?

RAKIJAŠ: "Hrvat"? Da, i oduševljeni smo njime. Vaši i Starčevićevi članci nam se silno dopadaju, katkad se i čudimo kako se tako smije pisati!

KVATERNIK: Iskoristili smo svađu mađarona s austrijancima, kad ban barun Rauch misli u nama steklišima naći pomoć protiv austrijanaca...

RAKIJAŠ: Nešto smo čuli da vam je Rauch nudaio mjesto u vladi ili bar mjesto arhivara u državnom arhivu...

KVATERNIK: Jeste, ali ja sam to odbio. Neću se ja za koru kruha dati zapreći ni u mađaronska kola, dok sam se toliko protivio i austrijanskim kočijašima! Dosta je kod nas kruhoborstva, karijerizma, beskarakternosti, da bih i ja smio dati tome primjer! *Kucanje na vratima*. Tko je? Unutra!

Na vratima prosjak u odrpanom graničarskom odijelu, na štakama.

PROSJAK: Podari što siromašku, gospodine!

KVATERNIK *traži po džepovima, izvadi novčić i daje ga*: Uzmi, brate! No otkuda si ti?

PROSJAK: Da otkuda bi, gospodine! Iz Granice!

KVATERNIK: Iz Granice? Zar je tamo kod vas tako dobro, dok jadan moraš da obijaš tuđe pragove?

PROSJAK: Da, nije dobro, otkako pamtim, dobro na Krajini nije! Znaš li kako se kaže: Krajina, krvava haljina!

*Plugom pluži po tvrdu kamenu,
stoku pase po голу strmenu,
stražu straži, da oholost spava!*

KVATERNIK *oveseljen*: Tako, tako, pravo govoriš! No gdje si zaradio te štake? Je li kod Solferina?

PROSJAK: Ne, gospodine, još u mađarskom ratu, kad vojevasmo pod Jelačićem banom!

RAKIJAŠ *Kvaterniku*: Živa medalja za ilirske zasluge! *Prosjaku*: No nemaš li nikoga svoga u Granici, da se tako potucaš po svijetu?

PROSJAK: Imam, gospodine! No malo vajde od toga, doklen mi rod i braća nose tamo i bez štaka istu sirotinju kâ i ja na štakama! No vidim ja, čoeak si ti carski...

RAKIJAŠ: Ništa se ti ne boj, samo ti govori! Svoji smo!

PROSJAK: Pa šta da ti kažem! Imâ ja gusle javorove i zarađivâ ja š njimi klebac svoj! Al mi i' uze oberštar, da ne bunim, reče, narod, i razbi mi i o kamen na drumu...

RAKIJAŠ *skočio je*: Gdje je to bilo? Kada?

PROSJAK: Ma na prst bi, gospodine, izbrojao godine...

RAKIJAŠ: A tko je tome kriv da ni tučen ne smiješ pjevati? Tko? Što ti misliš?

PROSJAK: A što ti ja znam, gospodine! Nekad se tužili na Švabu, danas na Mađara, samo sablja i batina je vavik ista, 'ednako te od nje boli! No meni je ići, i fala ti, gospodine, od mene fala, a od boga plata!

KVATERNIK: Sretno, prijatelju! *Prosjak odlazi*.

RAKIJAŠ: Tako kao taj nesretnik, i još gore, reći će vam u Granici svatko. Graničar, istina, ne govori danas toliko o ujedinjenju s građanskim provincijalom, boji se, veli, Mađara. Ali je ipak nezadovoljan, i možda nezadovoljniji nego ikada s vojnim tutorstvom nad sobom. Sad su mu stali i šume prodavati; tamo su velike mogućnosti za naš rad! Zato i dođoh da vas u ime svoje i prijatelja zapitam što vi mislite, što nam vi savjetujete?

KVATERNIK *gleda ga, osmjehnuo se*: Čim tebe vidim, Ante, moje sile rastu... *Uozbiljen*. No i bez toga, vjere promijenio nisam! Pronio sam je kroz najteže časove, u Milanu, pa već i ovdje, i mogu ti reći: dva puta smo pokušali sreću, no oba puta iz tuđine i sreće nije bilo, ti si i po drugi puta pao u zatvor! Ali sada smo tu, obojica tu, i nismo tako sami, treba raditi, treba se spremati!

RAKIJAŠ: Ja gdje god dođem, otvaram narodu oči i spremam ga...

KVATERNIK: I s pravom! Da silom uzmeš pravo koje ne možeš dobiti milom, zato danas nema ništa manje razloga negoli nekad! A danas smo i stranka, već poznata u narodu, u omladini, u povoljnijem za to položaju. Kud ćeš ljepšeg položaja nego da si onaj treći koji se smije, i da za svoj cilj možeš, tako reći, raditi pod okriljem vlade koja ne shvaća doseg tvog rada! Samo treba pametno sačekati pravi čas kad se jednom i u Evropi počne rasplitati...

RAKIJAŠ: A jeste li vi o tom i sa Starim govorili?

KVATERNIK: On je pomalo ohladio za takve stvari poslije sloma naših torinskih planova o ustanku i narodnoj vladi. Ali eto, baš nedavno je napisao u "Hrvat" da će graničari zadati Austriji zadnji udarac. Bit će i on uz nas kad opet kucne čas! A pogotovo njegov nećak David, pa drugi mlađi, Bach, Fabijani, Matasić, Matok...

RAKIJAŠ: I u samoj Granici imamo naših ljudi! Vrdoljaka u Rakovici, Radu Čuića u Broćancu, kancelista Krnica u Glini...

KVATERNIK: Pa i Fabijani je iz Granice, iz Brinja. A sestra mu je nedaleko Rakovice udata za natporučnika Prpića, pa mi baš njen kum, Lojze Bach, priča da bismo možda mogli i ovoga zadobiti... *Kucanje*. Unutra!

MATOK *ulazi s kožnatom torbom pod pazuhom, klanja se*: Dobar dan, Genček!

KVATERNIK *veseo*: Mi o vuku, a vuk na vrata! Čas prije smo o tebi govorili! *Predstavlja ga Rakijašu*. To je doktor Matok, izdavač našeg "Hrvata" i moj odličan prijatelj! A ovo je, *Matoku*, drugi moj odličan prijatelj, Ante Rakijaš. Moj nesudeni preteča o kome sam ti toliko pričao, Milutine!

MATOK *predstavljajući se Rakijašu, silno slatko i udvorno*: Drago mi je da sam vas konačno upoznao! Vi sigurno iz Granice? Tamo, čini mi se, služite?

RAKIJAŠ: Blizu!

MATOK: Pa kako je tamo, što čujete? Je li istina da su i graničari s takvim oduševljenjem dočekali cara?

RAKIJAŠ: Dočekali ga oficiri s vojskom, a ne narod! U Granici je uvijek onako kako drugi, a ne narod hoće...

MATOK: Pa to vam je, amice, manje-više uvijek tako!

RAKIJAŠ: Nije valjda uvijek i ne bi smjelo biti!

MATOK *Kvaterniku*: Genček, a ja ti imam kazati ugodnu novost! Pozitivno znam da se princ Napoleon zanimao za te!

KVATERNIK *veselo*: Zanimao se? Kod Raucha sigurno... No to samo znači da se zanimao za našu hrvatsku stvar! A tko ti to reče?

MATOK: Čuo sam iz vjerodostojna izvora! No ja dođoh i radi druge stvari. Genček, jesi li večeras slobodan, da dođeš k meni na večeru?

KVATERNIK: Hvala ti, Milutine, no meni je već zbilja neugodno koristiti se tolikom tvojom gostoljubivošću! *Rakijašu*: Otkako sam se vratio, doktor Matok ne prestaje biti moj i strankin benefaktor!

RAKIJAŠ *Matoku*: Vi ste odvjetnik?

MATOK: Da! *Kvaterniku*: No što ti, Genček! Što mogu, mogu... A imao bih danas s tobom vrlo važan razgovor.

KVATERNIK: Vrlo važan razgovor? Ali vidiš, imam sâm gosta... I... *okrenuo se, vani su se čuli glasovi, netko je pokucao*. Slobodno!

Vrata se otvaraju, kroz njih je na hodniku, s kuhinjskom posudom u ruci, vidna začuđena Ružica, a u sobu, nasmiješen, ulazi Vončina.

VONČINA: Klanjam se, gospodo! *Spram Kvaterniku*: Vi se nemojte previše iznenaditi, gospodine Kvaterniče...

KVATERNIK *silno iznenađen*: Grijech bi bio tajiti da se to nisam, gospodine Vončina! Što vas vodi k meni?

VONČINA: Dozvolite da vam najprije zaželim dobar dan! *Pruž a mu ruku, koju Kvaternik sustežljivo prima*. *Matoku*: Dobar i vama dan, gospodine doktore!

MATOK *vrlo spremno se rukujući*: Moje poštovanje, illustrissime!

VONČINA *gleda Rakijaša i sam mu se lako, snishodljivo pokloni, na što Rakijaš uopće ne uzvraća pozdravom*. *Kvaterniku*: Ja sam, gospodine Kvaterniče, bio tako slobodan, pa došao k vama radi jedne veoma ozbiljne stvari...

MATOK: Ja možda smetam?

VONČINA: Ne, clarissime, vi ne možete smetati! Naprotiv! *Gleda opet Rakijaša*.

KVATERNIK *Rakijašu, tiše*: Ante, oprost, ne bi li se ti na časak zabavio vani s Ružicom?

RAKIJAŠ: Ja bih uopće mogao otići...

KVATERNIK: Ne, ne, prijatelju! Ostani, ja još imam toliko toga s tobom govoriti!

RAKIJAŠ: Dobro! *Izlazi*.

KVATERNIK *Vončini i Matoku, pogledavajući se s ovim*: Izvolite sjesti, gospodo!

VONČINA *sjedajući*: Hvala! *Gleda Kvaternika*: Kako ste vi, gospodine Kvaterniče? Dugo se mi nismo vidjeli...

KVATERNIK *sjeda*: Da, dugo!

MATOK *sjeo je, sa smiješkom*: Ne vide se ni artiljerci, pa se ipak maze mecima!

VONČINA *naglo*: Zato sam i došao, da se obustavi paljba! Gospodine Kvaterniče, mislim to sasvim ozbiljno, u poštenju! Narodnoj stranci kojoj imam čast pripadati, bilo bi neizrecivo drago to primirje, i još više, zajednička naša borba protiv Raucha! *Kvaternik se pogledava s Matokom koji obara oči i igra se lancem od sata na prsluku*. Vama ne trebam objašnjavati situaciju. Vi znate da je taj tiranin i korupcionista nama narodnjacima onemogućio štampanje našeg "Pozora" u Zagrebu, tako da smo se s njime morali preseliti u Beč. A sada nam je uskratio poštanski debi za Hrvatsku i

tako učinio uzaludnim izdavanje lista i u Beču. No on se prevario ako je time mislio ugušiti glas istine i našu volju za daljnju borbu protiv njega! Naprotiv! Mi smo odlučili težište borbe prenijeti opet u domovinu i pokrenuti novi list tamo gdje nas objest i pomama Rauchove cenzure ne može doseći, u Krajini, u vojnom Sisku!

KVATERNIK: U Krajini, u vojnom Sisku?

VONČINA: Da! I smisao moga dolaska k vama bio bi u tom da nam vi odavde sa svojim "Hrvatom" *pogledao Matoka* ne činite neprilika. Naprotiv, da nas poduprete u borbi za rušenje Raucha i nametnute nagodbe s Mađarima koja, mislim, nije na liniji vašeg programa...

KVATERNIK: Dobro mislite! Daleko od toga! Ali... *popravlja naočari*, na liniji našeg programa nije ni pomaganje onih koji su kapitulacijom pred Austrijom u prvom redu skrivili da am se mogla nametnuti ta nagodba. A između tih krivaca ja, na žalost, nikako ne mogu izdvojiti vas, gotovo najmanje! Pa i sad još, oprostite, što znači ta vaša seoba s listom u vojni Sisak? To meni zaudara opet po sporazumu s Bečom, iz Beča ste i došli!

VONČINA: Nema tu nikakvog sporazuma. Vi biste morali znati kako se na nas gleda danas u Beču! Dosta vam budi spomenut odnos cara spram Strossmayera koji je radi svog opiranja dualizmu malone sjeo među hladne zidine samostana! No gospodine Kvaterniče, ja nisam ovamo došao da slušam rekriminacije! Nitko nije nepogrešiv, a što sam učinio, učinio sam, kao i svi moji drugovi, u dobroj namjeri da s njima zajedno poslužim domovini kao i vi. Ne doduše tako radikalno, ali...

KVATERNIK: Ja bih vam, gospodine Vončina, vrlo rado koncedirao dobru namjeru, da njeni rezultati nisu bili tako teški i po domovinu i po moja vlastita leđa! No lične ću stvari ostaviti po strani! Hoću samo da vam kažem *ustane* da ja ne mogu nikako primiti vaš prijedlog o primirju i saradnji dok na osnovu svega iskustva s vama nemamo nikakova jamstva da se u vašem antimadžarskom grmu ne sakriva još uvijek austrijski zec, zapravo vuk, tigar, zmija, trista puta opasnija od one koja na nas vreba iz krune sv. Stjepana! Izvolite prijeći na čistu liniju otpora protiv Beča i Pešte, izjaviti se jasno i nedvoumno za državno pravo i samostalnost Hrvatske i ja sam spreman zaboraviti sve što je bilo, stati s vama u isti red, pa ma što došlo, potjerao li me i Rauch u progonstvo, kako ste me nekad protjerali vi i vaši!

VONČINA: Ja vas nisam nikuda protjerao, a uostalom, ako ste bili progonjeni vi, bio sam i ja. Dobro je poznato kako sam infamno u obrani hrvatskih interesa na Rijeci bio lani od mađarske vlade zbačen sa stolice velikog župana slobodne još dotad riječke županije! No što vi sad zapravo tražite? *Ustao je i on, padajući u žestinu*: Ja sam došao da vam predložim taktički sporazum, a vi tražite programsku kapitulaciju! Na takav način naravno da se ne može ništa postići! *Naglo Matoku*: Što vi mislite o tom?

MATOK *zburnjen*: Pa... ja mislim... Eugene, ja mislim, možda bi sloga natjerala bar Mađare na popuštanje?

KVATERNIK *otuden, žestok*: Ne može biti sloge gdje nije jasan cilj, čist, za narod svijetao kao kristal!

VONČINA *isto žestoko, s ironijom*: Kristale tražite u mineraloškim zbirkama, a ne u politici! Naprotiv! Mudrost sipe, koja u potrebi znade oko sebe zamutiti vodu, prije se, mislim, može preporučiti malim narodima, ugroženima od većih i jačih! Nešto malo prilagođivanja i mimikrije, u našem danas slučaju austromimikrije, može biti samo oprostivo sredstvo da se izbjegne jači, za nas samo pogibeljan sudar, barem prije nego smo uznapredovali i ojačali... *Kvaternik nijemo, s pokretima glave i ruku, pokazuje negodovanje; planuo je*. Nego što inače, valjda da se zaletimo glavom o zid, kako ste vi to našem narodu spremali nekad u Italiji sa svojim sanjarijama o ustanku? Za tu maglu nećete vi nikad dobiti naš još neuk, ali ipak razborit puk!

KVATERNIK: Za što ću ga ja dobiti, to ćemo još vidjeti! A kojim putem ću s njim poći, o tome vama neću polagati račun! No ovo što vi govorite, to je, najblaže rečeno, politika krzmanja, straha, neiskorišćivanja snaga koje već postoje i bog zna kako će još dugo postojati! *Zanio se*. Vi idete na nerazvojačenu još Granicu, da odande povedete borbu protiv Raucha! Povedite je i protiv Austrije,

otvorite graničarima oči da predstavljaju stotinu hiljada bajuneta koji su u njihovim rukama, i vi ste učinili djelo...

VONČINA *prekine ga, smije se*: Tako vi mislite? Hahaha! Gospodine, vi zbilja utege svoje politike vješate na oblake! Vi zaboravljate da se graničar još lani, ma što se pričalo, besprijekorno kod Sadove tukao za cara i Austriju, i pravo je učinio, jer nama Hrvatima, kao i svim Jugoslavenima, najsigurniji je ipak dom Austrija, samo je treba urediti! No znao sam uvijek da ste tipičan predstavnik jalove opozicije, ali ovako nešto, hahaha... *riječi mu se gube u smijehu, upravo grohotu*. KVATERNIK *nadvikuje mu smijeh*: A ja sam znao, i danas ste me još više uvjerali, da vi možete voditi samo onakvu opoziciju koja vas previše ne kompromituje za vlast, za vlast, i radi ličnog komoditeta, karijere, interesa...

VONČINA *naglo se uozbiljio*: Nemam baš razloga da poričem što ste kazali! Uistinu želim što prije doći na vlast, jer sam duboko uvjeren da se u našim prilikama može za narod kudikamo više učiniti s vlasti negoli iz opozicije! Nisam, mislim, korupcionista, no mogu razumjeti čovjeka koji pri svom radu za narod ne zaboravlja i svoj lični interes! Nije li to ljudski, nije li to čak i u interesu naroda?

KVATERNIK *posprdno*: Tako?

VONČINA: I tako! Gospodine, kod nas se istom stvara nacija, građansko društvo! U takvim prilikama nije ni razumno ni patriotski prepuštati privredne pozicije i bogatstvo strancima, mjesto da ih za se zadrže domaći ljudi, ojačaju time poziciju i cijelog svog naroda. Vi ste, gospodine doktore, *obraća se Matoku*, trijezan, poslovan čovjek, i vi ćete to, nadam se, bolje razumjeti! A koliko se sjećam, *obratio se Kvaterniku*, vi ste nekad pisali i ekonomske spise i zastupali u njima ideju jačanja hrvatskog kapitala...

KVATERNIK: Da, ali ne da njime uređujem i jačam austrijsku tamnicu, nego da je razbijem!

MATOK *pogledao na sat, uzeo sa stola torbu, ustao, prišao Kvaterniku*: Oprosti, Genček, no ja još moram na sud! A i vi ne zamjerite, illustrissime!

VONČINA *isto pogledao na sat*: Nu, ja mislim, moja misija je dovršena! Ostalo bi još jedino da se obratim na gospodina Starčevića...

KVATERNIK: Izvolite, nu ja ne znam s kakovim ćete i kod njega proći rezultatom!

VONČINA *sa smiješkom*: To i ja mislim! S našim stolicama smo se on i ja zbilja daleko razišli! I prema tome, što ostaje konačno? Molim, vi ste tako htjeli: da se tučemo dalje i da se smije treći!

KVATERNIK: Treći? Meni je samo do toga, da se na koncu smije naš narod!

VONČINA: To je i moj cilj, i ja vam želim uspjeh! *S ironijom*: Ako hoćete, upravo napoleonski! No napoleonski danas, prema onome što se čuje o izbornoj borbi u Francuskoj...! *Slegnuo je ramenima; osmjehnuo se, naglo mu i ozbiljno, gotovo srdito pružio ruku*. Sluga pokoran, gospodine!

KVATERNIK *s kratkim stiskom ruke*: Sluga! *I kao da mu je još nešto htio reći, no okrenuo se Matoku koji čeka da se oprost i s njim*. Nu, Milutine, žao mi je da već moraš ići! A što se tiče poziva za uvečer...

MATOK: Da, uistinu! No, kako, dakle, misliš?

KVATERNIK: Morao bih govoriti sa ženom, a i s prijateljem vani! Da ostaneš još samo časak?

MATOK *gleda Vončinu, koji ga, već do vrata, čeka*: Pa...

VONČINA: Nu, clarissime, ako će biti samo časak, ja vas mogu pričekati pred kućom!

MATOK: Velika čast, illustrissime! Molim! Bit će to uistinu samo časak! A ti, Genček, požuri, molim te! Ako se kaniš odazvati, ja to još moram javiti ženi.

KVATERNIK *gleda spram vrata iza kojih je nestao Vončina. Motri Matoka ispitljivo*: Oprosti, malo mi je danas čudno tvoje držanje, Milutine! Je li to tvoja prirodna učtivost i susretljivost ili si se zbilja pokolebao...?

MATOK *i nestrpljivo i zbunjeno*: Pa znaš, Eugene... No nećemo sad o tom! Popitaj se, možeš li doći večeras, pa ćemo onda razgovarati!

KVATERNIK: Dobro, razgovarat ćemo! *Požurio je k vratima, no zastao je pred njima, pogledao spram Matoka, pa spram njih*.

Izvana glas Bacha: Je li kod kuće...? i odgovor Ružice: Jest, no što se dogodilo, gospodine Baše? Vrata se naglo, bez kucanja, otvaraju, u sobu upada Bach s tamnomodrim sveščićem "Hrvata" u ruci. Za njim Ružica, noseći pladanj s narezanom šunkom i kruhom, te Rakijaš.

BACH *našao se ravno pred Kvaternikom: Gospodine Kvaterniče! Strašna se stvar dogodila!*

KVATERNIK: Što, dragi Lojze?

BACH: Bio sam u tiskari i našao tamo ovo, ovo... Na omotu našeg "Hrvata" doktor Matok javlja da obustavlja daljnje izlaženje našeg lista! *Matoku: Vi, vi!*

MATOK *odstupio je korak natrag: Da, ja, i s razlogom!*

KVATERNIK *istrgnuo je Bachu iz ruke list i čita na stražnjoj strani omota. Preneražen, Matoku: Ti uistinu obustavljaš naš list? List, na koji smo tako dugo čekali i tako nam je potreban? Zašto? Zašto?*

MATOK: Upravo o tom sam i htio da govorim s tobom večeras. List je prezadužen, moji poslovi idu slabije, obitelj mi se povećava, ja više ne mogu plaćati!

KVATERNIK: A koga si o tom obavijestio? Mene? Starčevića? Stranku?

MATOK: Nisam bio siguran da bih mogao odoljeti vašem otporu, pa mi se ovaj način činio najzgodnijim, da se izvrši neizbježno!

KVATERNIK *silno uzrujan: I ti ne misliš da je to izdaja? Matoče, i tu izdaju si počinio ti, moj, mislio sam, iskušani prijatelj...?*

MATOK: Mi to možemo i dalje ostati!

KVATERNIK: Ti to misliš? Tebi se čini moguće da ja prijateljujem s izdajicom? *Gotovo u suzama. Matoče, i to ja tebi moram reći, tebi! O, ljudi! Uhvatio se za glavu, zaglavinjao po sobi.*

MATOK: Ja se, Eugene, nadam da ćeš promisliti o stvari i dati mi pravo! I doći večeras s gospodom...

KVATERNIK *između Ružice koja je već odložila pladanj na sto, i Bacha koji se pridružio Ružici da ga miri: Ne! Ne nadaj se! Poslije ovoga, udara po omotu lista, više nikad! Tko prekida s Hrvatskom, prekinuo je i sa mnom! No u tom je ono tvoje kolebanje tu pred Vončinom, ono gažuliranje njemu! To si se ti s njime i njegovima dogovorio, možda po dogovoru i ovamo došao da i mene pokušate zadobiti za izdajstvo...*

MATOK: Nije istina! A svatko je patriot na svoj način! Ako su pak te uvrede sva hvala za to da sam bio plodonosan trs koji ste svi uživali, onda se mogu i ja jedino zahvaliti na takvom prijateljstvu! Zbogom! *U sveopćoj šutnji odlazi.*

BACH *za njim, kad je zatvorio vrata: Pokvarenjak! Špekulant! Izgovara se sa slabim poslovima, a svi znadu da mu ti idu odlično!*

RUŽICA: To ga je sigurno tako nagovorila ona pomodarka, njegova žena!

KVATERNIK *zurio je za Matokom, klonuo u stolicu, trgnuo se sad: Što god da on priča, neprijatelji su ga nagovorili, možda i platili. Već davno se načulo da nešto šuška sad s ovim sad s onim, a najviše s narodnjacima... No s kime god da se urotio, dok je on mogao izdati, u koga da se još pouzdamo?*

RAKIJAŠ *stajao je dosad nijem, prišao k njemu, položio mu ruku na rame: Ne u špekulante, nego u narod! Za taj ja jamčim!*

KVATERNIK *nekako odsutno: U narod! Ustao je, živo: Da! Pod pravim vodstvom, samo on je snaga s kojom možeš naprijed!*

ZAVJESA

OSMA SLIKA

DOGAĐA SE U ZAGREBU, POLOVICOM RUJNA 1871.

LICA:

Eugen Kvaternik

Dr. Ante Starčević

Edo pl. Halper, kotarski sudac u Pregradi

Ante Rakijaš

Vjekoslav Bach, urednik "Hrvatske"

Rudolf Fabijani, bivši grad. satnik u Karlovcu

Ružica

Pepika Demetrović, njena sestra

Kvaternikov stan. Isti kao u sedmoj slici.

RUŽICA *gladeći rublje odložila je glačalo i briše suze:* Ne, sve to siromaštvo dalo bi se još podnijeti, da jednom mom Eugenu tako ne kaljaju obraz! Ta nesretna Vončinina družba izmislila je da se Eugen dao plaćati od Raucha, onda je podgrijala staru laž da se htio prodati Rusiji i Austriji. Ali najgore je, samo zamisli, valjda si čitala, Pepika, što su pisali, da je Eugen nekad izgubio pravo na odvjetnikovanje jer da je kao odvjetnik gulio narod! Eugen, taj poštenjak, pa gulio narod!

PEPIKA: Čitala sam to. Ali, Ružice, ne uzimaj to sebi tako k srcu!

RUŽICA: Ah, kako neću, draga! Pa kad se samo sjetim što su o njemu pisali povodom saborskih izbora, i kako je on propao u Klanjcu i sad u Svetom Križu, dok su drugi, ti austrijanci, taj Vončina prolazili jednoglasno! Bože moj, nikad neću zaboraviti kako se vratio kući potlačen!

PEPIKA: Da, i ja se još sjećam na kakve je poteškoće pred koju godinu, dok si ti s Eugenom bila u Turinu, naišao naš Nacek da svog dragog svāka progura u sabor i omogući mu tako povratak u domovinu! A sve je bilo uzalud! Pa kad se njega još danas poslije tolikih prepaćenih muka tako malo priznaje, reci Ružice, nema li pravo Nacek da bi možda najbolje bilo kad bi Eugen svoj toj nezahvalnoj politici rekao zbogom! Ti znaš da Nacek pri tom misli samo najbolje, on ti je brat, on Eugena voli... A državljanstvo su Eugenu konačno priznali, priznali i pravo na advokatsku praksu...

RUŽICA: Ali ja sam ti rekla što i ta nosi! Toliko, da više puta nema u kući ni krajcera! Tko će ići advokatu, takovu opozicionalcu? Ali, ipak ja ne bih nikada od njega tražila da se odrekne borbe za ono što za nas sve mora biti najljepše, najuzvišenije...

PEPIKA: Nu da, da, Ružice, sve je to lijepo, ali se bojim i previše uzvišeno za naše prilike! No ja idem, a ti pozdravi Eugena ako se vrati prije mene kući i reci mu i bez mene kolika bi želja Nacekova i moja bila da vas opet što prije vidimo kod nas u Novigradu!

RUŽICA: Reći ću mu, samo ja ne znam, ne znam, kako će to biti, da li će on moći... *Uzdahne.*

PEPIKA *gleda je tren:* No bit će valjda ipak jedanput i za vas bolje! Do viđenja! Ja ću se žuriti, da što prije svršim u gradu poslove!

RUŽICA: Požuri, moja mila, požuri! *Prati je do vrata koja su širom otvorena, s vidikom na hodnik. Vraća se k stolu, gladi rublje, a onda opet hita spram vrata, zavirujući u hodnik preko kojeg se čuje žamor i povik Kvaternika... Govorit ćemo, Pepika, kad se vratiš! Sama Ružica se brzo povlači, popravlja kose i haljine, smeteno gleda na rublje, pa na vrata. Ulaze Starčević, Halper, Kvaternik.*

STARČEVIĆ: Dobar dan, gospođo Ružice! *U šali, pokazujući Halpera.* Naš pregradski, da ne kažem krapinski sudac, hoće vas naročito pozdraviti, pa sam tako i ja upotrijebio tu priliku...

RUŽICA: Milo mi je, no kakve li časti za mene!

HALPER: Ljubim ruku, milostiva! *Ljubi joj ruku.* Na skoku u Zagreb i našavši se tu blizu s gospodom nisam mogao a da vam i faktično, ne samo formalno, izručim svoj rukoljub!

RUŽICA: Hvala vam, vi ste uvijek tako pažljivi! Ali, gospodo, oprostite, tu je kod mene toliki nered!

STARČEVIĆ: Takav nered nas ne smeta, gospođo, a mi i nismo na dugo došli, tek da vas pozdravimo!

RUŽICA: No kuda žurite! Izvolite sjesti! Pegla mi je ionako već hladna. *Stavila je glačalo sa ciglom na pod da oslobodi za goste jednu stolicu više, no već je Kvaternik uzeo neizglačano rublje s druge stolice i ponio ga spram kreveta.*

KVATERNIK: Milko, može li se to položiti ovdje?

RUŽICA *brišući stolicu keceljom:* Može, može, Eugene! *Halperu, pokazujući jedan stolac na kome su naslagane knjige.* Kako vidite, kod nas su stolice za knjige, pegle i rublje, tako mi dočekujemo goste...

HALPER *sjeo već na jednu stolicu:* Pa mi smo se već smjestili, milostiva, ne brinite se...

STARČEVIĆ *sjeo u jedini u sobi, stari naslonjač, gleda Kvaternika s osmijehom:* Je li to ono carsko rublje, Eugene?

KVATERNIK: Carsko? Ah, da! *Osmjehne se, ali nevoljko.*

HALPER: Zašto carsko?

STARČEVIĆ: A, ti i ne znaš! No to i spada na tebe, krapinskog suca, referenta za Zagorje! Bio tu nedavno kod gospođe Ružice seljak, došao kolima iz Klanjca da prodaje kruške. I tako u razgovoru... no jer nemam autorskog prava, pričajte vi radije sami, gospođo Ružice!

RUŽICA *odnijela je izglačano rublje na krevet i pospremajući sto pogledala je Kvaterniku koji stoji nedaleko od nje:* Pa to je i da se smiješ i da plačeš... Peglala sam ja tad kao i danas i u razgovoru sa seljakom vidim, pipa on rublje, jedanput, dvaput, a onda najednom, eto ti ga s pitanjem je li to ono carsko rublje koje je moj muž dobio od ruskoga cara? U prvi mah ga nisam ni shvatila, dok mi nije sinulo... On je već iz razgovora znao da se našao u kući advokata koji je za izbora kandidirao kod njega u Klanjcu. Samo je on o tom advokatu imao predodžbu da je to neki bajoslovni bogataš. Gvardijan je naime za prodike u crkvi agitirao protiv Eugena s time da je dobivao grdne novce od Austrije i čak ruskoga cara. I tu je upravo bio nesporazum. Gvardijan je spominjao ruske rublje, a nesretni seljak razumio je da je to bilo rublje od platna...

HALPER *smije se:* O, moje Zagorje! Drago si, ali još tamno!

STARČEVIĆ: Samo tvoje Zagorje je takvo? O, Edo! *Uozbiljen kima glavom.*

RUŽICA: No gospoda možda imaju kakav ozbiljniji razgovor? *Uzima peglu sa ciglom i okreće se spram vrata.*

HALPER: Ali, milostiva, kad bismo baš kanili, mi bismo ozbiljne razgovore mogli i kraj vas voditi...

RUŽICA: Ja ionako moram po poslu! Oprostite! *Odlazi i zatvara za sobom vrata.*

HALPER *Kvaterniku, koji hoda sobom brišući maramicom naočari:* No, što si se ti tako ushodao sobom, Eugene? Ti kao da još uvijek misliš na našu debatu u redakciji? Ili te je to tako ozlovoljila ta anegdota o klanječkom seljaku? Ne bi imalo smisla!

KVATERNIK *stavljajući naočari:* To je ono žalosno da kod nas još uvijek najveći besmisao znači smisao! Ta anegdota je sigurno više žalosna nego smiješna, ali je ona još žalosnija zbog toga što joj pravi autor nije neuki seljak nego školovani gvardijan! Gvardijan, prijatelji moji, a tu bi zbilja i ti imao razloga da se mislima vratiš na našu debatu i uvidiš da je pravo na mojoj strani...

HALPER *ponudio je i zapužio sa Starčevićem cigaru; Kvaternik je odbio da puši:* Moramo li o tome iznova, Eugene? Ti znaš, ja sam volterijanac, no u tom pitanju mogu se samo sa Starim složiti. Ne može se iz narodne borbe tako izdvajati svećenstvo i zabranjivati mu da se miješa u politiku, kako to ti hoćeš i čak pišeš u stranačkom tjedniku!

KVATERNIK: Ja pišem na što su me izazvali! A nije li to izazov pisati da je naša "Hrvatska" mađaronski list? Nije li izazov, denuncirati našu ljetosnju proslavu mučenika Zrinjskih i Frankopana kao neloyalnost i upozoravati Beč na nas kao urotnike? A to su učinili oni isti koji su, čuli ste šta, govorili protiv mene u Klanjcu.

HALPER: Što se tiče Klanjca, ja se s tobom slažem, ti sam najbolje znaš koliko sam ti tamo nastojao pomoći protiv propagande gvardijana. Ali, koliko god je tvoj tamošnji neuspjeh udarac za sve nas, ne samo za te, ja mislim da se ne smije i ne može po tom slučaju tako generalizirati!

KVATERNIK: A nije li protiv nas na izborima dobila većinu stranka koja na svoje čelo stavlja biskupa Strossmayera? Vjera ne smije nikome biti sredstvo, pogotovo ne onima čije pravo carstvo nije od ovoga svijeta. I ja to ne govorim kao bezvjerac. Ne stidim se reći da gotovo svaki dan polazim u crkvu i ti si mi sam nejednom predbacio da u svom pisanju tako mnogo spominjem Providnost!

HALPER: To je druga strana cijelog tog pitanja! Strana zapravo koja dokazuje da se i ti služiš vjerom kao sredstvom. A to... oprosti...

KVATERNIK: Kako to? Jer sam spominjući Providnost uvjeren da ona ravna sudbinom svijeta i naroda te može pri tom učiniti i najveće čudo?

HALPER: Čudo! Providnost! Ono što određuje tvoja djela i tvoje uspjehe, to je, oprosti, u konkretnom slučaju zapravo sam taj svijet, s jedne strane sila, s druge naše male, još tamne, prilike: to, da onaj seljak iz Klanjca ne zna sigurno i mnogo važnije stvari negoli je razlikovati rublje i rublje, to da je sve seljaštvo naše još u mraku, građanstvo nerazvijeno, sva zemlja gotovo bez tvornice, s nekoliko stotina kilometara željeznice, s nekoliko hiljada telegrafskih stupova koje, kako sam nedavno čitao, naši graničari sijeku, jer im samima ne trebaju.

STARČEVIĆ *sjedeći i odbijajući dimove iz cigare, zagundao je po koji puta već prije tijekom debate:* A trebaju im drva...

HALPER: Da, i to! No što i da govorim! Ti, Eugene, *ustao je*, znaš koliko te ja volim i poštujem! Ti si naša zlatna energija, naš neumorni mrav, i zato sam se ja bez kolebanja odrekao svog mandata u Svetom Križu samo da ti, kako smo se nadali, dođeš u sabor, možeš pokazati prave svoje i naše snage... Ali, baš zato jer si mi drag, jer si nam svima skupocjen, dužan sam ti reći: ne gledaj u svom divnom zanosu za domovinu toliko na nebesa nego pogledaj više na zemlju...

KVATERNIK: Ja i na zemlju gledam... kako ti to možeš...?

HALPER: Ti gledaš, ali na naočari koje nisu kao ta tvoja stakla nego preobražuju sve, sve pokazuju onako kako bi ti sam htio vidjeti! I to je upravo ono tvoje vjerovanje u čudo, u čudo u koje ja ne vjerujem i bolje je da i ti ne vjeruješ, jer to je, bojim se, svi se bojimo, tvoja propast... propast i dalekosežnija, veća nego što sam misliš...

KVATERNIK *gleda ga; dubokim glasom:* Uništi mi vjeru, uništi si i mene! Što sam ja onda, što moj poziv, moje djelo?

HALPER: Gdje nema uvjeta za neko djelo, vjera je samo prividni kvas tog djela, ono se diže u mašti, a ne u stvarnosti. Ali što ako se iza te vjere sakriva već zapravo više očaj, ogorčenje, baš i razočaranje?

KVATERNIK: Očaj, razočaranje? A na kakvo ti djelo misliš?

RUŽICA *ušla je:* Eugene, a ja sam ti sasvim zaboravila reći da te je ovdje, tek što si otišao, tražio Bach s Rakijašem i Dolfom Fabijanijem... Rekli su se vratiti!

KVATERNIK *trgnuo se:* Bach s Rakijašem i Fabijanijem? Dakle su ti došli? No hvala ti, Milko!

RUŽICA *zatumljujući uzdah:* Molim, Eugene! No gospodo, *Starčeviću i Halperu*, ne biste li izvoljeli kruške? *Nosi ih s komode na sto.*

HALPER *sjeo je:* Hvala, milostiva gospodo!

STARČEVIĆ: Ja bih vas više molio čašu vode!

RUŽICA: O, vrlo rado! Sad ću donijeti svježe! *Odlazi.*

HALPER *Starčeviću:* A što ti misliš o svemu tome, poštovani naš Starče?

STARČEVIĆ: Ja mislim ono što mi kazuje razum. Razum pak mi kazuje da vjera nije stvar nego je misao, nazor, ćućenje, a ljude i narode u ovo doba većma vode stvari nego misli ili nazori. Razvijaj ti misao slobode koliko ti drago, čovjeka ćeš na radnju za slobodu prije ganuti činom nego vjerom koja ne može dati takav čin jer se njezina korist poglavito na budući život pruža. Ja nisam za mlitavost, ali ni za zanesenost, a naš Eugen je u tom pogledu zbilja pošao predaleko...

KVATERNIK: A ako ja ljude hoću na radnju za slobodu baš i ganuti činom, i činom u vezi s vjerom koja nosi korist već u sadašnjem životu? Što onda tom činu može smetati zanesenost? Nije li to samo podstrek čina?

STARČEVIĆ: Ali može biti i podstrek neuspjeha, štete, a ne koristi. Uzmimo stvar kakva jest, pred Halperom možemo o tom govoriti! *Ustane i polazi do Kvaternika*: Ti odavna, a pogotovo od zrinjsko-frankopanske naše proslave, naginješ na čin koji bi imao biti u ustanku u Granici. Stanje u Granici je doista takvo da svaki graničar ima nad sobom toliko careva koliko je u Granici ljudi koji plaću beru, i svaki taj car može ga, nekriiva i nedužna, samo ako hoće, na vješala dognati. Ne vlada li zbog toga u Granici nezadovoljstvo? Zacijelo da vlada. Ne postoji li mogućnost, da Granicu pobuniš? Zacijelo da postoji. Ali od početka bune do njena uspješna konca je ponor koji treba premostiti, a da li je tako sigurno da će ti to uspjeti?

KVATERNIK: Tu se pokazuje potreba vjerovanja...

STARČEVIĆ: Ja pak mislim, i potreba opreza i točne procjene položaja. A ta govori samo za neuspjeh, upravo nasjedanje. Jer što vidimo? Ne bune li i Granicu naši carski Jugoslaveni, Vončina i drugovi? Oni su doduše odnedavna opet u Zagrebu sa svojim listom, no nastavljaju odavde istu pjesmu koju su do jučer pjevali u vojnom Sisku. Huckaj graničara na Mađare da se dodvoriš austrijskoj soldateski kojoj je do sačuvanja Granice i masnih služba u njoj, huškaj protiv dualizma da bar u civilnoj Hrvatskoj stekneš pomoću Beča stare, i još bolje službe, plaće, položaje...

HALPER: Još bolje položaje, ako gospodi uspije zaraditi milijune prodajom krajiških šuma! Ako, kažem! Jer skoro će biti licitacija, a čuo sam da je generalna komanda bombardirana ponudama raznih stranih banaka, sve teških konkurenata našeg domaćeg konzorcija u vojnom Sisku od kojega nisu daleko Vončinini ljudi...

STARČEVIĆ: A i neke bečke banke! No baš i ta opasnost od suparnika mnogo govori! Zna se, a i ne zna, što sve čine te gladne mješine, domaće i bečke, da se otresu tih suparnika! I da te poplaše, ne može li im dobro doći i buna na Granici? Tobože, tu je sve nesigurno, kako možeš posloovati?

KVATERNIK: Ti zaboravljaš, Ante, da su Granicu stali već postepeno razvojačivati, stali donositi reforme... Te sigurno nisu nikoga zadovoljile, samo protivno! No uzmi da Granicu razvojače sasvim, a ti nisi ništa poduzeo da iskoristiš njeno nezadovoljstvo, njenu naoružanost. Nisi li ti tad, u čas kad se pred nama ukazuje nova opasnost da nam mađarski jaram u dualizmu zamijene austrijskim u federaciji, propustio posljednju veliku priliku da situaciju iskoristiš za postignuće hrvatske samostalnosti?

STARČEVIĆ: Ja ne vjerujem tako lako u pobjedu federalizma od kojega također ne očekujem ništa dobro, a s neuspjelom bunom možeš opet samo učvrstiti dualizam! *Ružica je ušla noseći pladanj sa čašama i bocom vode, no neopažena stavlja to Starčeviću iza leđa na sto. I povukavši se u kraj ostaje nijemo slušajući*. Ali ja još ne dovrših svoju misao. Ta je u tom i ja ne odustajem od nje, da smutnja u Granici može danas koristiti samo spletkarima i špekulantima sviju vrsti, pa tako i svima našim protivnicima. A njima bi danas uoči sabora i te kako dobro došlo da u Granici razbijemo nos i skrhamo vratove!

KVATERNIK: Ali ako ne razbijemo nos...? Ako uspijemo? Stavimo Evropu pred fait accompli, tražimo intervenciju Evrope?

STARČEVIĆ: Čiju intervenciju, Eugene? Napoleona, u koga smo se toliko nadali više nema, odnio ga Sedan, odnijela pobjedonosna njemčija!

KVATERNIK: Ali je ostala Francuska, sâm si neki dan kazao, ne oslabljena nego razjarena! A tu je još Rusija, Italija...

STARČEVIĆ: Što se Francuske tiče, ona može biti razjarena i neoslabljena, ali da udari po svoju, ona će protiv sve udruženije njemčije morati da sklopi savez s Rusijom. No ta Rusija! Ona bi najviše mogla donijeti prevagu stvari slobode u Evropi, no ona je despotična, ona neće ni sama napredovati dok ne doživi ili s dobra ustav ili vlastitu 1789... Ah! *Opazio je Ružicu: A vi ste mi donijeli vodu! Hvala, hvala vam lijepa! Natače sebi vodu i pije.*

HALPER *natače i sebi: Baš i ja ću, ako je dopušteno.*

RUŽICA: Molim!

STARČEVIĆ: No nama bi, Edo, bilo već vrijeme ići...

KVATERNIK: Ostani još čas, Ante, ja bih ti htio odgovoriti. S mnogim se ja, što si sad kazao, slažem, to su i moje misli! Ali unutarnji položaj mora danas za nas biti važniji od vanjskog i...

STARČEVIĆ: Oprosti, Eugene, ti i sam znaš da me važna stvar sili sad s Halperom na odlazak. A mi ćemo se još vidjeti i moći porazgovoriti, danas-sutra, i ja vjerujem još dugo, dugo, na zajedničkom radu do konca! Da si mi zdrav, moj Geno! *Pruža mu ruku.*

KVATERNIK: Kad već mora biti, zdravo Tuna! *Rukuju se.*

HALPER *istodobno Ružici: Nesretna politika ispunila nam je danas naše viđenje, no ja se nadam, milostiva gospodo, da ću vas s Eugenom imati sreću vidjeti koju večer kod sebe, da se i drukčije pozabavimo! Mislim naime da ću ipak još koji dan morati da ostanem sa ženom u Zagrebu...*

RUŽICA: Bit će mi milo vidjeti i nju, pozdravite je lijepo!

HALPER: Hvala! Ljubim ruku! *Ljubi joj ruku.*

STARČEVIĆ *obraća se k njoj i pruža joj ruku: Nu, gospodo Ružice, sve dobro vam želim! S naglaskom, tresući joj ruku. Sve dobro!*

RUŽICA: I vama, dragi naš gospodine Tuna!

HALPER *istodobno Kvaterniku: No onda, do viđenja, Eugene! Potražit ću te još danas ili sutra prije podne u redakciji!*

KVATERNIK: Izvoli, Edo! Zdravo! *Rukuju se; još sa vrata pozdravljajući, Starčević i Halper odlaze.*

RUŽICA *uputila se spram rublja na krevetu, no okrenula se spram Kvaternika koji je sjeo, podnimio glavu i zamislio se. Prišla je k njemu. U tjeskobi: Eugene, ti si se odlučio?*

KVATERNIK *gleda je dugim pogledom: Čekam Urana!*

RUŽICA: Urana...? A ne bi li ipak poslušao Staroga?

KVATERNIK *ustao je: Staroga? I Kvaternik ima glavu da zna što mu je raditi! Ah, Milko! Uhvati je za ruke: Ljudska je volja ništa, bog je sve! I on mi stalno u crkvi šapće: idi! A ja ti odmah ujutro rekoh da mi se prisnio otac! Smješkao se, sokolio me na nešto...*

RUŽICA: Snima nije uvijek vjerovati, Genček! Ne zaboravi, bat je na kraju nastavljen!

KVATERNIK: Na kraju... A na kraju krajeva, Milko... baš jutros pomislih: kakav sam ja još veliki uspjeh u životu doživio poslije onog uspjeha u saboru šezdeset i prve? I skoro me zagušilo nešto da je i sad sabor pred nama, a ja ću u njemu moći da budem najviše - saborska galerija! Saborska galerija, a djela se hoće, djela, da svi spoznadu tko sam i što hoću, da više ne doživljam poniženje, da me, kao u ovim izborima, poslije tolikih patnji i pregaranja, ne priznaje ni vlastiti narod!

RUŽICA: Dat će bog, pa će sunce svanuti i na tvoja vrata! No, Genček, ti si se već sreo s našom Pepikom iz Novigrada i sigurno ti je rekla koliko bi Nacek htio da mu opet dođemo u posjete! Pa kako ti misliš?

KVATERNIK: Ništa još ne mogu reći! Kada je rekao doći Rakijaš s Fabijanijem...?

RUŽICA: Ništa nisu točno rekli! No baš mi je Pepika pričala kako je čula da će Fabijani dobiti mjesto kotarskog suca! Onda bi on opet mogao kod sebe namjestiti Rakijaša! Nesretnan čovjek, nikako da se skrasi na kom mjestu! Bio s Fabijanijem na gradskoj satnji u Karlovcu, našao poslije mjesto kao figurant na ogulinskoj štreki, a sad, veli, gostuje u Granici i po Kordunu kod prijatelja! A taj Fabijani ima veza, kažu da je u nj bila strašno zaljubljena Rauchova kćerka!

KVATERNIK *zapušio je cigaretu, prišao k pisaćem stolu, listao tamo po svom dnevniku. U mislima: Ali Raucha više nema! Bedeković banuje! Da, da! Lista po dnevniku dalje, sjeo je.*

RUŽICA uzela je s kreveta rublje, gleda tren Kvaternika i tiho predahnuvši odlazi.

KVATERNIK *unio se u čitanje, poluglasno*: Iz dana u dan, iz noći u noć, tuži se, boluje duša moja, čekajući poziv na početak djela... Ah, Isukrste! *Spram raspela nad pisaćim stolom*. Budi uz mene, pomoz mi! *Sagnuo glavu i moli*.

Glas RAKIJAŠA *izvana*: Je li došao?

Glas RUŽICE: Da, u sobi je!

Kucanje, i odmah ulaze Rakijaš, Fabijani i Bach.

RAKIJAŠ: Zdravo, učitelju i vođo!

KVATERNIK *trgnuo se, pošao mu u susret, stao*: Došli ste...?

BACH: Došli i upravo sad pred kućom sreli... znaš li koga?

KVATERNIK: Koga?

BACH *smije se*: No, zapovjednika generalne komande i Granice, podmaršala Mollinaryja! Baš njega... i s kime! Zamisli, s Ivanom Vončinom! Upravo smo ga čuli kako misli dobiti neki poziv na pregovore u Peštu...

KVATERNIK: Za Vončinu se uvijek i u austrijskom grmu može skrivati mađarski zec... *Rakijašu*: No kakove ti glase nosiš, Ante?

RAKIJAŠ: Onakve po kakve si me poslao: Krajina je spremna i čeka tvoj dolazak!

KVATERNIK: Ti si čvrsto uvjeren da je tako?

RAKIJAŠ: Kao u to da postojim! Prošao sam Krajinu, Krajina gori! Tu je Fabijani, svjedok! I Bach, koji je bio kod njega!

FABIJANI: Jest, ja upravo od kuće, iz Brinja!

RAKIJAŠ: Na Krajini je novo uzbuđenje radi prodaja šuma i radi istrage protiv onih koji su potpisali predstavku kralju da se ne izvrši ta prodaja i o Krajini uopće ništa ne odlučuje bez nje i njena sudjelovanja u saboru! Istragu vode i protiv našeg Vrdoljaka u Rakovici, a Radi Čuiću iz Broćanca još uvijek nisu zaboravili da je ljetos bio na našoj zrinjsko-frankopanskoj proslavi u Zagrebu! Ali ti to više oba poručuju: hora je! Hora je! Narod u Granici neće više biti malodobnik pod tutorstvom austrijskih oficira, njemu nisu dosta ni postepene, blijede, reforme, on veli, *lupi po stolu*: oli sve, oli ništa! A ja velim: moguće je sve, ako se odlučimo! Dosta puta se već napisala riječ sloboda, treba je već jednom i ostvariti!

FABIJANI: Uistinu je vrijeme! U Rakovici se prijavio bolestan kapetan Latas, samo da nam ne smeta! Po pričanju moje sestre u Plavči dragi, a i po onom što sam čuo od oficira u Brinju, ni sami se oficiri ne osjećaju sigurni; ne bi bili protiv nas prerevni! Konačno, u najgorem slučaju, ne uspijemo li, sjetimo se kotorskog ustanka pred godinu-dvije! Nedjeljama se naš svijet opirao austrijskoj soldateski i konačno se ta morala nagoditi s njime, podijeliti mu amnestiju...

BACH: Ostaje pitanje samo još novaca za tako veliko poduzeće. A ja u Munjavi imam poštara ujaka, pa mogu tamo na pošti za spas domovine i ukrasti novac! Naš komunar Matasić spreman je mjesto mene preuzeti uredništvo "Hrvatske", i tako...

KVATERNIK: Dosta je, divni moji mladići, čuo sam vas! I neka vas bog čuje! On, u čijoj ruci leži sve! Ali ja vam moram reći jedno: nisu svi s nama na koje sam mislio, Starčević nije s nama i stranka nije s nama!

RAKIJAŠ: Bit će kad uspijemo!

KVATERNIK: Jest, i ja se u to nadam! Tada će to biti i cio naš narod, od Alpa do Timoka! Ali dotle dok ne počnemo, nikome više u stranci o ustanku ni riječi! Ako se sviđa bogu da propadnemo, neka ne propadnu svi koji grade slobodu Hrvatske! Kunete li se na to?

SVA TROJICA: Kunemo se!

KVATERNIK: Ja vam vjerujem, braćo. Ja sam s vama, ja sam vaš, spreman da izvršim svoj poziv života! *Pruž*a svima ruke.

RUŽICA *otvorila je vrata, čula Kvaternikove riječi, pa se zaletjela na Kvaternika, sa suzama u očima:* Eugene! *Privinula se k njemu:* Pala je odluka?

KVATERNIK *miluje joj kose:* Umiri se, Milko, moja junakinjo! Ta kocka je jednom morala biti bačena!

ZAVJESA

DEVETA SLIKA

DOGADA SE U RAKOVICI, 8. LISTOPADA 1871. PRIJE PODNE

LICA:

Eugen Kvaternik

Ante Rakijaš

Vjekoslav Bach

Rade Čuić, graničar

Petar Vrdoljak, posjednik

Stanislav Rašić, major

Miloš Kosanović, firer

Maksim Momčilović, graničar

Vasilj Došen, rekrut

Ustaše, rakovički puk, zarobljeni katastarski oficiri

Trg u Rakovici. Još prije nego se digla zavjesa čuje se zvonjava, vika i poklici: Ta ti valja! Živio! Kad se zavjesa dignu, vidan je narod, oboružan i bez oružja, u munduri i bez mundure. S jedne strane nekoliko zarobljenih oficira, okruženih oboružanim rekrutima. S druge strane kočija na kojoj stoji i govori narodu KVATERNIK. Do njega kraj kočije RAKIJAŠ i RADE ČUIĆ, oba u serežanskoj nošnji, a prvi i s velikom hrvatskom zastavom u ruci; te BACH i VRDOLJAK, prvi s pištoljem oko pojasa i s velikom kožnom torbom preko ramena. U kočiji vidan neveliki putni platneni kovčeg.

KVATERNIK: Trista godina vam je zapovijedala sablja, po zapovijedi tudina ste živjeli, po zapovijedi ginuli! A kakva Krajini od toga plaća, kakav blagoslov? Nikakav blagoslov nego prokletstvo, nikakva plaća nego kazna, jer ovako kako živi Krajina, to je život robije! Gdje je još kraj, gdje narod, koji od poroda do smrti mora da živi u vojarni, s vječnim bubnjem i befelom pred vratima, pozivan sad na stražu, sad na muštru, a uvijek na jalovu muku koja je od vas junakâ učinila bogalje i od ponosne vaše zemlje sirotište!

KOSANOVIĆ *iz gomile*: Ta ti valja, gospodine! Pravo si rekâ!

GLASOVI: Pravo, pravo!

KVATERNIK: A svemu tome, dragi moji graničari, došao je sad kraj! Mi dođosmo ovamo da podignemo barjak slobode, *pokazuje barjak koji drži Rakijaš, a ovaj ga je sad podigao više*, da ukinemo vojarnu i regimente, da vas učinimo slobodnim posjednicima svoje zemlje, svojih šuma, *glasovi*: to, to!, slobodnim gospodarima svoje sudbine koja treba da bude jedna i nerazdvojna sa čitavom našom domovinom, u prvom redu s hrvatskim provincijalom...

MOMČILOVIĆ: A nećemo li tamo pod Mađare, gospodine?

KVATERNIK: Ni pod Mađare, ni pod Švabu, jer mi nećemo ni jedno ni drugo gospodstvo, mi hoćemo slobodnu, samostalnu svoju Hrvatsku! Braćo, i za taj sveti cilj, treba da svi stojimo kao jedan u borbi koja je počela! Svi kao jedan, koje god smo vjere, pravoslavne ili rimske, svi samo u jednom osvjedočenju da nismo sami, da nas je sad tu koja stotina, sutra će nas biti hiljade, prekосуtra milijuni, čitav naš narod, koji je s nama zapravo već danas, koji je upro svoj pogled u Krajinu i čeka što ćemo mi učiniti! I hoćemo li možda iznevjeriti i njegove nade?

GLASOVI: Nećemo! Nećemo!

RAKIJAŠ: Graničar je bio junak za druge, znat će biti i za sebe!

ČUIĆ: Junak za se i za cio svoj narod!

VRDOLJAK: Da živi sloboda!

GLASOVI: Živila!

KVATERNIK: Vi ste čuli svoga vojvodu, Radu Čuića, zapovjednika sveukupne narodne vojske, a čuli ste i drugoga sina viteške Granice, ministra rata u privremenoj hrvatskoj narodnoj vladi, Antu Rakijaša! U narodnoj vladi, kažem, jer nisu to tuđinci, nekakvi Mollinaryji ili Rosenzweigi, nego ljudi iz vaše sredine, krv vaše krvi, kao ovaj vaš rakovički sin, moj stari saborski drug, Petar Vrdoljak, kome povjeravamo zapovjedništvo nad ovim mjestom za vrijeme dok ćemo mi dalje vojevati. A da se to o narodnoj vladi radi, eto vam, braćo, odmah i dokaza! Po naredbi te vlade obustavlja se današnjim danom svako mjerenje zemlje, naređeno od tuđina!

SVI: Živio! Tako valja! *Bacaju kape uvis.*

KOSANOVIĆ: Nećemo te mjeračine, dosta je i bez toga deračine! Živio, gospodine!

GLASOVI: Živio!

KVATERNIK *zarobljenim katastralnim oficirima*: Vi ste, gospodo, čuli veselje naroda, okanite se dakle daljnjeg mjerenja zemlje nećete li da postanete za glavu kraći! *Obrća se opet narodu.* Narode!

GLAS IZA SCENE: Ni riječi više, gospodine! Vi sad imate nas da slušate, a ne mi vas! *Svi se obrću, Došen je s drugim rekrutima doveo majora Rašića.*

KVATERNIK: Koga ste to doveli?

DOŠEN: Gospodine, majora Rašića, zapovjednika korduna iz Kršlja. Došâ nam u pohode, pa ti ga dovedosmo da ga, *pokazuje na druge, zarobljene oficire*, saediniš s onim drugim kusturašima! *Smijeh.*

RAŠIĆ: Pazi, momče, što govoriš!

KVATERNIK *majoru*: A ja vam kažem, ako ste Hrvat, pridružiti ćete se nama! *Major šuti.* Naš cilj je velik, rodoljubiv, s nama je cijela Hrvatska, Dalmacija, Bosna... Protiviti vam se dakle nema smisla, a mi ćemo vas kao časnika svoje krvi primiti raskriljenih ruku! *Širi ruke, pa tako motri Rašića.*

RAŠIĆ *ogledao je gomilu, zarobljene oficire, pa se okrenuo sa smiješkom*: Uvijek sam se smatrao dobrim Hrvatom i zato se, gospodine, čudim takovom postupku sa mnom. Nisam došao k vama kao neprijatelj nego kao prijatelj, da se obavijestim tko ste i šta ste, pa ako vidim da ste zbilja rodoljubi, onda da vam se doista i pridružim!

KVATERNIK *veseo*: Čeka vas najdivnija nagrada: slava, a ako vam je potrebno, i novac...

RAŠIĆ: Ne želim novcem okaljati slavu, no prije nego vam se pridružim i podijelim vašu sudbinu, vi ćete, gospodine, shvatiti da mi je dužnost urediti kod kuće svoje privatne stvari. Ja vas zato molim da me pustite natrag u Kršlje i dajem vam časnu riječ da ću za najviše četiri sata biti opet ovdje među vama!

KVATERNIK: A vi nas nećete prevariti?

Uzbuđenje u narodu: Prevariti će nas! Ne vjeruj mu, gospodine! Lisiči on, samo lisiči!

KVATERNIK *Čuiću*: Što misliš ti, Rade? Može li mu se povjerovati?

ČUIĆ *promatra Rašića*: Teško 'e reći, novajlija 'e on med nami!

KVATERNIK *Rakijašu*: A ti, Ante?

RAKIJAŠ: Dobro bi nam došao školovan časnik! Možda da mu se priprijetiš s taocima! *Pokazuje zarobljene oficire.*

KVATERNIK *Rašiću*: A vi ste spremni dati pred narodom poštenu riječ da ćete se vratiti?

RAŠIĆ: Spreman sam! *Spram naroda*: Tako mi časne riječi...

GLASOVI: Nije mu za vjerovati. Ne puštaj ga, gospodine!

KVATERNIK *narodu*: Major Rašić se dva puta pred nama zakleo na ono što je najviše u čovjeku, njegova čast! Ja vjerujem, gospodine majore, da ova uniforma nije u vama ubila čovjeka, i u roku od četiri sata, *vadi svoj zlatni sat*, dakle u tri sata poslije podne očekujem vas ovdje u Rakovici. Imajte

na umu da će u protivnom slučaju pasti glave vaših kolega! *Pokazuje zarobljene oficire.* Predajte sad predbježno svoju sablju i možete slobodno ići!

RAŠIĆ *nevoljko otpasuje sablju:* Moglo je doduše biti bez toga! Nu evo vam je! *Predaje sablju Čuiću.* Dajem je to lakše što ću se uskoro vratiti po nju! *Salutira i uz mrmljanje naroda odlazi. Zvono na crkvi je umuknulo.*

MOMČILOVIĆ *Kosanoviću:* Blago ludi koja mu se nada!

KOSANOVIĆ *namigujući spram Kvaternika:* Čini se, mekan gospodin, na meden kolač zadobio bi ga kâ dijete!

KVATERNIK *Rakijašu:* Imaš li ti kakav prijedlog, Ante, što da činimo dalje?

RAKIJAŠ: Treba otvoriti kompanijski magazin, da podijelimo ljudima monture i oružje!

BACH: A možda tamo nađemo i novaca!

KVATERNIK *u šali, udarivši po Bachovoj torbi:* Ministar financija brine se za povoljan ustaški budžet!

ČUIĆ: Trebalo bi što prije poći dalje u Plaški! *Bachu:* Ti imaš, Lojze, u Plavči dragi kumu, oberlajntanticu Prpičku. Tamo bi vi mogli prenočiti. *Pokazuje na Kvaternika.*

BACH: Ne stojim najbolje s njenim mužem, nismo ga mogli predobiti...

ČUIĆ: Nu prije nego krenemo u Plaški, treba da sebi zaštitimo leđa spram Bosne i dignemo na oružje Drežnik! Tamo su mi obećali da će nam se pridružiti čim mi ustanemo!

RAKIJAŠ: Poći ćemo tamo zajedno!

KVATERNIK: Dakle smo se dogovorili, braćo! Slažem se s vama, a sigurno ćete se i vi složiti sa mnom, da prvo počnemo s hvalom onome koji je naš vojvoda na nebesima, i pođemo u crkvu! *Vrdoljaku:* Zašto je prestalo zvoniti zvono?

VRDOLJAK: To je zvonilo na uzbunu! *Tiše Kvaterniku:* Naš prijatelj, župnik Brozović zatvorio je crkvu, misli da je tako za ustanak bolje, dok je većina ustalaca pravoslavne vjere...

KVATERNIK *žacnuo se:* Što to čini? Dvije vjere, a jedna, jednokrva braća! No onda, dok ne pogovorim s njime, da započnemo s magazinom!

ČUIĆ *u razgovoru s Rakijašem, čuo posljednje riječi:* 'Est, tako, tako! *Vrdoljaku.* U koga su ključevi od magazina?

VRDOLJAK: Morat će se silom otvoriti...

ČUIĆ: More i to biti! *Istupio naprijed.* Braćo! Da vam i ja 'ednu kažem! Ustasmo da uzmemo svoje, a naše 'e sad sve što vidiš, nema tu više prava da zapovijeda car i njegovi pripuzi! Elem, kad 'e već počeo rat za slobodu, treba da se obučeš, treba da se naoružaš! A tamo 'e, vidite ga svi, *pokazuje nekud iza scene,* magazin, do jutros carski, odsad naš! Elem, otvorit ćemo ga, dati svakome, što me 'e nužno, 'este li za to? *Svi, u prvom redu Momčilović i Kosanović, nagnuili za Čuićem i Rakijašem koji je predao zastavu Bachu.*

KVATERNIK *Vrdoljaku i Bachu koji su ostali:* A mi da tu negdje udarimo svoj glavni stan dok ne krenemo dalje!

VRDOLJAK: Možemo tu odmah kod krčmara Vučića! *Pokazuje kuću, Bachu:* Tamo možeš izvjesiti i zastavu, Lojze!

BACH *podignuo zastavu, smije se:* I izvjesit ću je! Neka se vije, prvi puta u slobodi!

KVATERNIK: Zanavijeke, Lojze! *Dao znak vojnicima koji čuvaju zarobljene oficire:* Naprijed, za nama! *Uz graju iza scene sva trojica odlaze sa zastavom.*

ZAVJESA

DESETA SLIKA

DOGAĐA SE U DREŽNIKU, 8. LISTOPADA 1871. POSLIJE PODNE

LICA:

Ante Rakijaš

Rade Čuić

Anton Durst, kapetan i zapovjednik drežničke kompanije

Petar Korenić, drežnički župnik

Miloš Kosanović

Maksim Momčilović

Vasilj Došen

Prvi Drežničanin

Drugi Drežničanin

Treći Drežničanin

Prva Drežničanka

Druga Drežničanka

Drežnički puk, regruti, ustaše

Pred zavjesom. Na jednoj strani Rakijaš i Čuić s odredom ustaša među kojima su vidni Kosanović, Momčilović i Došen, a na drugoj strani kapetan Durst s odredom regruta i pučanstvom Drežnika.

RAKIJAŠ: Kapetane, posljednji puta te pozivam, pridruži se nama, predaj nam ključeve od blagajne i magazina! Za slobodu je!

DURST: Ja ostajem vjeran caru kome sam položio zakletvu!

RAKIJAŠ: Drežničani! Rekruti! Kad on neće, promislite sami! Pridružite se nama, skupite se pod taj barjak i neće više nad vama biti tudinske samovolje, globa i zatvaranja, mjeračine i deračine! Bit ćete svoji gospodari!

PRVI DREŽNIČANIN: A kaki ti 'e to barjak, dosele ga ne vidismo takva!

RAKIJAŠ: Vi ste Hrvati, i to jedini naš hrvatski barjak, a ne onaj crno-žuti s kojim vas je car zarobio! I zato ja kažem, pod taj barjak, narode!

DRUGI DREŽNIČANIN: A ko je još s vami? Malo vas ima!

RAKIJAŠ: Tu nas je stotina-dvije, u Rakovici hiljada, a već svuda unaokolo diže se na noge graničar! Na oružje i vi! K nama! Za vaše je dobro!

DURST: Za zlo, narode!

RAKIJAŠ: Njega ne slušajte! Ovo je sada naš vojvoda, vaš čovjek sa slavnog već danas Čuić-brda, Rade Čuić, koga svi znate!

ČUIĆ: Braćo, došlo 'e vrijeme da iskupite riječ koju ste zadali! Vi znate kako nas 'e sve stislo, da se dalje ne more! Vile došle k očima, il se vile slomit il oči iskočit!

DRUGI DREŽNIČANIN: Vala i 'est tako!

PRVI DREŽNIČANIN: Prije bi mogle oči iskočit!

DRUGI DREŽNIČANIN: A rašta, jadan? Nije li u nas snaga da slomimo vile ako očemo?

PRVI DREŽNIČANIN: Znam ja Radu Čuića! Bio on veljbaba, a ćio postati laćman kâ i sin mu u carskom Beču! A misto toga degradirali ga za neposluh na obična graničara! Zato se sad sveti!

DRUGI DREŽNIČANIN: Svaki od nas, more, ima poneki razlog da se sveti!

PRVA DREŽNIČANKA: A nu, Rade, 'e l' istina da si jutros u Bročancu ustrilio iz kubure kaprala Gavrana Grkovića?

ČUIĆ: 'Esam, ženo, i sve ćemo nesmiljeno maknuti s puta koji će nam se oprijeti! Za narodno dobro radimo!

DREŽNIČANKA: Ajme meni! Ubi mi divera! *Nariče, a druge žene je mire.*

DOŠEN: Ne nariči, ženo! Gavranu kâ gavranu, kakva zasluga, takva plata, dosta nam raskrvari leđa svojijem štapom!

DRUGI DREŽNIČANIN *svojima*: Pa što da promislimo, braćo? *Zakoraćio spram ustaša.* A oćete l' meni otpisati globu?

RAKIJAŠ: Nema više nikakve globe!

DRUGA DREŽNIČANKA *zakoračila je isto bliže*: Rano moja, a oćete l' puštiti mog Miću iz štokauza?

TREĆI DREŽNIČANIN: Oćete l' meni dati onaj bukvik uz kuću? Šuma kraj mene, a ne smim da sičem!

Dobar dio naroda, ne mareći za Durstovo branjenje, miješa se s ustašama, zagraje: Pa znaš... i red bi bilo...

RAKIJAŠ: Sve će, braćo, biti inače kad mi sami uzmemo vlast u svoje ruke!

DURST *rekrutima koji su se također uskomešali*: Vojnici! Sjetite se zakletve koju ste položili!

ŽUPNIK KORENIĆ *dohrlio je, stao u po scene*: Što je to, ljudi? Jesu li vam vrane oči ispile da što dobra očekujete od bune i bundžija? *Uhvatio za prsa starca s kolajnom na prsima*: Zar zato ta carska nagrada da tako cara sramotiš slušajući te rušioce prijestolja? Ljudi, četiri stotine godina bili ste ponos carski, uzor vjernosti, a sad da pljunete na tu četirstogodišnju slavu svojih predaka? Narode, tko je za cara i oltar, taj će se okupiti oko mene, poći sa mnom na večernju!

Zabuna u gomili. Zvono sa crkve.

RAKIJAŠ: Ne slušajte ga braćo! Rakovički župnik se pridružio nama, s nama su veća gospoda nego on, s nama je zagrebački nadbiskup! Tko je za slobodu, taj će poći s nama!

KORENIĆ: Ne vjeruj mu, narode! S njima nije nitko, osim nekoliko zavedenih budala koji će se za to ljuto pokajati! Je l' pametno, da ludo ginete? Tko ima razuma u glavi, poći će sa mnom!

PRVI DREŽNIČANIN: Ma što 'est 'est! Ne moreš u 'edan dan slomiti što 'e duralo četiri vika!

DRUGA DREŽNIČANKA: Bluna je, *udarila se u čelo*, što i na tren povirovah e će moj Mićo tako brzo iz štokauza! Ajme, moj Mićo!

STARAC S KOLAJNOM: Bog, pa car, graničaru svetinja! Ajmo, ljudi, u crkvu!

Gomila se povlači i odlazi sa župnikom, za njima i Durst s rekrutima.

ČUIĆ *gnjevno*: Stante, Drežničani, riječ ste dali, ne kaljajte obraz! *Rakijašu*: Da navalimo na njih?

RAKIJAŠ *zadržava ga, sam uzbuđen*: Ostavi, Rade, ne možemo da se bijemo s narodom! *Za gomilom koja odlazi*: Drežničani, požaliti ćete tu nevjeru! Teško Drežniku kad se vratimo! *Svojima*: Ajdemo i mi, braćo! *Odlazi s ustašama.*

DOŠEN *odlazeći prijeti se Drežničanima šakom*: Ej, tikvani!

KOSANOVIĆ *zaostao je s Momčilovićem*: Što veliš na to, Maksime?

MOMČILOVIĆ: Velim što od prvog časa, pamet u glavu, Miloše! *Oba odlaze.*

ZAVJESA

JEDANAESTA SLIKA

DOGAĐA SE U PLAVČI DRAGI, 9. LISTOPADA 1871. PODVEČER

LICA:

Eugen Kvaternik

Ante Rakijaš

Vjekoslav Bach

Rade Čuić

Milka Prpić, žena natporučnika

Papa Dokmanović } posluga

Jela

Maksim Momčilović

Oficirski stan. Rana večer.

MILKA PRPIĆ *sjedi do kolijevke i ljulja je pjevušeći: Aju, aju, nina nana, aju... Ustala je, pošla spram Jele koja kraj peći dosta rogovatno slaže drva. Tiše Jelo, usnula je! Sad samo da niko ne dođe! Nu Jelo! Trese je.*

JELA *nagluha, uspravila se, okrenula: Što si kazala, gospojo?*

MILKA: Je li papa dobro zarigl'jao vrata?

JELA: 'Est, gospojo, sama sam to učinila!

MILKA: I treba! Gospodin oberlajtnant nam je strogo naložio da nikome ne otvaramo vrata! Nikome, razumiješ! Oko nas je buna! *Pogledala je kolijevku, prisluhnula: No što taj pas toliko laje? Bože moj, poletjela je do prozora, kakva je to graja? I kao da svi dolaze ovamo! Jelo! Poletjela je do nje.*

JELA *opet zaposlena kraj peći, opet se uspravlja: Što si kazala, gospojo?*

MILKA *dršće, zuri spram prozora: Ništa nisam kazala...*

PAPA DOKMANOVIĆ *ušao u sobu, uzrujan: Gospojo, ustaše dolaze!*

MILKA: Samo da prođu, prođu... *Sama je poletjela do svjetiljke, prišarafjuje fitilj i napeto osluškuje graju koja je sve čujnija: Papa, jesi li dobro zarigl'jao vrata?*

PAPA: 'Esam, gospojo! To 'est, Jelo, 'esi li dobro zarigl'jala vrata?

JELA *opet se uspravlja: Što si kazâ? I ostala je zinutih usta. Vani na vratima jaki kucaj.*

MILKA: Ne otvaraj, papa, ne otvaraj!

GLAS IZVANA: Otvorite! Otvorite!

MILKA: Ne otvaraj!

GLAS: Otvori! Svoji smo!

PAPA: Razbit će nam, gospojo, vrata...

MILKA: Pa otvori im onda! Bože moj! Dijete moje!

PAPA *izašao je u hodnik, viče: Ko je?*

GLAS: Otvori, svoji smo! *Papa je otvorio vanjska vrata.*

BACH *na vanjskim vratima: Dobar večer, čiko! Jesu li tvoji kod kuće? Ukazao se na vratima sobe. Dobar večer, kumo!*

MILKA *odšarafivši upravo fitilj na svjetiljci, vrisnula je: Gospodine kume, vi!*

BACH *ušao je u sobu, za njim Kvaternik*: Gospodo kumo, ja glavom! Vi ćete oprostiti, put nas je vodio mimo, a već je zanoćalo, pa u sjećanju na staro prijateljstvo i kumstvo mišljah da mi nećete odbiti molbu da kod vas prenoćim sa svojim prijateljem. Ovo je Eugen Kvaternik...

KVATERNIK *klanja se*: Sto puta molimo za oprostjenje, milostiva gospodo!

MILKA *briznula je u plač*: Gospodo, gospodo!

BACH *ogledava se*: A gdi vam je muž?

MILKA: On je još ujutro odjahao u Plaški. I odande mi poslao pismo da nikoga ne pustim u kuću, nikoga! Gospodo, što će mi reći muž, što će reći njemu carskom oficiru? *Na dvorištu vani žamor ustaša.*

BACH: Ne brinite o tom, kumo! Nas je tu nekoliko stotina, sami se niste mogli braniti pred nama! A ja vam jamčim svojom čašću da vam ni vlas neće pasti s glave ni slamka nestati na dvorištu! Pa svoji smo, gospodo kumo, i divne nas uspomene vežu na vaše Brinje, s Dolfom, vašim bratom, koji vas, uostalom, pozdravlja...

MILKA: A što je s Dolfom? Je li i on s vama?

BACH: Njega smo ostavili kod kuće, u Brinju, da bude u spremi kad se tamo proširi ustanak...

MILKA: Bože moj, što uradiste, što uradiste! *Spustila se u stolicu*. Kume, a kažu još... da ste na pošti u Munjavi učinili svom ujaku strašnu nepraviliku, uzeli mu veliku novčanu pošiljku. Pred koji dan je tu za vama poslala potjera!

BACH: Što svijet govori, ili je bilo ili će biti, kumo! No tjeran, sada dodoh ja tjerati...

MILKA *zakopala glavu u ruke*: Što učinite, što učinite! Pogubiste glave svoje! *Gorko rida. U zipki je zaplakalo i dijete.*

KVATERNIK *primakao joj se*. Umirite se, gospodo! Čuo sam da imate maleno dijete, još na prsima! Škodit će mu! A mi možemo i otići, prespavati makar na sjeniku...

MILKA: Ne, ne, ostanite! Ostanite! Jelo! *Ova se opet ukazala na vratima*. Spremi nešto gospodi za večeru! Zakolji onu puricu! A spavati možete u fremdencimeru! *Pošla je do zipke i mireći dijete vuče zipku u drugu sobu.*

BACH *skočio je*: Dopustite da vam pomognem, kumo! *Prenosi zajedno s njom zipku u susjednu sobu. Za njima je tamo, vrteći glavom, kao da nije razumjela gospođu, otišla i Jela. A ovamo ulaze Čuić i Rakijaš.*

ČUIĆ *Kvaterniku*: Za toliki tabor bit će premalo hrane i ja mislim da pošaljem po hranu u Plaški, svom prijatelju, trgovcu Jovi Trbojeviću...

KVATERNIK: Jovi Trbojeviću? Znam ga sa sabora šezdeset i prve! No baš sinoć u Rakovici podsjetio me na nj Vrdoljak kako nas je u saboru ostavio uoči najodlučnijeg glasanja, otišavši kući na dopust. Možeš li se dakle u nj pouzdati?

ČUIĆ: Da trguje, to će, mislim, uvijek htjeti. A dobro je, da kompanija u Plaškom dozna za naš dolazak, u nju se ja mnogo uzdam!

KVATERNIK: Rade, ti si se pouzdavao i u drežničku kompaniju!

RAKIJAŠ: Ne bi Drežnik iznevjerio da mu u odlučan čas kad je narod već prelazio k nama, sve ne pokvari ona mantija! Ali!...

JELA *vraća se*: Razumjela sam, gospodo! *Odlazi.*

KVATERNIK: A kuda ste smjestili zarobljene oficire?

RAKIJAŠ: Kod krčmara su pod stražom! Nu najvolio bih ih sve popeti na bukvu! Na bukvu za onog nepoštenjaka, majora Rašića, koji nam je dao časnu riječ da će se vratiti, a otišao je da protiv nas vojsku kupi!

KVATERNIK: Uistinu, nisam mislio da štapski austrijski oficir može sa časnom riječju postupati kao kurva i ubuduće bit ćemo oprezniji! Rade, ti se dakle pouzdaješ u plašku kompaniju?

ČUIĆ: Imam najbolje glasove o njoj! A kad nam se ona pridruži, lako nam je dalje na Ogulin!

KVATERNIK: Na Ogulin, pa na Karlovac, da! A onda nam je otvoren Zagreb, Hrvatska! Danas su već sigurno u Zagrebu izašli pozivi na ustanak...

RAKIJAŠ: Bach kaže da je glede toga sve potrebno udesio s Matasićem i omladincima!
MILKA *izašla je s Bachom*: Sjedte, gospodine Kvaterniče, ja idem da prigledam radi večere!
KVATERNIK: Hvala vam, milostiva gospodo!
ČUIĆ: Nu idem ja da pošaljem ljude u Plaški.
KVATERNIK: Budi tom prilikom tako ljubezan, pa mi pošalji iz kočije onaj kovčeg s mojim stvarima!
RAKIJAŠ: Pobrinut ću se ja za to! *Oba odlaze.*
KVATERNIK *Bachu*: Je li se umirila gospoda?
BACH *sjeda*: Kako se to može žena koja u toj borbi ima na jednoj strani brata, a na drugoj muža!
KVATERNIK: Staro pravilo, podijeli Hrvate i vladaj nad njima! *Pauza.*
BACH: Što si se zamislio, Eugene?
KVATERNIK *trgnuo se*: Ah, tako! Mislim, kako se narod mnogo slabije odaziva nego smo se nadali! Bliža se konac već drugog dana ustanka, a odazvaše nam se tek tričetiri sela!
BACH: No što ćeš, kad smo morali započeti ranije nego smo mislili! Da nas ta potjera za mnom nije otkrila na sastanku kod Čuića, dočekali bismo veliki sajam u Rakovici i svijet bi odmah znao za nas!
KVATERNIK *ustaje*: Uzdajmo se ipak u providnost!
MOMČILOVIĆ *ulazi sa kovčegom*: Evo kovčega! Staviti ću ga tu do peći, neće valjda u njemu izgorjeti artija!
BACH: A otkud znaš da je u njemu artija?
MOMČILOVIĆ: Pa vidio ja kad 'e gospodin otvarâ kovčeg! Nisu u njemu, na žalost, pare, kâ u tvojoj torbi, gospodine!
BACH: I to si vidio!
KVATERNIK: Više je u tom kovčegu od para, povijest roda našega! A iz kog si ti mjesta, prijatelju?
MOMČILOVIĆ: Iz Močila, gospodine!
KVATERNIK: Ah, odande otkud nas je jučer straža htjela iza leđa napasti?
MOMČILOVIĆ *sa zlim osmijehom*: Ništa ja o tom ne znam, gospodine!
RAKIJAŠ *ulazi*: Nu Maksime, traži te vojvoda Rade da pođeš s ljudima u Plaški po hranu! Govore da se ti najbolje razumiješ u Plaškom i znaš tamo s Jovom Trbojevićem!
MOMČILOVIĆ: Ko ne zna Jovu, stari smo mi znanci! No idem, gospodine! *Odlazi. Kvaternik uporno gleda za njim.*
BACH: Uistinu, Eugene, zašto si ti sa sobom u bunu ponio sve svoje rukopise i zapiske?
KVATERNIK *lecnuo se, gleda ga*: Zašto? Pa... tko zna! Dobro može opet doći pero, ne uspije li mač i budemo li, ne dao bog, morali nastupiti uzmak!
RAKIJAŠ: Kakav uzmak? Dok je ovog mača, *lupi po balčaku mača*, može biti samo naprijed. Samo naprijed! *Izvukao je mač, zamahnuo njime i kako je udario s njime o pod otkrhnuo se vršak. Zuri u to.* Braćo, zla sreća naša, ošla sablja na dvoje!
KVATERNIK *skida naočari, zuri u sablju*: Bog budi s nama!
BACH *podigne vršak sablje*: Nu braćo, ne budimo praznovjerni! Ovo je austrijska sablja, zato smo i došli ovamo da je slomimo! *Smije se, no smijeh mu zvuči usiljeno.*

ZAVJESA

DVANAESTA SLIKA

DOGAĐA SE U PLAŠKOM, 10. LISTOPADA 1871. POSLIJE PODNE

LICA:

Rade Čuić
Jovo Trbojević, trgovac
Miloš Kosanović
Maksim Momčilović
Jedan ustaša
Više ustaša

Pred zavjesom. U razgovoru dolaze Trbojević i Čuić.

TRBOJEVIĆ: Rade, ti sam vidiš kako je! U Plaškom na koji toliko računaste, ne odaziva vam se niko! Još rano ujutro odvede vam oberlajtnant Prpić najpouzdaniju za vas kompaniju u Ogulin! Ništa ne čede o vami čuti katolički popo, naš proto vam samo pod silu blagoslovi zastavu! I što da očekuješ drugo, doklen je još ujutro proglašen prijeki sud! 'Esam li ja možda ludi' gljiva jeo da vam u takvim prilikama prodajem 'ranu i piće ili i stanem na trg te pozovem narod na bunu, kako to od mene čede onaj ludi Kvaternik i ona goropadna bluna, kakono ga u Karlovcu kâ policajca zvaše, Udmanić Rakijaš! Nego ja i tebi kažem: okani se te opasne ludorije, brate Rade!

ČUIĆ: Kasno 'e već!

TRBOJEVIĆ: Bolje kasno nego prekasno! A znam ti ja to benetalo Kvaternika još iz oni' dana kad pred desetak godina bija' krajiškim zastupnikom na saboru u Zagrebu! Kule u zraku, njegove osnove! A ponajglavnije, on oće da mu mi Srbi stvaramo veliku Rvatsku, doklen ga na cjedilu ostavljaju njegovi vlastiti Rvati! U Drežniku je to bilo, pa i noćas, znam pod izvjesno, u Plavči dragi, gdje ga odbjegnu cijela grupa Rakovčana pod firerom Luketićem! Brate Rade, a ti si zaboravio da ti je vlastiti sin carski oficir, zaboravio i na to da Kvaternik radi za mađarone i oće nas dovesti pod mađarski jaram!

ČUIĆ: Ne, to on neće!

TRBOJEVIĆ: Što god on oće, al vaš ustanak 'e ludost i ti ćeš samo uludo izgubiti glavu!

ČUIĆ: Pa Jovo, ja ubi' kaprala Grkovića, meni oprostjenja nema! Da se predam, izgubi' glavu, da izdam, to neću nikad! 'Edino možda, ako baš mora biti, da pobjegnem...

GLAS: Gospodine Jovo! Dođite brzo!

TRBOJEVIĆ: Zovu me! Možda i ope' onaj Rakijaš! Rade, pobjegni, predaj se, čini što znaš, sve 'e bolje nego da produžiš tu komediju! Al ja te i za sebe molim! Sve mi se čini da mi taj Rakijaš ne snuje dobro! Brate Rade, kako ja tebi, pokaži se i ti meni prijateljem, ako bude nužno!

ČUIĆ: Oću, Jovo! Nisi naš, al te držim za poštena čoeka!

GLAS: Gospodine Jovo, dođite!

TRBOJEVIĆ *viče*: Idem! Nu zdravo, Rade!

ČUIĆ: Zdravo! *Rukuje se, gleda za njim, pa zamišljen odlazi na drugu stranu sukobljujući se s Kosanovićem i Momčilovićem.*

KOSANOVIĆ: Rade, što ti tu švrljaš oko Jovine kuće?

ČUIĆ: Kuda ste upravili vas dvojica?

KOSANOVIĆ: Znaš, nekako nam se ne dopada ova naša buna...

ČUIĆ: Kako ne dopada? A ti, brate, izmisli bolju! *Odlazi.*

MOMČILOVIĆ *gleda za njim*: Čudno on to reče! Još juče bi te sasjekâ da si mu što takova kazâ!

KOSANOVIĆ: Sve se čini, i on izgubio vjeru! E, ne vide ga uzalud s Jovom, bit će Jovo i njemu otvorio oči kâ ne 'ednomu danas!

MOMČILOVIĆ: Imaš da što naučiš od Jove, uvjerio se ja o tom sinoć kad me poslaše amo iz Plavče zarad 'rane! Al ti znaš da sam ja od prvog časa i bez njegov zamrzio te smutljivce! Brate, nedavno mi izgorjela kuća, bacio se ja na posâ da još na vrijeme, pred zimu, izgradim novu, a ti smutljivci navalili: ajde s nama u rat! Protiv koga, zašto? E, da me nije bilo strâ da mi ne zapale još i ono nedograđeno, šuma bi me vidila a ne ta buna!

KOSANOVIĆ: Ja im, luda, povjerova' u prvi mâ! Al kad vide' kako to ide i kaki su to ljudi, stade mi padati mrena s očiju! Brate Maksime, zar je ikad na svijetu bilo arambaše koj bi se tako dâ nasamariti kako se dade taj naš od majora Rašića! I gdje ikad vide da bi takov vodio narod!

MOMČILOVIĆ: Još 'vako u kočiji kâ da 'e na svadbu došâ! Brate Miloše, sluša' ja od svog oca kako 'e to bilo kad 'e graničare poveo u boj Jelačić! Sjeo on na konja, isukâ sablju i jurnuo poljem kâ da ga vile nose! A taj Kvaternik sve u kočiji, u kočiji, kâ ranjenik, kâ stara baba!

KOSANOVIĆ: E, al Jelačić povede naše protiv Mađara, a ovaj nas, kaže Jovo, oće dovesti pod Mađare! Da razvojači Krajinu, da nam oduzme oružje, da nemaš više ni puške ni kubure!

MOMČILOVIĆ: Od mene to lje dočekati neće! Prije ću ja... no kuda jure ti ljudi? *Projurilo nekoliko ustaša.* Ljudi, šta 'e s vami?

JEDAN USTAŠA *zaustavio se*: Stiže pošta, donese glas: carska vojska dolazi na nas iz Ogulina! Zagrepčani naredili uzmak u Ljupču planinu, spasavaj glavu ko kako more! *Pobjegne.*

MOMČILOVIĆ: Ču li, Miloše? I mada si po šarži stariji, eto ti mog savjeta: idemo i mi s ostalima u Ljupču! Preko nje nas ionako vodi put u naša Močila! Ali onda...

KOSANOVIĆ: Što smisli, Maksime?

MOMČILOVIĆ: Sabrat ćemo naše Močilance, pa u noć kad niko ne vidi, kâ oni Rakovčani noćas iz Plavče, bježde, svaki svojoj kući!

KOSANOVIĆ: A ako nam upale kuće, kako se zaprijetiše bjeguncima? I što ćeš, kad dođe, reći carskoj vojsci?

MOMČILOVIĆ: Što ću reći? Bolje da pitaš što ću učiniti! Miloše, *nagnuo se, tiše*, ja tako mislim... Kad dodemo u Močila, sabrat ćemo ljude, a ti si pismen, pa ćeš napisati pismo majoru Rašiću, koji se, kažu nalazi već s vojskom u Rakovici! Napisat ćeš mu pismo da smo uvidjeli svoju krivnju i spremni smo je okajati tako da mi Močilanci napravimo zasjedu i pobijemo vođe ako nam se zajamči slobodan povratak kući... Rašić neka dođe pred nas s vojskom u pomoć... i uspije li nam to, ko će nam još zapaliti kuće, kakve se još imaš bojati kazne? A Miloše, *šapće*, ne primijeti li ti, koliko novaca ima u torbi onog Bacha?

KOSANOVIĆ: Tako misliš, Maksime?

MOMČILOVIĆ: Samo to 'e spas i da sâm nešto imaš od te bune! Zadužio se ja za kuću i treba mi para! No nama 'e ići, čuješ li, graja 'e sve veća! *Truba zovući na okup, opet nekoliko ustaša probježi mimo njih.*

KOSANOVIĆ: Teško 'e to, Maksime! Al bolje, da padne nji'ova glava nego naša! Oni su krivi, mi i' ne zvasmo ovamo niti znadosmo za nji'! *Oba žurno odlaze.*

ZAVJESA

TRINAESTA SLIKA

DOGAĐA SE U PLAVČI DRAGI, 10. LISTOPADA 1871. UVEČE

LICA:

*Eugen Kvaternik
Ante Rakijaš
Vjekoslav Bach
Rade Čuić
Milka Prpić
Papa*

Kao i jedanaesta slika. Gori svjetiljka. Vani graja. Milka Prpić odložila je nahranjeno dijete u kolijevku, brzo zakapča bluzu. Uletio je papa.

PAPA: Gospoja, naši se gosti vratili!

MILKA: Kakvi gosti?

PAPA: Oni što nas jutros ostaviše! Zaustaviše kola baš pred našom kućom! Svi se ustaše vraćaju, bježe!

Bach i Kvaternik ulaze uzbuđeni.

BACH: Kumo Milko, mi samo na tren, da vam na prolazu još jednom zahvalimo za topli sinoćnji prijem i da se oprostimo...

MILKA: Što se dogodilo? Jeste li bili u Plaškom?

BACH: Odande dolazimo!

MILKA: Što je s mojim mužem?

BACH: Vaš muž nam je odveo iz Plaškog kompaniju u čiju pomoć smo se najviše nadali, tako ni njega nismo tamo našli!

MILKA: Bože moj, bože moj! *Plače.* A što ćete vi sad? U Rakovici je vojska; kažu da ste sa sviju strana opkoljeni!

BACH: Pokušat ćemo se preko Ljupče planine dočepati Korduna i pobuniti taj ili se probiti u Bosnu! No ne plaćite kumo, molim vas, ne plaćite!

RAKIJAŠ *ulazi uzrujan sa Čuićem, još izvana čujan:* Ne može to biti, Rade! *Kvaterniku.* Rade bi još uvijek silom htio da pustimo Jovu Trbojevića natrag u Plaški!

ČUIĆ: Jovo 'e moj prijatelj i ja jamčim za nj...

RAKIJAŠ: Ali ja imam svjedoke da je on u Plaškom huckao narod i same naše ljude protiv nas! Imati njega sa sobom znači uz zarobljene oficire imati protiv neprijatelja jednoga taoca više! Pa uostalom, što mu fali kod nas? Vozi se s Eugenom i Lojzom u kočiji, ljepše mu je nego samim oficirima, koji hodaju pješke...

KVATERNIK *Čuiću:* Meni samom je, Rade, taj Jovo odbio sve što sam ga tražio u interesu našeg poduzeća. On je izdajica i zaslužio je gori postupak nego što mu ga mi ukazujemo!

ČUIĆ: Kakav 'e da 'e, no bratimismo se nekad, pa mi ga 'e žâ! Nu ja do tebe i radi druge stvari! Ja predlažem da podijelimo vojsku i 'edna četa da nam bude zaštitom od kakova iznenađenja iza leđa sa strane Plaškog!

KVATERNIK: Možeš baš ti preuzeti vodstvo te zaštitnice, Rade! Na čelu vojske može da ostane Rakijaš! Nu o tome možemo još govoriti! Red je da se praštamo! *Uzbuđeno.* Milostiva gospođo, još jedanput i s moje strane stotruka hvala!

MILKA *plače*: Što učiniste, što učiniste!

KVATERNIK: Što učinismo? Možda... što htjedosmo učiniti? Ne može, gospođo, naš narod biti vječnim ordonanom drugih naroda, mi pokušavamo ukinuti tu sramotu! Ne uspije li to još nama, tu su *pokazuje zipku* djeca, njima će to uspjeti! nu zbogom. *Rukujući se drži njenu ruku u svojoj i tek nakon kratke šutnje nastavlja.* Jednu molbu imam na vas! Vaš brat zna moju ženu... Ne znam što se može dogoditi s nama, pa vas zato molim neka joj Dolfe izruči moj pozdrav! *S trenutačnim smiješkom.* I ona je Milka, kao i vi! *Sagiba se i ljubi joj ruku.*

MILKA *u suzama*: Učinit ću to, gospodine! Sretno vam bilo!

KVATERNIK: Zbogom, gospođo, i hvala vam! *Obazire se, nijemo se rukuje i sa starim papom, pa se obraća ostalima.* Naprijed, braćo, na Kordun! Ništa još nije propalo dok nam je živa na ramenu glava! *Odlazi.*

ČUIĆ: Bez zamjere, gospoja! Laku noć. *Odlazi.*

RAKIJAŠ *pogledao je samo Milku, no otišao je bez riječi.*

BACH: Još jednom, oprostite, kumo! *Ljubi joj ruku.* Zbogom i vi, papa! *Rukuje se i s ovim, pa se okreće Milki.* I pozdravite Dolfa! Ne znam da li ćemo se još ikada vidjeti! *Brzo odlazi za ostalima, vani graja ustaša.*

MILKA: Kume! Kume! *Bacila se na stolicu kraj stola i rida. Stari papa, do peći, briše suzu.*

ZAVJESA

ČETRNAESTA SLIKA

DOGADA SE U JEDNOM KLANCU LJUPČE PLANINE U PRASKOZORJE 11. LISTOPADA 1871.

LICA:

Ante Rakijaš

Miloš Kosanović

Maksim Momčilović

Avram Trbović, firer

Mile Trbović, gefrajter

Još nekoliko prebjega

} ustaški
} prebjezi
} iz
} Močila

Pred zavjesom. Vuku se Kosanović, Momčilović, Mile i Avram Trbović i još neki ustaški prebjezi. Svi s puškom.

KOSANOVIĆ *Momčiloviću*: Ako 'e major Rašić primio naše pisamce, onda on već sigurno krenu iz Rakovice i mora biti blizu! Mi mu naznačismo mjesto zasjede, tu blizu tvoje kuće!

MOMČILOVIĆ: Ima on dosta ljudi kojima je lako naći to mjesto! No što i ne bi primio pismo; Đurad Sedlar, koga poslamo, pouzdan 'e čoek, isto i Petar Kosanović, koga poslamo za njim!

KOSANOVIĆ: Samo da se one nesreće ne dignu prerano u taboru! Nas triest, a nji' još koja stotina, bez vojske nam teško more biti! Sreću još imasmo u taboru, te uzmogosmo pobjeći bez kakva jada...

AVRAM TRBOVIĆ: Tamo niko ništa ne sluti... Pred sat-dva posla me Rakijaš naprijed ovamo u Močila da sakupim provijant...

MOMČILOVIĆ *namigujući mu spram ostalih prebjega*: I da zapališ kuće bjegunaca, to 'e još važnije...

AVRAM: Nu 'est, i to, imaš dakle razloga da se braniš...

MOMČILOVIĆ: Sebe i svoje ognjište, 'est! *Kosanoviću*: Nu čega se ti bojiš, Miloše? Zna major Rašić kade mu 'e krenuti i stići, major 'e! A vi, momci, pamтите kako se dogovorismo! Pucaj samo u onog barjaktara Rakijaša i u onu gospodu u kočiji! Ali pazi, pazi da ne pogodiš i našega Jovu iz Plaškoga kojega su gospoda, kâ neku zaštitu za svoje živote, posadila izmed sebe u kočiji! I osobito, braćo, pamet u glavu i otvorite oči da nam ne umakne onaj mlađi u kojeg je torba s novcem! Razumjeste li, torba s novcem! S iljadama forinti!

MILE TRBOVIĆ *i drugi prebjezi*: Razumijemo, Maksime!

JEDAN PREBJEG: E, da su nam te iljade!

MOMČILOVIĆ: Mogu, more, biti i naše ako ćemo biti pametni! Tko uvati, nek dobro sakrije, al jao onome koj izda!

MILE TRBOVIĆ: Samo mi se ta magla ne sviđa, nećeš pravo vidjeti da gađaš!

MOMČILOVIĆ: Vidjet ćeš, samo dobro nišani! Nu šta, ne čini li se kâ da dolaze? *Svi prisluškuju*. Bora mi, i kâ s 'edne i kâ s druge strane; i od Ljupče i od Rakovice! Momci, al od Ljupče sigurno! Svaki na svoje mjesto! 'Esu li se drugi porazmjestili?

KOSANOVIĆ: 'Esu, Maksime! Ja sam im porazdjelio mjesta! Nu ajmo i mi, momci! *Odlazi brzo sa svima ostalima osim Mile Trbovića i Momčilovića*.

MILE TRBOVIĆ *baca se s puškom u kut scene na desno*: Ja ću ovdje da se sakrijem!

MOMČILOVIĆ *iza njega učini isto*: Ti'o, Rade! *Pauza*.

TRBOVIĆ *šaptom*: Maksime, evo predstraže, njih šestorica!

MOMČILOVIĆ: Pusti i' da prođu da ne poplašiš ostale! *Pauza*.

TRBOVIĆ: Eno barjaktara Rakijaša na konju!

MOMČILOVIĆ: Pusti ga bliže. Pucaj! *Već je prije odnekale pao hitac, a sada pucaju i Trbović i Momčilović, kojem zatajuje puška.*

RAKIJAŠ *iza scene*: Ne bojte se! Nekoja kuja to mene hoće da straši! *Novi prasak pušaka. A jao!*

TRBOVIĆ: Pao 'e pogođen! A eno i kola! *Momčilović je naglo skočio, zaletio se iza scene.* Maksime, pred njih, kundakom po konjima! Gospodine Jovo, ukloni se da te ne pogodimo! *Kosanoviću koji se pojavio. Zagrepčani su iskočili iz kola, bježe! Stojte, zavodnici naroda! Puca, na sve strane pucnji. Gle, i oni pucaju! Al mladi, s torbom, pao 'e! I staromu 'e klonula ruka! Naprijed! Na nji', momci! Ustao je, trči.*

KOSANOVIĆ *za njim*: Na nji'!

OTKRIVA SE ZAVJESA

PETNAESTA SLIKA

DOGADA SE NA ISTOM MJESTU I U ISTO VRIJEME KAO I ČETRNAESTA SLIKA

LICA:

Eugen Kvaternik

Vjekoslav Bach

Stanislav Rašić, major

Jovo Trbojević

Vasilj Došen

Maksim Momčilović

Miloš Kosanović

Mile Trbović

Avram Trbović

Natporučnik Lulić, zarobljeni katast. oficir

Stražmeštar drežničke satnije

Ustaše, ustaški prebjezi, zarobljeni oficiri i vojnici drežničke satnije

Maglovito praskozorje. Nalijevo vidna kočija. Iza nje na kraju scene vidan na zemlji krajičak nacionalnog barjaka. Na desno leži BACH s torbom i kuburom u rukama. U sredini, isto s kuburom, ranjen, tetura KVATERNIK. Ustaški PREBJEZI sletjeli su se sa sviju strana na nj, neki i s podignutim kundacima.

MOMČILOVIĆ isto s podignutim kundakom: Utuci ga!

KVATERNIK pao je, digao glavu: Dosta je! Pao glavom nauznak i smirio se.

KOSANOVIĆ: Tome je zaista dosta! Prebjezi stuknuli, gledajući leš.

TRBOJEVIĆ viče kraj kola: Živio car! Momci, spasite oficire! Pobit će i' eskorta! Puškaranje iza scene nadesno.

Prebjezi su poletjeli tamo, a slijeva je doletio drugi jedan prebjeg sa serežanskim crvenim plaštem koji u trku baca na sebe.

MOMČILOVIĆ prebjegu: Otkud ti to?

PREBJEG: S Rakijaša! Poletio je do Bacha, istrgnuo mu iz ruku torbu i kuburu i, sakrivši ih pod plašt, nestao, slijeđen od Momčilovića. U isti mah iza scene nalijevo krika. Hura! novo puškaranje. Hura! Predajte se! Prebjezi koji su se stali vraćati, bježe natrag. Pojavili su se vojnici drežničke satnije, na čelu s majorom Rašićem.

RAŠIĆ s podignutom kuburom u ruci: Tko je za cara, naprijed za mnom protiv buntovnika!

TRBOJEVIĆ sakrio se i opet se javio za kolima: Gospodine majore, pobit će zarobljenu gospodu oficire! Aj, evo i'!

Zarobljeni oficiri se vraćaju. Bježanje, komešanje na sceni ustaša, vojnika, prebjega, koji se vraćaju mirniji.

LULIĆ *Rašiću*: Zahvaljujemo pokorno, gospodine majore, u pravi čas ste došli i spasili nam život! Ovako se razbjegla naša eskorta!

RAŠIĆ: Razbjegli se ili ne razbjegli, umaknut nam nijedan neće! *Prebjezima koji mu prilaze, pozdravljajući ga po vojnički*: Tko je ubio ovu dvojicu?

MOMČILOVIĆ, KOSANOVIĆ, *oba* TRBOVIĆA: Mi, gospodine majore!

KOSANOVIĆ *sam*: A tamo naprijed leži s barjakom mrtav Rakijaš!

RAŠIĆ: Vi ste to, Močilanci! *Nagiba se, gleda naprijed*. Nu barjak ostaviste, a njega svukoste! A što je s Radom Čuićem?

Prebjezi su se zgedali.

MOMČILOVIĆ: On mora da je odostraga sa svojom četom! E, ako samo ne utekne! A vaša sablja 'e tu nedaleko na kolima sa sabljama drugi' oficira, gospodine majore!

RAŠIĆ: Donesi ih amo! *Momčilović je otrčao na jednu stranu, a sam Rašić se zaletio na drugu spram kočije, viknuo prebjezima*: Iznesite ovaj kovčeg!

MILE TRBOVIĆ poletio je, iznio ga.

RAŠIĆ: Otvori ga!

TRBOVIĆ: Nenam ključ, gospodine majore! *Izvukao je iz džepa nož.*

RAŠIĆ *jednom svojem vojniku*: Otkini bravu bajunetom! *Vojnik to čini; Trbojeviću*. Tko ste vi?

TRBOJEVIĆ: Trgovac Trbojević iz Plaškog, gospodine majore! Ustaše me silom povedoše sa sobom kâ taoca!

Vojnik je otvorio kovčeg. Oficiri i Trbojević skupili su se oko njega. Iza jednog brda, kroz maglu, diže se sunce. Rašić se sagnuo spram kovčega i prvo izvadio malen pečat.

RAŠIĆ *čita oficirima*: Narodna vlada, jednakost, sloboda, nezavisnost! Alaj su se dosjetili! *Vadi rublje iz kovčega, baca ga vojnicima i prebjezima*. Evo vam, podijelite haljine njegove! *Prebjezi i vojnici bacili su se na rublje, no vojnici ga otimaju prebjezima i uzimaju za se. Dotle je Rašić sam prevrnuo kovčeg, isipao spise i hartije, pogledao ove, pogledao trup Kvaternika i Bacha i dreknuo na prebjege*: A gdje je torba s novcem, koja je bila u tog čovjeka?

Momčilović je u taj tren došao s nekoliko oficirskih sabalja na rukama. On i ostali prebjezi su se opet zgedali međusobno, slegnuli ramenima, pa se ukočili u šutnji.

LULIĆ: Meni se čini da sam vidio kako bježi s njome jedan serežan... *Zapazio je Momčilovića sa sabljama, poletio do nj s drugim oficirima*: Ah, naše sablje!

STRAŽMEŠTAR DREŽNIČKE SATNIJE *istodobno, još iza scene*: Ti si bio u njegovoj zalaznici! *Pojavljuje se s Vasiljem Došenom kojega s oduzetom puškom tjera mlad carski vojnik. Kud pobjegnu Rade Čuić?*

DOŠEN *otresito*: Ne znam! *Vojniku koji se zgrnuo na nj i udario kundakom puške. A ti ne tuci, sebe tučeš!*

MOMČILOVIĆ *poletio je u isti tren do Rašića noseći mu sablju*: Izvolite, gospodine majore, vaša je...

RAŠIĆ *opasujući sablju, kao i drugi oficiri zagledao se u Došena; porugljivo*: A gle toga, došao da vidi kusturaše!

STRAŽMEŠTAR *dao je tren prije vojniku znak da stane s Došenom, pa se sad požurio do Rašića, ustobočio se i raportirao.* Pokorno javljam, gospodine majore, većina ustaša se razbježala, jedan dio se predao, drugi smo pohvatali, što da činimo s njima?

RAŠIĆ *oturio je od sebe jedan spis koji mu je bio pod nogom, odsječno, gotovo vičući:* Pod istragu s njima u Rakovicu!

STRAŽMEŠTAR *salutirao je:* Pokorno molim, gospodine majore, razumio sam! *Okrenuo se vojniku, zafrknuo prstom u znak da s Došenom krene dalje.*

ZAVJESA

EPILOG⁴

DOGAĐA SE NA JELAČIĆEVOM TRGU U ZAGREBU, POLOVICOM LISTOPADA 1871.

LICA:

Prvi purgar

Drugi purgar

Ivan Vončina

Feldmaršallajtnant Anton vitez Mollinary, zapovjednik Granice i generalne komande

Gradski nažigač, gradski stražar, nekoliko prolaznika

Predvečerje na Jelačićevom trgu. U pozadini vidan Jelačićev spomenik, niske kuće sjeverne strane trga i iznad njih stara katedrala.

DVA PURGARA stoje pod kandelabrom plinske svjetiljke.

PRVI PURGAR: Je, tak im je to, gospon Glistić! Če se prav sečaju, on veliki sabor je bil gda smo se zestali na Markovom placu i već ondak znali da ne bu dobro zišlo s tem *obazrevši se, zguči glavu, spušta glas*, Kvaternikom! Baš teh dan sem mislil kak je prav ondak imel on šnajder i pek, bog mu daj duši lahko, dened ni nega više nî, se je, veliju, obesil!

DRUGI PURGAR: Je, veliju, da su mu šnofanec v žemlama našli, pak se je strašno giftal na osmehovanja da je iz pekarije trafiku napravil! No meni je itak teško verovati ter bi človek zбоgradi takve bedarije mogel v smrt oditi!

PRVI PURGAR: Više put ludi znaju strašno bedasto vmreti! Kaj je kaj spametnešega od tega šnajdera i peka Kvaternik napravil kad je v onu Rakovicu odišel grencere na cara puntati i sam svoju glavu zgubiti? Je, velim im ja, *pokuca se o čelo*, tu kod toga človeka nî nekaj bilo v redu!

DRUGI PURGAR: Pak je i nas zagrebečke purgare pobuniti štel! Su čuli valda, *nagiba i on glavu, spušta glas*, su po gradu bili nalepleni plakati v kojih se i ves Zagreb zvalo na puntu! Je, med nami rečeno, ja sam im videl jen takov plakat! Idem ja vulicom, vidim, stražar nekaj trga ze zida, a to ti je cedula na kojoj je z rukom napisano da su krajišniki već pobedili carsku vojsku i da se, *šapće*, mi si na oružje stati moramo za slobodnu Hrvatsku!

PRVI PURGAR *s prezirom*: Vse je to bilo samo sim pak tam... kakova pobeda! Se već vse zna, im stoji v novinah! Zdiglo se par sto graničarov, pa su se čez dva-tri dana opet rastepli čim su se samo na pravu soldačiju namerili! Vendar se i to zna da su Kvaternika i one njegove druge bedake, nekakvog Rakijaša i Bacha, sami njegovi ludi vubili, a pripoveda se, i orobili! Hm, se more biti, puno je još rauberije v našem puku, pa bil on kršćenik ovakov ili onakov!

DRUGI PURGAR *vrti glavom*: Kuliko greha, kuliko žrtev! Se pripoveda da je sva sila graničarev osujena na štrik i postrelana, a su valda čuli, *opet spušta glas*, da i tu pri nas v Zagrebu ima sila njih zaprtih... si Starčovići, nekakov Matasić, dijaki... *Uzdahne*.

⁴ Radi opsežnosti drame ovaj epilog se u kazališnoj izvedbi ne mora igrati. Ili pak, radi još većeg skraćenja, može se igrati on mjesto sviju slika, od 9. do 15. slike o Rakovici. U tom slučaju otpada u 8. slici dijalog između Bacha i Kvaternika o Vončini i Mollinaryju. (A. C.)

PRVI PURGAR: Čul sem to i vse nih meni ni niš žal! Kad su si prostrli, tak si nek ležiju! Prav-zaprav, vsi ti stekliši, i Starčević ž njimi, nigdar mi se dopadali nesu! Jih prosim lepo, već je čisto sed, bel kak mleko, a ostal je, baš kak on Kvaternik, bogec, bez službe, bez imetka, pravi proletarijuš! Je, pak nek mi rečeju, gdo sebi niš privrediti i steći ne zna, kaj taj i za domovinu steći more? Zmutnju delati, rovariti, kak su prav novine pisale, suprot općinskoga reda i segurnosti, baš kak oni pariški petrolerci ovega leta, je, to ide, to bokčija jedino i more. To je, ja sudim, više neg se drugo, Kvaternika baš i otpelalo v Rakovicu!

DRUGI PURGAR: Pripovedaju da se tam samo fort v kućiji pelal, kak najveći gospon, pak da su ga v kućiji i vubili!

PRVI PURGAR: Morbiti! Nu je, ali i to ti je buna, v kojoj se v kočiji pelaš kak da pira ideš slaviti! Navek je on tog Jelačića špotal, *pokazuje spomenik*, kaj je caru pomogel proti Mađarom, i je istina da ni onak baš za nas Horvate se zišlo kak je Jelačić govoril! Al sem ja bana Jelačića tu na Harmici videl gda ga inštalirali jesmo! Tak nigdar tu prelepu spodobu zaboravil ne bum: na kojnu, baš kak ga i sad tam na spomeniku videti moreju, s sablom v zraku, još živ kak zlit iz železa! Je, za takvim su graničari mogli ponoreti da su za njim kak cujzleki bežali... A on Kvaternik, onak siten... no kaj vi vzdışete tuliko, gospon Glistić?

DRUGI PURGAR *zbilja je uzdahnuo i jer je iza njega prošla jedna starija žena sa zaplakanim djetetom, povukao je drugog purgara u stranu*: Nu tak, znaju, v poverenju vam bum rekel, za sina se svojega bojim, jurista. Toliki juristi su denes starčovićanci, pak je i moj, a znaju, naj med nami ostane, je ves nor zarad takvog strašnog konca Kvaternika i rešta Starčovića! Veli da su to jedini naši pravi ludi koji Horvatski dobro hočeju, i ja se bojim da i nega morbit još ne pripreju!

PRVI PURGAR: Ti naši dijaki su zbilam takajše čisto obnoreli! Znam ja to, dohađaju oni k meni v bertiju, politiziraju tam, pak su nejenkrat i mene na svoju stran povleči šteli! Al kaj se mene dotikavle, ja sem bil i budem za našu narodnu stranku! Je, i vidiju, to je ono kaj me srđi! Tak smo lepo ovoga leta na izborih pobedili, zebri v celoj zemlji i pri nas v Zagrebu same naše zaufane lude, Mrazovića, Vončinu, se dobre prijatele našeg Štrosmajera. I baš kad se najlepše pokazalo da bu predi ili kasneše moralo biti onak kak Horvati hočeju, ondak puf najenput on Kvaternik v Rakovicu, pokaži Mađarom i Švabom kaj nemreš a ne kaj moreš, je l' to hasnovito za domovinu biti more?

DRUGI PURGAR *radi novog prolaznika, jednog muškarca, još više povukavši drugog purgara u stranu*: Naj mi oprostiju, gospon Štingl, no ne vidi se vami da iz cele te naše pobeđe v izborih i opet niš zišlo ne bu za nas Horvate? Vidiju, ja sudim tak, ban je već po drugi put sabor odgodil pak bi ga opet raspustiti mogel...

PRVI PURGAR *ogleda se, živo*: Pak bumo v novih izborih nanovo semu svetu pokazali kaj hočemo! Su valda čitali prošlog meseca manifest narodne stranke...

DRUGI PURGAR: Ja nis, al sem čul od sina! Je, i naj me imaju ispričanoga, no on veli da je taj celi manifest samo, kak je ono rekel, limunada i švindl...

PRVI PURGAR *uvrijedeno*: Kak to more reći? No čuju!... *Zapeo je, skinuo šešir, poklonio se*. Sluga ponizan!

Dolaze Mollinary i Vončina. Već se smračilo.

VONČINA *govori dolazeći*: Nigdje, ekšelencijo... *Trgnuo se zapazivši purgare od kojih je drugi purgar samo nijemo digao šešir, a kojima je Mollinary odzdravio po vojnički*. Sluga pokoran! *Nastavljaajući hod zaustavio se podalje s Mollinaryjem*. To sam htio reći, ekšelencijo! Nigdje ne stoji pisano da jučerašnji neprijatelji ne mogu biti sutrašnji prijatelji! Zavisi samo od toga da se u Pešti pokaže bolja volja...

MOLLINARY: Ja na sve gledam kao vojnik i koliko je što u interesu cara i monarhije, gospodine Vončina! Poslije rakovičkih događaja mislim da bi Hrvati najbolje učinili da pokažu na djelu ne samo nelojalnost manjine nego i lojalnost većine i sporazume se s Mađarima...

VONČINA: Ekselencijo, oprostite, no ovdje je, *pokazuje spomenik*, ovjekovječen dokaz naše lojalnosti! I ja vrlo rado iskorišćujem naš slučajan sastanak, *zakorači dalje*, da vam tu lojalnost naglasim danas u ime cijele svoje stranke...

MOLLINARY *prije nego što nestaju*: To mi je vrlo milo čuti!

PRVI PURGAR *gledajući za njima, drugom purgaru, kojemu je kroz to vrijeme šaptom nešto tumačio*: Je, naš Vončina vam je to i zapovednik Granice i generalne komande, Mollinary! Kak su se samo ta dva skup znašla, a jošče pred izbore su naši prvaci zaradi Raucha po graničarskimi rešti bili zapirani!

DRUGI PURGAR: Su kakti nekaj o sporazumlenju z Mađari divanili, da ne bi opet kakve zmotancije i nevere bilo!

PRVI PURGAR: Nevere? Gdo bi neveru napravil?... Kaj vami na pamet dohađa?... Nu, al taj Mollinary si je sad zaslužil kolajnu! Veliju da se fali kak je bunu v Rakovici samimi našimi graničarskimi regimentami zadušil i dokončal!

DRUGI PURGAR: Je to i do mojih vuh došlo, mi je sin pripovedal! Anda je navek tak bilo da Horvat najrajsi na Horvata skoči! *Ogledava se*. Nu pak bi se i skoro z sinum složil: poniznomu kolajnu, kuražnomu grob, pak i posledni hajduk pri nas vladati more!

PRVI PURGAR *ogledao se, preplašeno*: No kaj je to z vami, gospon? Mi se vidi da vam je sin čisto pamet zmutil! Takvoga nekaj danes reči...

NAŽIGAČ *u uniformi, s dugačkim napaljivačem, došao je iza leđa drugog purgara, pošao do kandelabra i zapalio svjetiljku*.

DRUGI PURGAR *gleda svjetiljku i nažigača koji brzo, bez riječi, odlazi*. Nu kaj morem gda je zbilam tak, gospon Štingl! Dobili smo to plinsko bolje svetlo nego smo ga imali, ali mi se itak vidi da je v Horvatski zemlji vse kmičneše! *Vrti glavom*. Hm, hm! Uboga domovina, gda buš srečneša?

Iza njega javlja se gradski stražar.

PRVI PURGAR *primijetio ga je*: Naj rajši čkomiju, bu bole!

Drugi purgar trgnuo se, zapazivši stražara, i bez riječi odlazi s prvim purgarom.

GRADSKI STRAŽAR *gleda za njima, namjestio se dominantno naprijed u sredini scene, zasukao brk, zabacio za leđa ruke i ispršio se tako fiksirajući publiku*.

ZAVJESA

POMAGALO REDATELJU

EUGEN KVATERNIK imao je 1860. trideset pet, u doba Rakovice četrdeset šest godina. Kod Jérômea Napoleona nosio je gala-odoru, u kojoj je fotografiran (Nehajev: "Rakovica"). Kod kuće, za posjete S. Türra, a valjda i inače, nosio je surku. Po opisu Petra Milanovića, koji ga je vidio na putu iz Karlovca u Rakovicu, bio je on: više malen, bucmast ("untersetzt"), s malim brkovima i čvorastom bradom ("Knöbelbart"), prosjedim kosama i naočalima. Po saopćenju modruške kompanije našla se na njenom području kišna kabanica koju je Kvaternik nosio u Rakovici.

DR. ANTE STARČEVIĆ, rođen 1823; bio stasom visok, a 1871. bio sasvim sijed. Više njegovih fotografija, i za muževno doba, nalazi se u knjizi izdanoj od Pramatice 1936. povodom 40-godišnjice njegove smrti.

IVAN VONČINA, rođen 1827, fotografija iz g. 1861. u "Knjizi o starom Zagrebu" od Đ. Szabóa.

JOSIP PRAUS, mogao biti Starčevićevih godina. Fotografije nema, samo se pretpostavlja da bi jedna, u zagrebačkom Gradskom muzeju, mogla predstavljati njega kao svećenika u mladosti, priprosta, robustna lica, začušljanih kosa, u surki.

DR. LAVOSLAV ŠRAM mogao je isto biti Starčevićevih godina. Fotografija u zagrebačkom Gradskom muzeju; bio je ovisok, prilično ćelav, duguljasta, upala lica, s kratkim brkovima.

EDUARD pl. HALPER, rođen 1823, fotografija i životopis u sušačkoj "Hrv. vili" 1882.

MILUTIN MATOK bio je po opisu Folnegovića u "Slobodi" 1902. "vanredno lijepa muževna pojava, pune plave brade i miloga modroga oka. Grlo mu bilo zvonko, ali više nježno nego muževno. Kretao se sigurno, otmjeno, skoro preuslužno". 1869. mogao imati 29 do 30 godina.

ANTE RAKIJAŠ bio po opisu Josipa Prebega iz Rakovice 1871. mlad, visok, vitak, garav čovjek sa crnom bradom. Tada mu je moglo biti oko 30 godina. Protivnička štampa se za njegova službovanja kod karlovačke policije tužila na njegovu osornost i silovitost. Godine 1864. ga je Kvaternik našao u Torinu "lijepo preobučena", očito u civil, 1869. bio je u uniformi financa, a u Rakovici je po svjedočanstvu Rade Čuića i drugih nosio serežansku odoru, sa crvenim plaštem i hlačama.

ALOIS BACH bio je po opisu Folnegovića blijed, rijetke crne brade, šutljiv, vrlo malo druževan, vanredno solidan. Sin krajiškog časnika. Studirao je zajedno s Fabijanijem, mogao je i on u doba Rakovice imati 30 do 32 godine. Kćerka kapetana Latasa u Rakovici vidjela je Bacha za bune u crvenim hlačama, sa crvenom kapom i u crnom fraku, - po Radi Čuiću mlađem: u dugom crnom i zakopčanom kaputu.

RUDOLF FABIJANI imao u doba Rakovice 32 godine. Po opisu istražnog suda u Ogulinu bio srednjeg rasta, crne kose i očiju, puna lica, proporcionalna nosa, crne, prilično velike brade s bakenbartima. Postoji privatna fotografija iz 1868. Protivnička štampa je i njega optuživala zbog silovitosti dok je u Karlovcu za vrijeme bana Raucha služio kao gradski satnik.

PETAR VRDOLJAK bio po opisu istražnog suda srednjeg rasta, kestenjave kose, smeđih očiju, suha lica, proporcionalna nosa, s malom bradom i bakenbartom. U doba Rakovice imao 52 godine. Po svjedočanstvu Ivana Novaka iz Drežnika bio je u noći od 7. na 8. listopada, dakle uoči ustanka, viđen s drugim graničarima, sam u civilu, s malim okruglim, crnim šeširom na glavi. 1861. kao saborski zastupnik vjerojatno nosio crvenu kabanicu.

RADE ČUIĆ imao u doba Rakovice 48 godina, po tjeratici bio srednjeg stasa, kestenjaste kose, plavih očiju, proporcionalnog nosa, kratke plave brade i plavih brkova. Po opisu Rade Čuića ml. bio za ustanka u crveno obučen, sa crvenim serežanskim plaštem i hlačama.

Princ JÉRÔME NAPOLEON imao 1863. četrdeset jednu godinu, bio onizak, gojazan, plećat, frapantno glavom i licem sličan Napoleonu Velikom (fotografija u "Promemorija E. Kv. princu Napoleonu" od dra F. Bučara). Vrlo temperamentan, violentan. Maupas u "Memoarima o Drugom Carstvu" piše za nj da je u uzbuđenju znao šetati sobom dugim koracima, s gestama i akcentom pokazujući oratora. Čovjek inače direktan u svojim postupcima, otvoren, neposredan, dalek od teatralnosti.

EMIL DE GIRARDIN imao 1863. pedeset sedam godina, bio nezakoniti sin grofa Girardina i jedne carske dvorkinje, započeo karijeru kao bankovni činovnik, pa nastavio kao novinar, u kojem svojstvu je bio od ogromnog utjecaja na događaje svog vremena. Rado je i špekulirao, neprijatelji su ga optuživali da mu je cio život samo jedan veliki skandal. Goncourt ga u svom "Journalu" opisuje kao čovjeka s mračnim, upravo zlokobnim i izživljenim (lugubre et cassé) izgledom i s mrtvačkom glavom kojoj su iz čele strčale po strani kovčice kosâ kao prilijepljene.

General STJEPAN TÜRRE imao je 1864. trideset devet godina. Po slici u Talijanskoj Enciklopediji imao je visoko čelo, unatrag zagladene svjetlije vlasi, porasle ukoso spram sljepoočica, pomalo (spram dolje) kose oči, jake obrve, ogromne srpaste, debele, pa sve tanje brkove i kratku, pačetvorinastu bradu. U uniformi, s mnogo medalja. Bio je i počasni pobočnik Viktora Emanuela II.

Feldmaršallajtnant ANTON vitez MOLLINARY imao 1871. pedeset jednu godinu. Fotografija, predstavljajući visoka čovjeka, s markantnim crtama lica, s dugim, tankim i ufitiljenim brcima, nalazi se u njegovu djelu: "47 godina u austrijskoj vojsci".

RUŽICA KVATERNIK bila je Kvaternikovih godina.

PEPIKA DEMETROVIĆ, njena sestra, bila je, čini se, nešto starija od nje.

MILKA PRPIĆ, mlađa od brata. Postoji privatna fotografija.

Zagorac LESKOVAR bio je po svjedočanstvu Kvaternika kao i Rakijaš 1864. u Torinu lijepo preobučen, očito također u civil. Mogao je imati oko dvadeset pet godina, kao tada i RAKIJAŠ, KRESNIK I KURETIĆ. HALTER je mogao biti nešto stariji, jer Kvaternik kaže za nj, da je osam godina služio u austrijskoj vojsci.

Rekrut VASILJ DOŠEN imao je za ustanka 21 godinu i po jednom preslušnom aktu vrlo zastrašujuće djelovao na svjedoke.

Župnik PETAR KORENIĆ imao 1871. šezdeset šest godina.

Major STANISLAV RAŠIĆ imao tada 49 godina.

Kapetan ANTON DURST bio iz Pančove, imao tada 35 godina.

Natporučnik STJEPAN LULIĆ imao 35 godina.

JOVO TRBOJEVIĆ imao 44 godine.

Firem MILOŠ KOSANOVIĆ imao 32 godine.

MAKSIM MOMČILOVIĆ imao 40 godina.

Firem AVRAM TRBOVIĆ imao 29 godina.

Gefrajter MILE TRBOVIĆ imao 28 godina.

RJEČNIK

amice (lat.) - prijatelju

anda (kajk.) - dakle

argumentum ad personam (lat.) - argument na osobu, argumentiranje pomoću osobnih, a ne stvarnih argumenata

artija (tur.) - papir

austromimikrija - kovanica od *austro-* i *mimikrija* (v.); pritajeno pristajanje uz Austriju

Bach, Vjekoslav (1845-1871) - publicist i političar; pristaša pravaša, progonjen i osuđivan, urednik tjednika *Hrvatska*; poginuo u Rakovičkoj buni

Bachov režim - Bachov apsolutizam, vrijeme kada je predsjednik Austrijske vlade bio Aleksandar Bach; diktaturu je uveo austrijski car Franjo Josip I. nakon revolucije 1848.; po Bachu se to razdoblje naziva Bachov apsolutizam

bakenbart (njem.) - brada puštena samo na licu, dok je podbradak izbrijan, zalisci, zulufi

bantuvati (mađ.) - dosađivati, smetati, uznemiravati

Bedeković, Koloman (1818-1889) - hrvatski ban 1871-72; protivnik ilirizma, mađaron, konzervativac; pokušao je povezati mađarone (Unioniste) i narodnjake; kasnije ministar u zajedničkoj ugarsko-hrvatskoj vladi u Budimpešti

befel (njem.) - zapovijed, nalog

benefaktor (lat.) - dobrotvor

bubanj - u Vojnoj krajini znak kojim se vojnici pozivaju na zbor

clarissime (lat.) - veleslavni, preslavni

cujzlek (kajk.) - ždrijebe

cvečknknedle (njem.) - okruglice (knedle) sa šljivama

če (kajk.) - ako

čera (kajk.) - jučer

čez (kajk.) - kroz

čkomiti (kajk.) - šutjeti

ćede - htjede

ćućenje - osjećaj

denuncijacija (lat.) - prokazivanje

dijak (kajk.) - učenik, student

domorodec (kajk.) - domoljub, rodoljub

Duvanjsko polje - prema tradiciji, mjesto krunjenja hrvatskih narodnih vladara

eljen (mađ.) - živio

eskorta (franc.) - oružana pratnja

fait accompli (franc.) - svršen čin, gotova stvar, prekasno

feerija (franc.) - kazališni bajoslovni komad
Fihplac (njem.) - sajmište

Feldmaršallajtnant (njem.) - jedan od najviših činova u austro-ugarskoj vojsci, podvojvoda

figurant (lat.) - osoba koja obavlja neku beznačajnu službu

firer (njem.) - podoficirski čin u austro-ugarskoj vojsci, podnarednik, vodnik

fort (njem.) - uvijek, stalno

framason (franc. *françmacon*) - slobodni zidar, mason

fremdencimer (njem.) - gostinska soba

fremt (njem.) - tudina

Garibaldi, Giuseppe (1807-1882) - talijanski nacionalistički revolucionar i vođa pokreta za oslobođenje Italije od Austrije i njeno ujedinjenje

gažuliranje (franc. *cajoler*) - laskanje, umiljavanje, ulagivanje

gda (kajk.) - kad

gefrajter (njem.) - kaplar, niži vojni čin

giftati se (njem.) - "biti otrovan", ljutiti se

grencer (njem.) - graničar, krajišnik

Harmica - staro ime središnjega zagrebačkog Trga bana Jelačića

hasen (kajk.) - korist

hasnovito (kajk.) - korisno

Haulik, Josip (1788-1869) - prvi zagrebački nadbiskup

hora (lat.) - sat, vrijeme; **hora je** - vrijeme je

Hrvat (Hervat) - prvi pravaški list, izlazio dvotjedno 1868-69

Hrvatska (Hervatska) - pravaški tjednik, pokrenut nakon prestanka izlaska *Hervata*; vlasnik i glavni urednik lista bio je E. Kvaternik; izlazio 1869-1871 (zadnji broj pojavio se neposredno pred Rakovičku bunu); dnevnik pod imenom *Hrvatska* pravaši su izdavali 1911-18.

illustrissime (lat.) - presvijetli

infamno (lat.) - podlo, sramotno, nečasno, gadno

inštalirati (lat.) - ustoličiti, uvesti na dužnost (bana)

jezero (prema mađ. *ezer*) - tisuća

jurist (lat.) - student prava; pravnik

Justicija - starorimska boginja pravde, prikazivana slijepa i s vatom u ruci; prenes: pravda

kapral - niži podoficirski čin u austro-ugarskoj vojsci

karbonarizam - pristajanje uz talijanski tajni pokret *karbonara* ("ugljenara"), osnovan početkom 19. stoljeća, koji se borio za ujedinjenje Italije

Khuen-Hédervary, Karlo (1849-1918) - ozloglašeni hrvatski ban (1883-1903), provoditelj mađarizacije u Hrvatskoj; nakon toga predsjednik mađ. vlade

kladivec (kajk.) - čekić, bat

kmišneše (kajk.) - tamnije

kompanija (franc.) - četa

komunar - sudionik Pariške komune, ustanka pariškog radništva 1871. godine, ili pristaša ideja komunara

koncedirati (lat.) - dopustiti, priznati, odobriti

kopajne (kajk.) - kopanje

krajcer (njem.) - sitan novac u Austro-Ugarskoj

kričati (kajk.) - vikati

krinolina (franc.) - široka haljina, obručima razvučena u zvonasti oblik, moderna na prijelazu 18. u 19. stoljeće

kšeft (njem.) - unosni posao, dobitak

kučija (kajk.) - kočija

kuriozum (lat.) - rijetkost

kusturaš - pogrđni naziv, prema *kustura*, vrsta sklopivog džepnog nožića

laćman - popularno umjesto **lajtnant** (potporučnik)

lenungšlištra (njem.) - platni iskaz

Luj Filip - Louis Philippe (1773-1850), francuski kralj (1830-1848), zvan "kralj-građanin"; svrgnut u revoluciji 1848. zbog svojih autokratskih težnji, nakon čega je u Francuskoj proglašena Druga republika (1848-1852)

Ljutovid Posavski - Ljudevit Posavski, knez panonske Hrvatske iz 9. stoljeća koji je digao bunu protiv Franaka

magnifice (lat.) - presvijetli, preuzvišeni

Maksimilijan (1832-1867) - član habsburške kraljevske kuće, mlađi brat Austrijskog cara Franje Josipa I; na nagovor Napoleona III proglašen za cara u Meksiku; svrgnut u republikanskoj revoluciji pod vodstvom Benita Juáreza i strijeljan

Mažuranić, Ivan (1814-1891) - pjesnik i političar, narodnjak, prvi hrvatski ban pučkog podrijetla (1873-1880), autor spjeva *Smrt Smail-age Čengića*

metemtega (kajk.) - međutim

mimikrija (grč.) - prikrivanje, stapanje s okolicom

mundura (franc.) - vojnička odora, uniforma

muštra (njem.) - vojnička vježba

naj (kajk.) - neka

Napoleon III (1808-1873) - nećak Napoleona I., francuski car od 1852-1870; svrgnut je nakon poraza u francusko-pruskom ratu

Napoleon, Jérôme (1822-1891) - zvani Prince Napoleon, sin najmlađeg Napoleonovog brata *Jérômea Bonaparte*, bratić cara Napoleona III; bio je ministar za kolonije i generalni savjetnik za Korziku

Napoleonidi - potomci Napoleona I.

narodnjaci, Narodna stranka - stranka liberalno-demokratske orijentacije, osnovana 1841. kao Ilirska stranka (osnivači Gaj, Kukuljević, I. Mažuranić); najutjecajnija osoba stranke kasnije postaje biskup J. J.

Strossmayer; u kasnijoj fazi vodila kompromitersku i popustljivu politiku prema Beču i Pešti

nejenkrat (kajk.) - ne jedamput

nor (kajk.) - lud

Novigrad - Novi Vinodolski

oberlajtnant (njem.) - natporučnik;

oberlajtnanica - supruga oberlajtnanta

oberštar (njem.) - pukovnik, časnik Vojne krajine

Offenbach, Jacques (1819-1880) - francuski kompozitor, autor opereta popularnih u vrijeme Drugog carstva Napoleona III, danas najpoznatiji po ozbiljnoj operi *Hoffmanove priče*

on (kajk.) - onaj

ordonanc (franc.) - vojnik ili časnik dodijeljen zapovjedniku za obavljanje kancelarijskih i drugih poslova

Palais Royal - pariška Kraljevska palača

Pejačević, Ladislav - (1824-1901) pristaša politike nagodbe s Mađarima, sudjelovao u sklapanju Nagodbe 1868. godine; hrvatski ban 1880-83, za vrijeme njegovog banovanja Vojna krajina je ujedinjena s Hrvatskom; dao ostavku zbog uvođenja mađarskog jezika u Hrvatskoj

pek (kajk.) - pekar

persiflaža (franc.) - duhovito izrugivanje, ismijavanje na fin način

Peschiera - gradić na izlazu rijeke Mincio iz jezera Lago di Garda, u talijanskoj pokrajini Veroni

petrolerci - pristaše Pariške komune (1871) koji su petrolejem polijevali javne zgrade i palili ih; revolucionari-palikuća

ponoreti (kajk.) - poludjeti

povečte (kajk.) - recite

povedati (kajk.) - kazati

Pozor - politički dnevnik pokrenut 1871. godine, isprva jedini nacionalni dnevni list, zastupao je preporodne i četrdesetosmaške ideje; prvi urednik bio je književnik Milivoj Dežman; kasnije izlazio pod imenom *Obzor*
Praus, Josip (1829-1874), publicist, tajnik Matice ilirske; pored ostalih novina uređivao *Neven*

provijant (tal.) - hrana, opskrba (vojnička)

provincijal - provincija; odnosi se na sjeverozapadni dio Hrvatske

punta (njem.) - buna, ustanak

puntati (njem.) - buniti, pobunjavati, poticati na ustanak

rauberija (kajk.) - razbojništvo, lopovluk

Rauch, Levin (1819-1890), ban hrvatsko-slavonsko-dalmatinski 1868-1871, jedan od osnivača Hrvatsko-ugarske stranke, zalagao se za provođenje Hrvatsko-ugarske nagodbe
rekriminacija (lat.) - uzajamno optuživanje
rekrut (franc.) - novak, regrut

rešt (njem.) - zatvor

Sadova - mjesto u Češkoj gdje su 1866. Prusi porazili austrijsku vojsku

se (kajk.) - sve

Sedan - grad na rijeci Meuse u Francuskoj, gdje je u francusko-pruskom ratu poražen i zarobljen Napoleon III.

serežanin (od franc. *sergeant*) - žandar u negdašnjoj Vojnoj krajini; vojnik uopće

si (kajk.) - svi

soareja (franc. *soirée*) - večernja priredba, sijelo

soldačija - vojna služba; skup vojnika

Solferino - selo južno od Lago di Garda u Italiji, gdje su 1859. Francuzi pod vodstvom Napoleona III. i Sardinci pobijedili Austrijsku vojsku; unatoč porazu, Austrija je zadržala Veneciju i druge svoje posjede u sjevernoj Italiji

spravišće (kajk.) - sabor

spregruntati (kajk.) - promisliti

Stari - nadimak A. Starčevića

stekliš - "bijesni pas", naziv za najvatrenije pristaše A. Starčevića

stoprom - istom, netom

stražmeštar - podoficirski čin, narednik

Sudbeni stol - Kraljevskog Sudbenog stola (*Tabula regia iudiciaria*), vrhovna sudska instanca u Hrvatskoj u vrijeme Austro-Ugarske

surka - vrsta kaputa od sukna s gajtanima, dio narodne nošnje u nekim krajevima Hrvatske

šarža (franc.) - vojni čin
šircnjeger (njem.) - ženskar
škanicla (njem.) - papirnata vrećica
šnofanec (kajk.) - burmut, duhan za ušmrkavanje
špotati (njem.) - izrugivati
špuktrigl (njem.) - pljuvačnica
Šram, Lavoslav - ugledni zagrebački odvjetnik, prijatelj i suradnik Ante Starčevića; otac glumice Ljerke Šram
štokauf (njem.) - zatvor
štreka (njem.) - (željeznička) pruga, put
štrik - konopac, vješala
švermovati (njem.) - sanjariti, zanositi se
švindl (njem.) - prevara

takajše (kajk.) - također
Timok - rijeka u istočnoj Srbiji
trahtirati (lat.) - hraniti, nekoga gostiti
Tuilerije (franc. *Palais de Tuileries*) - stari pariški kraljevski dvor, spaljen za vrijeme Pariške komune 1871.
Turin - Torino, grad u sjevernoj Italiji

ustaša - ustanik

Vaterlo - Waterloo, gradić u današnjoj Belgiji, mjesto konačnog poraza Napoleona Bonaparte 18. srpnja 1815; porazili su ga

Englezi, Nizozemci i Nijemci pod vodstvom vojvode od Wellingtona
veljbaba (prema *feldvebl*, njem. *Feldwebel*) - narednik, najviši podoficirski čin
vendar (kajk.) - ipak
volterijanac - pristaša prosvjetiteljskoga nauka francuskoga filozofa i pisca Voltairea (1694.-1778.)
Vončina, Ivan (1827-1885), političar; 1877-79 gradonačelnik grada Zagreba; kasnije Predstojnik (ministar) za bogoštovlje i nastavu u vladi bana Khuena
vre (kajk.) - već
vse (kajk.) - sve

zahaklan (kajk.) - zakvačen
zahman - uzalud
zapiran (kajk.) - zatvaran
zarigljeti - zasunuti, zakračunati, zakrenuti
rigl (**rigl** - njem. zasun, kračun, reza)
ze (kajk.) - sa
zlit (kajk.) - izliven